

PART I

For Classes VI - VIII

ALLIED PUBLISHERS LIMITED

Scanned specially for Uz-Translations

by alexius108

A SANSKRIT MANUAL

FOR HIGH SCHOOLS

PART I

BY

R. ANTOINE, S.J., M.A.

ALLIED PUBLISHERS LIMITED

NEW DELHI MUMBAI KOLKATA CHENNAI NAGPUR AHMEDABAD BANGALORE HYDERABAD LUCKNOW

ALLIED PUBLISHERS LIMITED

Regd. Off.: 15 J.N. Heredia Marg, Ballard Estate, Mumbai 400001
Prarthna Flats (2nd Floor), Navrangpura, Ahmedabad 380009
3-2-844/6 & 7 Kachiguda Station Road, Hyderabad 500027
16-A Ashok Marg, Patiala House, Lucknow 226001
5th Main Road, Gandhinagar, Bangalore 560009
1/13-14 Asaf Ali Road, New Delhi 110002
17 Chittaranjan Avenue, Kolkata 700072
81 Hill Road, Ramnagar, Nagpur 440010
751 Anna Salai, Chennai 600002

Reprinted 2002

© Allied Publishers Limited

Published by Sunil Sachdev and printed by Ravi Sachdev at Allied Publishers Limited, Printing Division, A-104 Mayapuri, Phase-II, New Delhi - 110 064

CONTENTS

Lesso	N			Pagi
1.	THE SANSKRIT ALPHABET	•••	•••	1
2.	The First Conjugation (भ्वादि)	•••	•••	4
3.	MASCULINE AND NEUTER NOUNS IN 84			
	NOMINATIVE AND ACCUSATIVE	•••	•••	8
4.	The Fourth Conjugation (दिवादि)	•••	•••	13
5.	Instrumental and Dative The Sixth Conjugation (तुदादि)	•••	•••	18
6.	MASCULINE NOUNS IN \$\ \ \text{AND \$\ \\ \text{Constitute}	•••	•••	22
7.	The Tenth Conjugation (चुरादि) Locative and Vocative	•••		27
8.	Feminine Nouns in आ And ई Present Tense—Middle Voice (आत्म	नेपदी)	•••	33
9.	THE IMPERFECT TENSE (নত্) ACTIVE AND MIDDLE. FEMININE NOUNS IN ই AND ত	•••		38
10.	Masculine and Feminine Nouns in ऋ Imperative Mood (নাই)	•••	,	43
11.	Feminine Nouns in র Potential Mood (বিধিন্তি ড)	•••	•••	48
12.	Neuter Nouns in \$, 3 and 衰 Agreement of the Adjective	•••	•••	53
13.	PERSONAL PRONOUNS—PASSIVE VOICE		• • •	58
14.	THE DEMONSTRATIVE PRONOUNS इदम् AND अ			
	PASSIVE VOICE (cont.)	•••		63
15.	Nouns Ending in Consonants	•••		70

Lesso	N		PAGE
16.	Nouns with One Stem (cont.)		75
17.	Passive Impersonal (भावे प्रयोगः)		
	Nouns with Two Stems	•••	80
18.	PRESENT AND PERFECT PARTICIPLES	•••	84
19.	THE USE OF THE PARTICIPLES	•••	89
20.	Nouns and Adjectives with Two Stems (cont.)		
	DEGREES OF COMPARISON	•••	93
21.	Nouns and Adjectives with Three Stems	•••	98
22.	Nouns and Adjectives with Three Stems (cont.)		101
23.	THE FORMATION OF THE FEMININE	•••	105
24.	Indeclinable Past Participle (त्वा and त्यप्)		
	LOCATIVE AND GENITIVE ABSOLUTE	•••	109
25.	Infinitive in तुम् (तुमुन्)		
	THE SUBORDINATE-CLAUSE	•••	115
26.	THE ADVERB-CLAUSE	•••	119
	VERBAL ROOTS WITH THEIR PRINCIPAL PARTS	•••	124
	SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY		136
	ENGLISH-SANSKRIT GLOSSARY	•••	151
	Systematic Index		164

PREFACE

The purpose of this Manual is not to give an exhaustive treatment of Sanskrit grammar. It is meant as a practical method of teaching and learning Sanskrit through the medium of English. Its composition is based on the two following principles:

- 1. The effort of memory which the study of languages demands becomes a mere drudgery when its rational usefulness is not clearly shown and immediately given practical scope. An instrument, however beautiful, remains cumbersome as long as it cannot be utilized.
- 2. The drudgery of memory work is amply repaid by the capacity which the student acquires of expressing himself in the language which he learns. That is why greater stress has been laid on translation from English into Sanskrit than on translation from Sanskrit into English.

This First Part covers the matter of the first three years (Standards IV to VI or Classes VI to VIII). The beginnings should be extremely slow. The vocabulary should be learnt by small doses (five to eight) words a day) and frequent repetitions should be given.

The first ten lessons could conveniently form the syllabus of the first year. Their treatment is very analytical.

Lessons 11 to 26 are more compact and will require more time to be assimilated. They should be distributed over the second and third year.

In this seventh edition, besides correcting the few printing mistakes which had escaped our scrutiny, we have incorporated the valuable suggestion of colleagues and well-wishers.

LESSON 1

THE SANSKRIT ALPHABET

1. The Vowels—There are 13 vowels in the Sanskrit alphabet. They are divided into simple vowels and diphthongs.

Every simple vowel, except the last, last shows a short and a long form.

Simple vowels { short: अ, a इ i उ u ऋ ṛ छ ! long: आ ā ई ा ऊ च ऋ ः

Diphthongs: ए e ऐ ai ओ o औ au

Llard

Hard

2. The Consonants—The Sanskrit consonants are classified according to the organs of pronounciation. There are five categories: those pronounced from the throat are called gutturals; those pronounced from the palate are called palatals; those pronounced from the roof of the mouth are called cerebrals; those pronounced from the teeth are called dentals; those pronounced from the lips are called labials - The Sanskrit names for those five categories are:

कण्ट्य, तालव्य, मूर्धन्य, दन्त्य, ओच्छ्य

Each category contains seven consonants: 5 mutes, 1 semi-vowel and 1 sibilant. The five mutes of each category are divided as follows: 2 hard mutes, one non-aspirate, the other aspirate; 3 soft mutes, one non aspirate, the second aspirate and the third nasal. The semi-vowels are soft, the sibilants are hard.

MUTES

	non-asp.	aspirate	non-asp.	aspirate	nasal	vowels	lants
GUTTURALS	क ka	ख kha	ग ga	घ gha	⊌ na	(ह ha)	: ḥ
PALATALS	च ca	इ cha	ज ja	म्ह jha	স ña	य ya	श sa
CEREBRALS	z ța	5 țha	ह da	ह dha	u ņa	₹ra	ष şa
DENTALS	त ta	थ tha	द da	ध dha	न na	ਲ la	स sa
Labials	प pa	फ pha	ब ba	भ bha	# ma	व va	: ḥ

N.B.—An 'a' has been added to each consonant to facilitate the pronounciation. Besides the consonants given above, the following should be noted:

anusvāra—a dot above a vowel, standing for final \mathbf{H} or for any of the five nasals followed by one of the first four mutes of its own class:

visarga—a double dot: standing for a final स् or a final र्

avagraha—the sign S marking the elision of হা at the beginning of a word নৈ sিদ

a stroke below a consonant a indicates that it stands by itself without any vowel following it.

3. Consonants followed by vowels—When a vowel follows a consonant, the cosonant loses its stroke and the vowel is written in an abbreviated form:

-अ is not written at all: म्+अ = म
-आ is written as ī : क्+आ = का
-इ is written as î : ज्+इ = जि
-ई is written as î : ज्+इ = जि
-उ is written as î : ज्+इ = जी
-उ is written as î : ज्+उ = उ
-उ is written as î : म्+उ = म

Note—र्+उ=ऽ; र्+उ=ङ
-ऋ is written as ɛ : क्+ऋ=कृ
-ॡ is written as ɛ : क्+ऋ=तृ
-ए is written as छ : क्+ए=कल्
-ए is written as छ : म्+ए=मे
-ऐ is written as î : म्+ए=मे
-ओ is written as î : म्+ण=मो
-ओ is written as î : म्+ण=मो

4. Compound consonants—When two or more consonants have to be written without intervening vowels, the following general principle is followed:

All consonants, except the last of the group, drop their final vertical line: ग्+ध=ग्ध; न्+त्+य=न्त्य; म्+प=म्प; स्+ध=स्थ।

The combination of consonants which have no final vertical line assumes a form of its own: 本十本=転; 本十不=玩; 本十中三報; 本十中三報; 本十中三報; 本十中三報; 本十十二元章; 本十二元章; 本十二元章; 本十十二元章; 本十十二元章; 本十十二元章; 本十二元章; 本十二

The consonant t has a special treatment in combination: when it follows a consonant, it is written as

$$n+t=n$$
; $n+t=n$; $n+t=n$

When it precedes a consonant or the vowel ऋ it is written as $\mathbf{t} + \mathbf{a} = \hat{\mathbf{a}}$; $\mathbf{t} + \mathbf{v} = \hat{\mathbf{v}}$; $\mathbf{t} + \mathbf{v} = \hat{\mathbf{v}}$

5. The Sanskrit numerals are:

EXERCISE 1

- I. Write the Sanskrit vowels.
- II. Write the Sanskrit consonants.
- III. What are the hard consonants?
- IV. What are the soft consonants?
- V. Join the following groups of letters:

$$q+\omega$$
;
 $q+\omega$;

VI. Write the following in Sanskrit letters:

bhūmavupavišami; snayuh; jnanam; ksetrani; angat; udyane; rohanti; arthabhyam; šastraih; sarvada; krinivah; dršyate; asti; andhakarena; ratna; atra; tyakta; tišthami; bhramati; ašva; baddha; sa na janati; tena suhrda raksitah; maya dattam; tvaya drstam; yusmabhiruktam.

LESSON 2

THE FIRST CONJUGATION (भ्वादि)

- 6. (1) The Sanskrit verb cojugated in a finite tense has three persons and three numbers. The three numbers are : singular, dual and plural (एक्वचन, द्विचन, बहुचचन).
- (2) The verbal root (ঘানু) is the original form of the verb.

 The verbal base (খানু) is the form assumed by the root before the terminations are added.
- (3) The formation of the verbal base depends partly on the strengthening of the radical vowel (i.e. the vowel of the root). Simple vowels are subject to a twofold strengthening: the first degree of strengthening is called guna: the second degree of strengthening is called viddhi. The following scheme of simple vowels with their twofold strengthening should be committed to memory:

Simple vowels short and long	भ आ	र्ड इंड	उ इ	% %	હ
GUŅA	अ	ए	ओ	अर्	अल्
VRDDHI	आ	ऐ	औ	आर्	आल्

7. Formation of the base in the first Conjugation

(1) The final vowel and the short medial vowel of a root take guna.

A medial vowel is a vowel which stands between consonants. When a short vowel is followed by a compound consonant it

is counted as long, e.g. : निन्द्, भक्ष्।

- (2) The letter अ is added before the terminations.

 That अ becomes आ before the terminations beginning with म or च. That अ is dropped before terminations beginning with अ.
- 8. The terminations of the present tense—active voice (लट् परसौपदी) are:

	S.	D.	Р.
1st pers	sमि	-वः	-सः
2nd per	·sसि	-धः	-थ
3rd per	sति	-तः	-अन्ति

9. Applications

Roots having a short medial vowel: पत् (to fall), बुध् (to know), कृष् (to pull).

Formation of the base

- (1) Guna of the short medial vowel: पत्-पत्; बुध्-बोध्; कृष्-कर्ष्।
- (2) The letter अ is added: पत्+अ=पत; बोध्+अ=बोध; कर्ष्+ अ = कर्ष।

Before terminations beginning with म् or व, पता-, बोधा- कर्षा-Before terminations beginning with अ, पत-, बोध्-, कर्ष्-

Adding the terminations

	S.	D.	P.
1st pers.	पतामि	पतावः	पतामः
	I fall	We two fall	We fall
2nd pers.	पतसि	पतथः	पतथ
	Thou fallest	You two fall	You fall
3rd pers.	पतति	पततः	पतन्ति
	He falls	They two fall	They fall

In roots like जीव् (to live) and निन्द् (to blame), the medial vowel does not take guna because it is long.—Hence: जीवति, निन्दति।

Roots having a final vowel, short or long: जि (to conquer), भ (to become), स (to move).

Formation of the base

- (1) Guṇa of the final vowel—ि ज जे ; भू-भो ; स-सर्
- (2) The letter अ is added—जे+अ; भो+अ; सर्+अ=सर

In Sanskrit, two vowels following each other must be combined according to definite rules. Those rules are called the rules of vowel-sandhi.

In the case of जे+अ and of भो+अ, the following rules applies:
When ए and ओ are followed, in the same word, by any vowel. they
are changed respectively to अय and অৰ্

Hence: $\vec{3} + \vec{9} = \vec{3} + \vec{9} = \vec{3} + \vec{9} = \vec{3} + \vec{9} = \vec{4} + \vec{4} = \vec{4} + \vec{4} + \vec{4} + \vec{4} = \vec{4} + \vec{4} +$

Before terminations beginning with म् or व्—जया-, भवा-, सरा-

Before terminations beginning with अ-जय-, भव्-, सर्-

Adding the termination

	5.	<i>D</i> .	P.	ა.	D.	P.
1st pers.	जयामि	जयावः	जयामः	भवामि	भवावः	भवामः
2nd pers.	जयसि	जयथः	जयथ	भवसि	भवथः	भवथ
3rd pers.	जयति	जयतः	जयन्ति	भवति	भवतः	भवन्ति

EXERCISE 2

I. Vocabulary

ह्म (कर्षति) to draw
कीड् (क्रीडिति) to play
खन (खनित) to dig
खाद् (खादिति) to eat
चर् (चरिति) to move
चल् (चलिति) to move
जि (जयिति) to conquer
जीव् (जीविति) to live
ल्यज् (त्यजिति) to abandon
दह् (द्वति) to burn
द्व (द्रवति) to run, to melt
धाव् (धाविति) to salute
नी (नयिति) to lead
पच (पचिति) to cook

पत् (पतित) to fall
बुध् (बोधित) to know
भू (भवित) to be, to become
अम् (अमित) to walk
यज् (यजित) to worship
रक्ष् (रक्षित) to protect
रुद्ध (रोहित) to grow
वद् (वदित) to speak
वप् (वपित) to sow
वस् (वसित) to dwel
वह् (वहित) to carry, to flow
न्रज् (न्रजित) to go
शंस् (शंसित) to praise
स् (स्रित) to go
रम्म (स्रित) to remembre

II. Conjugate the following in the present tense, active voice: नी, नस , द्व, बुध and स्मृ

III. Translate the following into English:

सरामि। त्यजन्ति। जीवामः। शंसतः। पचिस। रक्षथः। खादावः। वदिति। रोहथः। कर्षन्ति। खनामि। चरामः। जयतः। जीविस। दहामः। नमिति। नयथ। स्मरावः। वसामि। चलन्ति। धावतः। पचन्ति। बोधित। वपथः। भवसि। यजतः। वहामः। व्रजावः।

IV. Translate the following into Sanskrit:

We worship. You two move. He conquers. They grow. I sow. We two abandon. Thou salutest. They two remember. They cook. I fall. He draws. You two dig. They know.

We two become. Thou eatest. They two move. We protect. You live. He leads. We go. You two praise. They melt. I burn. Thou dwellest. They two speak. We two run. You go. He carries. I cook. You two eat.

LESSON 3

MASCULINE AND NEUTER NOUNS IN & NOMINATIVE AND ACCUSATIVE

- 10. (1) In Sanskrit, the grammatical function of a noun in a sentence is indicated by special terminations called case-endings. For instance, the noun পুর (son) becomes পুর: when it is subject; it becomes পুরা when it is direct object. What we express by means of prepositions such as 'with', 'by', 'to', 'for', 'from', 'of', 'in', etc., is also rendered into Sanskrit by case-endings. There are eight cases in Sanskrit: nominative, accusative, instrumental, dative, ablative, genitive, locative and vocative.
- (2) As in the verb, so also in the noun, Sanskrit has three numbers: singular, dual and plural. Sanskrit has three genders: masculine, feminine and neuter.
- (3) The various forms taken by a noun in all its cases and numbers are called the **Declension** of that noun.
- (4) There are two types of nouns ending in ex Some are masculine and some are neuter. Both masculine and neuter nouns in exare declined in the same way except in the nominative, accusative and vocative.

11. Declension of कृष m. (a well) and of वन n. (a forest):

S. D. P. S. D. P.

Nominative	कृपः	कूपौ	कूपाः	वनम्	वने	वनानि
Accusative	कूपम्	कूपौ	कूपान्	वनम्	वने	वनानि
Instrumental	कूपेन	कूपाभ्याम्	कूपैः	वनेन	बनाभ्याम्	वनैः
Dative	कूपाय	कूपाभ्याम्	कूपेभ्यः	वनाय	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
Ablative	कूपात्	कूपाभ्या म्	कूपेभ्यः	वनात्	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
Genitive	कूपस्य	कूपयोः	कूपानाम्	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
Locative	कूपे	कूपयोः	कूपेषु	वने	वनयोः	वनेषु
Vocative	कूप	कूपौ	कूपाः	धन	वने	वनानि

12. The verb agrees with its subject in person and number:

e.g.: A boy falls - बालः पति ।

Two boys fall-बाली पततः।

Boys fall—बालाः पतन्ति ।

- 13. The Nominative case is used:
 - (1) to indicate the subject: The father leads—जनकः नयति ।
 - (2) to indicate the subjective complement:

The sons become heroes—पुत्राः भवन्ति वीराः।

- (3) to indicate a noun in apposition to the subject:
 Rāma, the hero conquers—रामः वीरः जयति।
- 14. The Accusative case is used:
 - (1) to indicate the direct object of a transitive verb:
 The father leads the sons—जनकः पुत्रान् नयति।

- (2) to indicate the objective complement:
 We know Rama (to be) a hero—रामम् वीरम् वीधामः।
- (3) after verbs indicating movement:

 The servant goes to the well— दासः कृपम् गच्छति।
- (4) with the following prepositions: अति (above), अनु (after along), अभि (near), उप (near, below), अभितः (near, in front of), परितः (around), सर्वतः (on all sides of), उभयतः (on both sides of), धिक् (fie on), समया, निकषा (near), विना (without), अन्तरेण (without, concerning), अन्तरा (between), प्रति (to, towards).
- 15. Sandhi rules do not apply to vowels alone, but also to consonants.

 Thus, in the sentences above, the final π and the final: of a word followed by another word undergo various changes.
 - (1) Final म् when followed by a consonant is changed to anusvāra: रामम वीरम बोधामः =रामं वीरं बोधामः!
 - (2) Final: (visarga)

when followed by a hard consonant

-remains unchanged before क् खूप्फ् श्ष् and स्

पुत्रः खनति । जनाः पतन्ति । बालः सरति ।

-becomes रा before च् and छ्—जनाः चलन्ति = जनाश्वलन्ति ।

-becomes ष before z and z-पठतः टीकाम्=पठतष्टीकाम्।

-becomes स before त् and थ्-पुत्रः तरित=पुत्रस्तरित।

when preceded by st and followed by a soft consonant or a

vowel, is dropped: बालाः धावन्ति = बाला धावन्ति ।

जनाः अटन्ति = जना अटन्ति ।

when preceded by अ and followed by a soft consonant, अ: is changed to ओ पुत्रः धावति = पुत्रो धावति ।

when preceded by sq and followed by any vowel except sq, is dropped : धावतः आकुलौ = धावत आकुलौ।

when preceded by अ and followed by अ, अ: is changed to ओ while the following et is elided: धावतः अश्वी=धावतोऽश्वी।

N.B.—When final visarga is followed by a sibilant (ज्, ष् or स्) it is optionally changed to the sibliant:

रामः शरणम् ०१, रामश्शरणम् । बालः सरति ०१, बालस्सरति ।

EXERCISE 3

1. Vocabulary		
Masculine nouns	Neuter nouns	Prepositions governing the accusative
अञ्चः horse	अन्नम् food	अभितः near, in front
आचारः conduct	इन्धनम् fuel	परितः around
कपोत; pigeon	कनकम् gold	सर्वतः on all sides
करः hand	कमलम् lotus	उभयतः on both sides
काकः crow	जलम् water	धिक् fie on
त्रामः village	तृणम् grass	समया)
जनः person	दुःखम् misery	निकषा near
दासः servant	पत्रम् leaf	विना) without
देशः country	पात्रम् vessel	अन्तरेण । "गाउँ
नरः man	फलम् fruit	अति above
नृपः king	शरीरम् body	अनु after, according
पर्वतः mountain	शास्त्रम् sacred precept	to, along अभि near
बालः boy	शीलम् character	प्रति to, towards
मेघः cloud	सुखम् happiness	अम्तरा between
बृक्षः tree	स्थानम् place	डप near, below
0		

II. Translate the following into English:

(१) काकः फलानि खादति। (२) जलम् द्रवति। (३) दुःखम् स्मरतः। (४) अश्वाः पर्वतम् प्रति धावन्ति। (५) नृपः आचारम् शंसित। (६) जनाः जीवन्ति। (७) देशम् त्यजावः। (८) ग्रामं सर्वतः वृक्षाः रोहन्ति। (९) कृपम् निकषा दासौ वदतः। (१०) कनकं विना शरीरं जीवित। (११) शिलम् बोधामि। (१२) सुखम् दुःखम् जयित। (१३) नरः इन्धनम् वहृति। (१४) कपोतः करम् त्यजित। (१५) पर्वतम् परितः कमलानि रोहन्ति। (१६) जनः अञ्चम् पचित। (१०) अश्वाः नृणम् खादन्ति। (१८) पात्रे अन्तरा कपोतः पत्रम् त्यजित। (१९) मेषाः सरन्ति। (२०) धिक् बालम्। (२१) अञ्चम् अन्तरेण कमलम् रोहित। (२२) नरः नृणम् वपित। (२३) पर्वतम् उभयतः नृपः वृक्षान् दहित। (२४) अनु नृपम् दासः वज्ञति। (२५) अनु शास्त्रम् बालौ नृपम् नमतः। (२६) स्थानम् अभितः दासः फलानि पचित। (२७) वनम् समया वसामः। (२८) अति कनकम् सुखम्। (२९) उप देशम् नृपः।

III. Decline fully the following nouns:

ग्रामः, मेघः, कपोतः, क्रमलम्, शरीरम्।

IV. Join the sandhis in the following:

न्रुपः जयति। बालाः धावन्ति। तृणम् खादति। नरः त्यजति। जनाः चलन्ति। बालः जनम् स्मरति। अश्वः अन्नम् खादति। ग्रामम् अभितः नृक्षाः रोहन्ति।

V. Translate the following into Sanskrit:

Example: Two servants lead the horses around the village.

Two servants noun-dual-masc.-subject-nomin. : दासौ verb-pres.-act.-3rd pers.-dual : नयत: the horses around preposition : परितः

the village noun-sing.-masc.-governed by परित:-accus. : त्रामम्

ग्रामम् परितः दासौ अश्वान् नयतः।

Sandhi: प्रामं परितो दासौ अश्वान् नयतः।

(1) Trees grow near the well. (2) The pigeon becomes a crow. (3) The king conquers the country. (4) Two horses eat grass. (5) The servant draws the boys. (6) Persons carry the vessels. (7) We live without happiness. (8) Trees carry leaves. (9) On both sides of the well boys burn the fuel. (10) Clouds move towards the mountain. (11) The hand protects the body. (12) Water falls on all sides of the village. (13) Sacred precepts lead men to happiness. (14) Fie on the crows. (15) Between the two trees the water flows. (16) Persons salute the king. (17) I praise the lotus. (18) According to (his) character, the king protects the people (persons). (19) You two leave the place. (20) Character (is) superior to (=above) gold. (21) The servant (is) inferior to (=below) the king.

LESSON 4

THE FOURTH CONJUGATION (दिवादि)

16. The Fourth Conjugation

Present Tense—Active Voice (कर्तरि प्रयोगः)

- (1) Formation of the base
 - (a) The radical vowel does not take guna.
 - (b) य is added to the root.
 - (c) The letter & is added before the terminations.

That अ becomes आ before terminations beginning wih म् or व्

That ex is dropped before terminations beginning with ex

(2) The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).

(3) Application: 99 (to nourish).

Formation of the base

- (a) No guna of the radical vowel: yq
- (b) य is added to the root : पुष+य=पुष्य
- (c) The letter अ is added: पुष्य + अ=पुष्य

Before terminations beginning with म् or व्: पुष्पा-Before terminations beginning with अ: पुष्प-

Adding the terminations

	S.	D.	P.
1st Pers.	पुष्यामि	पुष्यावः	पुष्यामः
2nd Pers.	पुष्यसि	पुष्यथः	पुष्यथ
3rd Pers.	पुष्यति	पुष्यतः	पुष्यन्ति

17. The nominative and accusative plural of neuter nouns in -अ end in नि—वनम् वनानि। In some cases, however, we have to write ण instead of नि, as in श्रीरम् (body)-श्रीराणि। The rule to be applied in this and similar cases is the following:

When, in the same word, न, is preceded by ऋ, ऋ, र or ष् and followed by a vowel, न, म, य or न, it is changed to ण.

The rule applies even when the न्, is separated from the preceding ऋ, z or z by several letters, provided those intervening letters be vowels, gutturals, labials, or z, z, z, and anusvara.

Examples: पत्रा-नि=पत्राणि; नरे-न=नरेण; रामाय-न=रामायण।

But: नरान् because न is followed by nothing
पुष्यन्ति because न is followed by त्
अर्जुनेन because the intervening ज is neither a vowel, a
guttural, a labial nor य, न, ह or anusvāra.

In order to remember the above rule, commit to memory the following line:

ऋषिर् वनमयं चटत सलेशम्।

- -張陶र—When, in the same word, न is preceded by 嘱 (病), ष or र,
- -वनमयं—and followed by a vowel or by व्, न्, म् or य्, it is changed to ण्
- -चटत सलेशम्—provided the intervening letters be not palatals (च्छ्ज्म्ञ्), cerebrals (ट्ट्ड्ड्ण्), dentals (त्थ्द्ध्न्) or one of the three letters स्, छ or श्
- 18. Both in the first and in the fourth conjugations there are verbal roots which form their base irregularly.

Irregular verbs

First Conjugation

गम् (गच्छति) to go यम् (यच्छति) to restrain गुह् (गृहति) to hide सद् (सीदति) to sit ग्रा (जिन्नति) to smell पा (पिबति) to drink स्था (तिष्ठति) to stand दंश् (दशति) to bite थमा (धमति) to blow हश्च (पश्यति) to see

Fourth Conjugation

हिव् (दीव्यति) to play
शम् (शाम्यति) to cease
श्रम् (श्राम्यति) to be weary
मद् (माद्यति) to rejoice
व्यष् (विध्यति) to pierce
भ्रंश् (श्रत्यति) to fall
क्षम् (क्षाम्यति) to forgive

भ्रम (भ्राम्यति) to roam, to err

- 19. The Sanskrit sentence usually ends with the verb. The normal order of words is as follows: subject-object-verb:
 - e. g.: Two men see the forest-नरौ वनं पश्यतः।

20. The negation a is placed immediately before the verb:

The king does not blame the servants- नृपो दासान् न निन्दति।

The conjunction \exists (and) is either repeated after each one of the nouns it connects, or is written once only after the last noun of the series.

The man and the boys go to the village:

—नरश्च बालाश्च प्रामं गच्छन्ति ।
or—नरो बालाश्च प्रामं गच्छन्ति ।

EXERCISE 4

II. Vocabulary

अस् (अस्यति) to throw gष् (तुष्यति) to be pleased नश् (नश्यति) to perish चत् (च्रत्यति) to dance पुष् (पुष्यति) to nourish सुद् (सुद्धाति) to faint अंश् (अश्यति) to fall दंश् (दशति) to bite निन्द् (निन्दति) to blame	दिव् (दीव्यति) to play हाम् (ज्ञाम्यति) to be quiet क्षम् (क्षाम्यति) to forgive अम् (आम्यति) to be weary मद् (माद्यति) to be glad व्यध् (विध्यति) to pierce अम् (आम्यति) to roam, to err च्मा (धमति) to blow ह (हरति) to take away	गम् (गच्छति) to go यम् (यच्छति) to restrain दा (यच्छति) to give गुद् (गृद्धति) to hide सद् (सीदति) to sit घ्रा (जिघ्रति) to smell पा (पिबति) to drink स्था (तिष्ठति) to stand दश् (पर्यति) to see
कूपः well	हदः lake	वनम् forest
गजः elephant	कुसुमम् flower	शीर्षम् head
चन्द्रः moon	जीवनम् life	न not
प्रासादः palace	धनम् wealth	च and

II. Translate the following into English:

(१) तृप आचारं निन्दति । (२) ह्रदं परितः कुसुमानि रोहन्ति । (३) शरीरं न्द्रयति । (४) दासो गजं पुण्यति । (५) प्रासादमभितो तृत्यामः । (६) नरः श्राम्यति

जलं च पिवति। (७) जनश्चन्द्रं परयति तुष्यति च। (८) पत्राणि श्ररयन्ति। (९) नृपो दासान् क्षाम्यति। (१०) हृदं निकषा वाला दीन्यन्ति। (१९) कुमुमं जिन्नामि। (१२) गजा धमन्ति। (१३) तृणं करं विष्यति। (१४) दासौ धनं हरतः। (१५) हृदं सर्वतो वृक्षास्तिष्ठन्ति। (१६) श्राम्यामः। (१७) माद्यथः। (१८) शाम्यथ। (१८) दशति। (२०) वाला श्राम्यन्ति मुद्यन्ति च। (२१) धनमन्तरेण जीवनं नश्यति। (२२) कुमुमे यच्छावः। (२३) वाला नृत्यन्ति नृपश्च सीदति। (२४) दासः कमलमस्यति। (२५) पात्रं गृह्सि। (२६) अश्वं यच्छामि अश्वश्च शाम्यति। (२७) शीष नमिति। (२८) कृपोतः कुमुमं हरति।

III. Conjugate the following in the present tense, active voice : हश्, ध्मा, स्था, शम्, दिव् and व्यध्।

IV. Translate the following into Sanskrit:

(1) I throw fuel. (2) Two men are dancing near the well. (3) People run to the palace. (4) The elephant eats leaves, drinks water and is pleased. (5) Pigeons do not bite. (6) Two servants hide the fruits and the food. (7) I play and I am glad. (8) We do not praise wealth. (9) You two smell the flower. (10) They stand on all sides of the village. (11) Men dig the place and carry the gold away. (12) You are weary and you sit. (13) The horses are not quiet. (14) The king is not pleased. (15) The crow pierces the fruit. (16) The boys faint. (17) The man blames the two servants. (18) Life without happiness becomes misery. (19) We see the moon. (20) Elephants live on both sides of the lake.

LESSON 5

INSTRUMENTAL AND DATIVE THE SIXTH CONJUGATION (तुदादि)

21. The Instrumental Case is used:

- (1) to indicate the agent of a passive verb.
- (2) to indicate the instrument which is used to do the action. The boy hides (his) face with (his) hands—बालो सुखं हस्ताभ्यां गृहति।
- (3) to indicate the person or thing accompanying the action. I go with the servant इसेन गच्छामि।

In this sense, the instrumental may be followed by the preposition सह (with)—दासेन सह गच्छामि।

- (4) to indicate the cause or reason, i.e. to translate expressions such as: 'owing to', 'on account of', 'out of', 'because of', etc. On account of misery I leave the village—दु:खेन त्रामं त्यवामि।
- (5) to translate expressions like 'by name', 'by nature', by family', 'by birth', etc. Rāma is a hero by nature— स्वभावेन रामो वीरो भवति।
 - (6) with the prepositions सह (with) and विना (without).
- (7) with the particles अलम् and इतम् (enough). Enough with misery!—अलं दुःखेन।

22. The Dative Case is used:

- (1) to indicate the indirect object of verbs meaning 'to give', 'to send', 'to promise', 'to show'. The preceptor gives the books to the students—आचार्य: शिष्येभ्य: पुस्तकानि यच्छति।
- (2) after verbs meaning 'to be angry with', 'to desire', 'to long for'. The father is angry with the son—जनकः पुत्राय कुप्यति।

- (3) to express the purpose of the action. He goes for war (=with a purpose to fight) युद्धाय गच्छति।
- (4) to indicate the person or thing for whose advantage the action is done. He digs a well for (his) sons— कूपं पुत्रेभ्यः खनित ।
- (5) after verbs indicating movement (see Accusative, No. 14). The servant goes to the village—दासो प्रामाय गच्छति।
- (6) after the particles नमः (salutation) and खर्स्त (hail to). Hail to the king!—नृपाय खर्ति।

23. The sixth Conjugation (तुदादि)

Present tense - Active voice

Formation of the base

- (a) The radical vowel does not take guna.
- (b) wis not added to the root.
- (c) The letter ex is added before the terminations

That अ becomes आ before terminations beginning with म or व

That we is dropped before teminations beginning with we The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).

24. Application : तुद् (to strike)

Formation of the base

- (1) & (2) Neither guna nor य तुद्
- (3) The letter হা is added: বুর্+অ=বুর

Before terminations beginning with म् or व्: तुदा-

Before terminations beginning with अ: तुद्-

Adding terminations

	S.	D.	Р.
1st pers.	तुदामि	तुदावः	तुदामः
2nd pers.	तुदसि	तु द थः	तुदथ
3rd pers.	तुद्ति	तु द तः	तुदन्ति

25. Irregular verbs of the sixth Conjugation

कृत (कृन्तति)	to cut	विद् (विन्दति)	to find
मुच् (मुश्वति)	to release	सिच् (सिखति)	to sprinkle
लुप (लुम्पति)		इष् (इच्छति)	to wish
लिप् (लिम्पति	to anoint	प्रच्छ् (पृच्छति)	to ask

26. When final visarga is preceded by any vowel except अ or आ, a new sandhi rule must be applied.

Final visarga preceded by any vowel except \bowtie or \bowtie and followed by a vowel or a soft consonant is changed to \forall

27. We can now recapitulate the sandhi rules applying to final visarga (see No. 15).

When final

visarga	is preceded by	and followed by	
	any vowel	क् खूप् फ् श् ष् स्	it remains unchanged
	any vowel	च् or छ	it becomes হা্
	any vowel	ट् or ठ्	it becomes q
	any vowel	त् or थ्	it becomes स्
	any vowel except	a vowel or a	it becomes T
	अ or आ	soft cons.	
	अ	a vowel or a	it is dropped
		soft cons.	
	भ	a soft consonant	धः becomes ओ
	अ	any vowel except	it is dropped
		अ	,
	अ	अ	अः becomes ओ and
			the following अ
			is elided.

N.B.—The particle भो: drops its visarga when followed by a vowel or a soft consonant.

EXERCISE 5

I. Vocabulary

कृष् (कृषति) to plough	मुच् (मुद्यति) to release	अनिलः	wind
क्षिप् (क्षिपति) to throw	छप् (छम्पति) to break	भारः	burden
तुद् (तुदति) to strike	लिप् (लिम्पति) to anoint	वीर:	hero
दिश् (दिशति) to show	विद् (विन्दति) to find	श्र्माल:	jackal
लिख् (लिखति) to write	सिच् (सिच्चति) to sprinkle	हंस:	swan
विश् (विशति) to enter	इष् (इच्छति) to wish	गृहम्	house
सुज् (सुजति) to create	प्रच्छ् (पृच्छति) to ask	तीरम्	bank
स्पृश् (स्पृश्वति) to touch	इस् (इसति) to laugh	भूषणम्	ornament
कृत् (कृन्तति) to cut	ह्वे (ह्वयति) to call	रत्नम्	jewel

Prepositions governing the instrumental : सह with ; विना without.

Particles governing the instrumental : अल्प्स् , कृतम् enough.
Particles governing the dative : नमः salutation to, खरित hail to.

II. Translate the following into English:

(१) सुखिमच्छानि। (२) वीराय कुसुमानि यच्छिति चृपः। (३) शृगालो बालं दशित। (४) कराभ्यां जलं स्पृशित । (५) भारेण दासः श्राम्यति। (६) अनु तीरं हंसश्रलि। (७) जनैः सह गृहं गच्छामि। (८) भूषणैस्तुष्यित नरः। (९) शरीरं लिम्पथः। (१०) जलैन विना कमलानि न रोहन्ति। (११) करेण दासं तुद्दि। (१२) रत्नानि विन्दति। (१३) जलैन कुसुमानि सिद्धामः। (१४) क्षानिलो वृक्षान् लुम्पति। (१५) तृणेन गजान् पुष्यामि। (१६) आचारेण बालं निन्दति। (१७) चन्द्रं बालेभ्यो दिशन्ति। (१८) अन्नाय गृहं गच्छामि। (१९) हंसौ हदं विशतः। (२०) प्रासादं निकषा वीरो वसति। (२१) इन्धनाय दासा वृक्षं कुन्तन्ति। (२२) सुखेन नरो चृत्यति। (२३) देशाय वीरो गृहं त्यजति। (२४) आचारः सुखं सुजति। (२५) करेण लिखामि। (२६) गृहमिनतः कृषिनत जनाः। (३०) वीराय नमः। (३१) कलं धनेन।

- III. Conjugate the following in the present tense, active voice: हुं, इष् , विद् and प्रच्छ्।
- IV. Translate the following into Sanskrit:
- (1) I give fruits to the two servants. (2) Thou goest to the forest for flowers. (3) He is glad by character. (4) Misery breaks life. (5) Owing to the wind the lotuses perish. (6) The jackal finds food. (7) The two men call the servant. (8) Through happiness the boys laugh and dance. (9) The hero shows the jewels to the king. (10) He sees the jackal and runs (away). (11) Due to (his) conduct, he leaves (abandons) the house. (12) For the sake of wealth men plough, carry burdens, dig the mountains and leave (their) country. (13) Owing to the wind, the fruits fall. (14) We sit near the bank. (15) On all sides of the house, jackals roam. (16) Clouds emit ([]) water. (17) With the heroes you enter the palace. (11) I stand near the lake with the boys. (19) They see the lotuses and laugh with happiness. (20) The swans move towards the bank. (20) I show the swan to the boys. (22) Hail to the country! (23) Enough with misery.

LESSON 6

MASCULINE NOUNS IN § AND 3 ABLATIVE AND GENITIVE

28. Masculine nouns in ₹ and ₹

(1) There is a great similarity between the declension of masculine nouns in इ and that of masculine nouns in उ. When the masculine nouns in इ have इ, ई, यू and ए, the masculine nouns in उ. have उ, ऊ, ब् and ओ respectively.

(2) The Declension of मुनि m. (a sage) and of शिशु m. (a baby):
S. D. P. S. D. P.

Nom.	मुनिः	मुनी	मुनयः	शिशुः	शिश्र	शिशवः
Acc.	मुनिम्	मुनी	मुनीन्	शिशुम्	शिश्र	शिशृन्
Instr.	मुनिना	मुनिभ्याम्	भुनिभिः	शिशुना	शिशुभ्या म्	হিহ্য ি:
Dat.	मुनये	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः	शिशवे	शिशुभ्याम्	शिशुभ्यः
Abl.	मुनेः	मुनिभ्याम्	मुनिभ्यः	शिशोः	शिशुभ्याम्	शिशुभ्यः
Gen.	मुनेः	मुन्योः	मुनीनाम्	शिशोः	হািশ্ <u>ব</u> া:	शिश्र्नाम्
Loc.	मुनौ	मुन्योः	मुनिषु	হিহা ী	হি শ্বৌ :	হািহ্য ড়
Voc.	मुने	मुनी	मुनयः	शिशो	शिश्र	शिशवः

29. The Ablative Case is used:

- (1) to indicate the place from which the action begins or originates.

 The sage goes from forest—मुनिर्वेनात् गच्छति।
- (2) with verbs meaning 'to desist from', 'to protect', to fear' God protects men from misery— ईश्वरो नरान् दुःखात् रक्षति।
- (3) to express the cause, the motive (cf. Instrumental, No. 21)
 Out of anger he strikes the boy—क्रोधात बालं तुद्दित।
- (4) with the following prepositions: प्राक् (before, to the east of), पूर्वम् (before), अनन्तरम् (after), आ (until, since), प्रमृति (since), बहिः (outside), ऋते (except), विना (without).
- 30. (1) The Genitive Case has no relation with the action of the verb. It indicates a relation between nouns, usually rendered into English by the preposition 'of'.

The king gives jewels to the son of Hari—हरेः पुत्राय नृपो रह्नानि यच्छति।

- (2) There is no verb meaning 'to have' in Sanskrit. To translate: "The enemies have chariots", the sentence must be turned into: Of the enemies (there) are chariots— अरीणां रथा भवन्ति।
- (3) The genitive is used with the following prepositions: उपरि (above), अधः (below), पुरतः (in front of), पश्चात् (behind), परतः (beyond), अप्रे, समक्षम् (in the presence of), कृते (for the sake of).
- 31. When a word ends with a vowel and the following word begins with a vowel, both vowels are combined into one. The rules of vowel-sandhi are divided into three sections:
 - (1) Combination of similar simple vowels

(2) Simple vowels combined with dissimilar vowels

इ or ई followed by a dissimilar vowel is changed to य्।

धावति अश्व = धावत्यश्वः।

उ or ऊ followed by a dissimilar vowel is changed to व्। ननु एव = नन्वेव।

ऋ or ॠ followed by a dissimilar vowel is changed to र् कर्नु इति=कत्रिति ।

(3) Diphthongs combined with any vowel

ए and ओ followed by any vowel except अ are changed respectively to अय and अव (see No. 9.)

ए and ओ followed by अ remain unchanged while the अ is elided.

मुनवे अन्नं यच्छामि = मुनरेऽन्नं यच्छामि । प्रभो अधुना = प्रभोऽधुना ।

Before any vowel except अ, अय् and अव् may optionally drop the यू and the व्

कने इच्छिस = कवियच्छिस or कव इच्छिस।
गुरो इति = गुरनिति or गुर इति।

ऐ and औ followed by any vowel are changed respectively to आय् and आव्. But आय् and आव् may optionally drop the य् and the व्.

तस्मै इषं यच्छति = तस्मायिषं यच्छति or तस्मा इषुं यच्छति । शप्तौ इन्धनम् = अप्नाविन्धनम् or अप्ना इन्धनम् ।

(4) Exceptious

Interjections like भा, हे, अहा do not combine with the following word. ई, ज and ए, when dual terminations, remain unchanged before vowels.

> वने अतिथिः पर्यति—the guest sees two forests. वनेऽतिथिर्वसिति—the guest dwells in a forest. कवी इच्छतः। बन्धु अतिथि नयतः।

EXERCISE 6

I. Vocabulary

अग्निः	fire	इन्दुः	moon	P	Prepositions governing the ablative				
अतिथि	: guest	इषुः	arrow	प्राक् ध	pefore, to	प्रमृति	since		
अरिः	enemy	गुरुः	teacher	पूर्वम् ।	the east pefore	बहिः ऋते	outside except,		
कविः	poet	तरुः	tree	अनन्तर	म् after	·9\(without		
गिरिः	moun- tain	परशुः	axe	आ ur	itil, up to	विना	without		
मुनिः	sage	पशुः	beast	Pı	repositions gov	erni n g	the genitive		
रविः	sun	बन्धुः	friend	उपरि	above	अग्रे	in the pre- sence of		
राशिः	heap	बाहुः	arm	अध:	below	परतः	beyond		
उद्धिः	ocean	बिन्दुः	drop	पुरतः	in front of	समक्षम्	in the pre-		
कलिः	quarrel	হ <u>ি</u> য়্য:	baby	पश्चात्	behind	कृते fo	or the sake of		

- II. Translate the following into English after breaking up the Sandhis:
- (१) गिरेग्रांमं गच्छामि। (२) परशुना बीरोऽरीन् तुदित। (३) तृणस्य राशेरधः किविरिषुं विन्दित। (४) अतिथीनां कृते दासः फलानि पचिति। (५) बाहुभ्यां तरुं छुम्पति। (६) शिश्च हसतः। (७) अग्निर्वनस्य बृक्षान् दहित। (८) मेघानामुपिर रिवखलित। (९) जलस्य बिन्दवः पात्रात् पतन्ति। (१०) इषुभिर्न्यपोऽरिं जयित। (११) गुरोर्ग्यहे वसतः। (१२) बालयोः किलना नरो न तुष्यति। (१३) गृहस्य पश्चात् बन्धवः सीदिन्त। (१४) कपोतः काकः शृगालश्च पश्चो भवन्ति। (१५) मुनेः समक्षं जनास्तिष्ठन्ति। (१६) प्राक् गिरेः पश्याम इन्दुम्। (१७) उद्घं प्रति जलानि द्वन्ति। (१८) ग्रामात् वहिः शृगाला वसन्ति। (१९) मुखात् ऋते जना न माद्यन्ति। (२०) गृहात् नरः शिश्चन् वनं नयित।

III. Join the following sandhis:

गुरुणा अतिथिः। खादति अन्नम्। किन्तु अरिः। इष् अस्यति। अग्रे अश्वः। अग्रे इन्दुः। बालौ इन्धनम्। पर्यामि इन्दुम्।

IV. Translate the following into Sanskrit:

(1) The poet shows the trees to the sage. (2) The sage calls the boys. (3) The boys stand in front of the house. (4) The clouds move above the mountain. (5) The arrows of the hero pierce the enemy. (6) The boy falls from the tree and breaks (his) hand. (7) The guests have no water. (8) The servant takes away the food from the fire. (9) The water of the ocean is calm. (10) The beasts of the forest roam around the village. (11) I hide the jewels behind the tree. (12) The poet has a place in the presence of the king. (13) From the babies up to the men the people are tired. (14) With (my) relatives I go from the mountain to the forest. (15) He carries the axe with both hands. (16) With heaps of leaves we feed the fire. (17) Sages worship the sun. (18) Owing to the quarrel, the teacher leaves the village.

LESSON 7

THE TENTH CONJUGATION (चुरादि) LOCATIVE AND VOCATIVE

32. The tenth Conjugation: Present Tense—Active Voice

- (1) Formation of the base
 - (a) A short medial vowel take gunz.
 - (b) A final vowel takes vrddhi.
 - (c) अय is added to the root.
 - (d) The letter হা is added before the terminations,
 That হা becomes হা before terminations beginning
 with মৃ or হ

That अ is dropped before terminations beginning with अ

- (2) The terminations are the same as those of the first conjugation (see No. 8).
 - (3) Application: বুং (to steal); ঘূ (to owe).

Formation of the base

- (a) Guna of medial short vowel: चोर्
- (b) Vrddhi of final vowel: धार्
- (c) अय् is added to the root: चोर्+अय्=चोरय्; धार्+अय्=धारय्
- (d) The letter अ is added: चोरय्+अ=चोरय; धारय्+अ=धारय Before terminations beginning with म् or व : चोरया-, धारया-Before terminations beginning with अ : चोरय्-; धारय्-

Adding the terminations

	S.	D.	Р.	S.	D.	Р.
1st pers.	चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः	धारयामि	धारयावः	धारयामः
2nd pers	चोरयसि	चोरयथः	चोरयथ	धारयसि	धारयथः	धारयथ
3rd pers.	चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति	धारयति	धारयतः	धारयन्ति

33. Irregular verbs of the tenth Conjugation

स्पृह् (स्पृह्यति) to desire; छद् (ज्ञादयति) to cover.

34. The first, fourth, sixth and tenth Conjugations at one glance.

	short medial vowel	Guna of final vowel	Vṛddhi of final vowel	य्	अय्	before termination
1st Conj.	+	+			_	+
4th Conj.	_	_		+		+
6th Conj.		_		_	_	+
10th Conj.	+		+	_	+	+

35. The Locative Case is used:

(1) to indicate the place where the action takes place. In English it is rendered by the prepositions 'in', 'at', 'on', 'upon', 'among', etc.

I play in the garden—उद्याने क्रीडामि। among the trees—तरुषु।

(2) to indicate the time when the action takes place.
In summer—ग्रीघो।

(3) after verbs indicating movement (see Accusative, No. 14) such as to 'fall', 'to place', 'to throw', 'to send', 'to enter', etc.

The tree falls into the lake-नृक्षो हदे पत्ति।

(4) to translate expressions like 'concerning', in the matter of, etc.

In the matter of modesty Hari stands first—विनये हरिः प्रथमस्तिष्ठति।

- (5) to indicate the object of emotions and feelings:
 He feels affection for (or towards) Hari—हरौ सिहाति।
- 36. The Vocative Case is used as the case of address:

O Baby !-- हे शिशो !

37. Verbs preceded by a preposition

A preposition prefixed to a verb changes the meaning of that verb.

The prepositions mostly in use are:

अति over, beyond: अति-क्रम् (अतिक्राम्यति) to go beyond, to cross, अधि near, unto: अधि-गम् (अधिगच्छति) to go unto, to obtain. अनु after, along: अनु-स्र (अनुसरति) to move after, to follow. अप away from: अप-चर् (अपचरति) to move away, to depart. अभि towards: अभि-धाव (अभिधावति) to run towards, to attack. अव down: अव-दह (अवदहति) to burn down, to destroy, आ unto, back: आ-नी (आनयति) to take unto, to bring.

उद् up, forth: उद्-भू (उद्भवति) to arise, to be produced,

उप near: उप-विश् (उपविश्वति) to sit.

नि under: नि-क्षिप् (निक्षिपति) to throw under, to put down.

निस् away, out : निस्-वह (निर्वहति) to carry out.

परि round, about : परि-पत् (परिपतित) to fall around, to fly around.

प्र forward : प्र-चल (प्रचलित) to move forward, to set out.

प्रति towards, against : प्रति-गम् (प्रतिगच्छति) to go towards, to return.

वि apart, without: वि-अस् (न्यस्यति) to throw apart, to scatter.

सम् together, fully: सम्-क्षिप् (संक्षिपित) to throw together, to summarize.

EXERCISE 7

1. Vocabulary

कथ् (कथयति) to tell
क्षज् (क्षालयति) to wash
गण् (गणयति) to count
षुष् (घोषयति)
to proclaim
चिन्त् (चिन्तयति)
to think
चुर् (चोरयति) to steal
छद् (छादयति) to cover
दण्ड् (दण्डयति)
to punish

धृ (धार्यति) to owe

अति-क्रम् (अतिक्राम्यति)
to cross
अधि-गम् (अधिगच्छति)
to obtain
अनु स् (अनुसरति)
to follow
अप-चर् (अपचरति)
to depart
अभि-धाव् (अभिधाबति)
to attack
अव-दह् (अवदहति)
to burn down
आ-नी (आनयति) to bring
उद्-भू (उद्भवति) to arise
उप-विश् (उपविश्नति) to sit

II. Translate the following into English after breaking up the sandhis:

Example: हे कवे, प्रासादे गुरुणा सह नृपस्याप्रे तिष्ठसि।

voc. sing. of कवि O poet, हे कवे loc. sing. of प्रासाद in the palace प्रासादे instr. sing. of no the teacher गुरुणा prep. governing गुरुणा with सह gen. sing. of zq of the king नृपस्य prep. governing नृपस्य in the presence अग्रे

2nd pers. sing.. pres. tense. active of ear thou standest. तित्रसि

O poet, in the palace thou standest with the teacher in the presence of the king.

(१) वने पशयो जीवन्ति। (२) हे बाला अम्राविन्धनं क्षिपथ। (३) कृपात् जलमानयति । (४) कपोतान् गणयामः । (५) वनस्य तरुषु मुनिर्वसति । (६) गृहे करौ मुखं च क्षालयामि। (७) चपः शरीरं रत्नैर्भृषयति। (८) मुखाय स्पृहयन्ति नराः। (९) दुःखं धनात् उद्भवति । (१०) पत्रैः फलानि कादयति । (११) हदे हंसा दीव्यन्ति । (१२) हे गुरो बालानामाचारं निन्दति। (१३) दासाय कुमुमे धारयामि। (१४) देशे वीरान् पूजवामः। (१५) पात्रेषु कमलाति भवन्ति। (१६) नरा उद्धिमतिक्राम्यन्ति। (१७) दृशं निकषोपविशयः। (१८) अनिलेन तरूणां पत्राण्युदधौ पतन्ति। (१९) गृहयोरत्रं भक्षयामि । (२०) वनेऽरय इषून् गृहन्ति । (२१) मेघेष्वन्दुश्चलति । (२२) अग्निस्तरू अबदहति । (२३) तृपं वीरं घोषयति कृषिः । (२४) बन्धुनां गृहात् नरो धनं चोरयति । (२५) शिशून् सान्त्वयामि । (२६) मुनिर्दासं न पीडयति ।

III. Translate the following into Sanskrit:

(1) The enemies attack the king's palace. (2) In happiness, people are glad; in misery people are weary. (3) The clouds cover the sun. (4) In both villages there is no water in the wells. (5) On the bank of the lake the poet sits and thinks. (6) We console the servant. (7) Crows live in trees. (8) Thou countest the drops. (9) I arrange the jewels of the king.

- (10) The swans cross the lake from bank to bank. (11) Servants, you do not throw leaves on the fire. (12) Boys follow the teacher.
- (13) They sit with (their) relatives in the house. (14) You two sit on the heap of grass. (15) The child covers (his) face with both hands.
- (16) The servant washes the vessels with the water of the well. (17) The enemies are throwing arrows at the heroes. (18) We owe

jewels to the two teachers. (19) The two boys of the teacher have no friends.

RECAPITULATION

I. Vocabulary

ईश्वरः God	आरोग्यम्	health	अलिः	bee	वायः	wind
पुत्रः son	काव्यम्	poem	कपिः	monkey	मृत्यः	death
गुण: virtue	दैवम्	fate	नृपतिः	king	प्रभुः	lord,
लोकः world	बलम्	strength	ऋषिः	seer		master
विनयः modesty	मांसम्	meat	ध्वनिः	sound	शत्रुः	enemy
जनकः father	मित्रम्	friend	निधिः	treasure	हेतुः	cause
भाकाशः sky	वचनम्	saying	पाणि:	hand	साधुः	honest
आगमः arrival	सौन्दर्यम्	beauty	विधिः	fate	_	man
प्रसाद. favour	हलम्	plough	रिसः	ray	रघुः	Raghu
नि-क्षिप् (निक्षिपति)	to put d	own	1	Adverbs and	prepositi	ions
निस्-वह (निर्वहति)	to carry	out	अत्र	here	इव	like
परि-पत् (परिपतति)	to fly ro	und	तत्र	there	एवम्	thus
प्रति-गम् (प्रतिगच्छति)	to return	n	एव	just, only	अपि	even
वि-अस् (व्यस्यति)	to scatte	er	अद्य	today	न कदापि	never
सम्-क्षिप् (संक्षिपति)	to shorte	en	अधुना	now	सदा	always

II. Give

the instrumental singular of पुत्रः, मित्रम्, निधिः and साधुः the genitive dual of गुणः, कान्यम्, पाणिः and रात्रुः the vocative singular of ईश्वरः, मित्रम्, नुपतिः and रघुः

Ρ.

D.

III. Join the following sandhis:

S.

निधिः भृत्रति । पुत्रः तिष्ठति । अत्र एव । किपः अपि । अधुना आनयति । सदा इन्दु । वने एव । वहति इन्धनम् । किन्तु एवम् । मुनी अपि ।

- IV. What case is governed by the following prepositions : अभितः, विना, पश्चात्, पूनम्, सह, उपरि, बहिः, निकषा ?
- V. Conjugate the following in the present tense, active voice: ह, मद्, लिप्, स्पृह्, अनु-स, वि-अस्।

LESSON 8

FEMININE NOUNS IN आ AND ई PRESENT TENSE_MIDDLE VOICE (आत्मनेपदी)

38. Feminine nouns in आ and ई are declined as follows : लता (a creeper), नदी (a river):

Ρ.

D.

S.

Nom.	स्रता	लते	ल ताः	नदी	नद्यौ	नद्यः
Acc.	लताम्	लते	ल ताः	नदीम्	नद्यौ	नदीः
Instr.	लतया	लताभ्याम्	ल ताभिः	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
Dat.	लतायै	लताभ्याम्	लताभ्यः	नद्य	नदीभ्या म्	नदीभ्यः
Abl.	लतायाः	लताभ्याम्	लताभ्यः	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
Gen.	लतायाः	ल तयोः	लतानाम्	दद्याः	नद्योः	नदीनाम्
Loc.	लतायाम्	लतयोः	लतासु	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
Voc.	लते	लते	ल ताः	नदि	नद्यौ	नदाः

39. Present tense—Middle voice

When I do an action for the benefit of another, I use the active voice (परस्पेपदी). When I do an action for my own benefit, I use the middle voice (आरमनेपदी). In Sanskrit, the distinction between active and middle voice has not been strictly preserved. Besides a small number of verbs which can be conjugated in both the active and the middle voice (उभयपदी), most verbs are conjugated either in the active or in the middle voice.

In the middle voice, the verbal base is formed according to the rules given previously for the active voice of the first, fourth, sixth and tenth conjugations (see No. 34). The terminations alone are different.

40. Terminations of the present tense, middle voice (आत्मनेपदी):

1st pers.	-ए	-वहे	-महे
2nd pers.	∙से	-ईथे	-ध्वे
3rd pers.	-ते	-ईते	-भन्ते

The letter wanted added to the base before the terminations becomes we before terminations beginning with π or π ; it is dropped before terminations beginning with we or π .

41. Examples

Ist conjugation : मुद् (to rejoice); verbal base : मोद-; 3rd pers. sing. : मोदते

4th conjugation: मन् (to think); verbal base: मन्य-; 3rd pers. sing.: मन्यते

6th conjugation: नुद् (to incite); verbal base: नुद-; 3rd pers. sing.: नुदते

10th conjugation: मन्त्र (to counsel); verbal base: मन्त्रय-; 3rd pers. sing.: मन्त्रयते।

42. Conjugation of ভাষা (to obtain):

	S.	D.	P.
1st pers.	ल भे	लभावहै	लभामहे
2nd pers.	लभसे	लमेथे	लभध्वे
3rd pers.	छ भते	लभेते	छभन्ते

43. A Sandhi rule to be remembered (see No. 31)

The final v of a word followed by a vowel

General rule: U followed by any vowel is changed to sty

Exceptions

- (1) Final ए of a word followed by अ remains unchanged while the अ is elided: তমঘ্ৰ असिम् = তমঘ্ৰীऽसिम्।
- (2) Final ए of a word followed by any vowel except आ. after changing to अय may optionally drop the य: देशे इन्दुम = ईक्षयिन्दुम् or ईक्ष इन्दुम ---The second form is by far the more frequent.
- (3) Final ए of a dual form followed by any vowel remains unchanged : लभावहे असिम् ; ईक्षेये इन्दुम् ।
- 44. Special construction of the verb इन् (रोनरो)—to please, to appeal to.

The verb ह्व governs the dative of the person who is pleased, while the thing which pleases is put in the nominative.

Fight appeals to the hero - युद्धं वीराय रोचते।

Boys are fond of fruits (=fruits appeal to boys)—फलानि बालेभ्यो रोजन्ते।

Travellers are found of water (=water pleases travellers)— जलं पिथकेभ्यो रोचते।

45. The difference between लतासु and नदीषु is the result of the following rule:

When स is preceded by a vowel except अ or आ. or by क् or र, it is changed to q when, in the same word, त् थ्, म् य् व् or any vowel follows—An anusvāra or a visarga do not affect the application of the rule. नदी + सु=नदीषु, अनु + सङ्ग = अनुषङ्ग, धनुः + सु=धनुःषु, अभि + सेक=अभिषेक।

EXERCISE 8

I. Vocabulary

गङ्गा	the Ganges	नगरी	town	ईक्ष् (ईक्षते)	to see
रम्भा	plantain-	नदी	river	कम्प् (कम्पते)	to tremble
	tree	धात्री	nurse	गाह् (गाहते)	to dive
मुद्रा	seal, coin	पृथिवी	earth	जन् (जायते)	to be born
शोभा	splendour	वाणी	voice	डी (डीयते)	to fly
भार्या	wife	राज्ञी	queen	मन् (मन्यते)	to think
क्राया	shade	सिंही	lioness	युध् (युध्यते)	to fight
सन्ध्या	twilight	जननी	mother	रुच् (रोचते)	to please
भाषा	speech	नारी	woman	मन्त्र् (मन्त्रयते)	to consult
सभा	assembly	पत्नी	wife	मृग् (मृगयते)	to search
रेखा	line	भगिनी	sister	वि-जि (विजयते)	to conquer
माला	garland	गृहिणी	house-	परा-जि (पराजयते)	to defeat
लता	creeper		wife	आ-प्रच्छ् (आपृच्छते)	to take leave
बालिका	girl	शर्वरी	night	A	of (+accus.)

- II. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) शर्वयाः शोभां शंसन्ति कवयः। (२) पुत्रौ नगर्याः प्रतिगच्छतः। (३) शीर्षात् नारी भारं निक्षिपति। (४) मित्रे गङ्गायां गाहेते। (५) तृपतेः समक्षं राज्ञी भगिनीमाप्टच्छते। (६) कपिभ्यः फल्लानि रोचन्ते। (७) गृहिणी मुद्रा गणयति। (८) विधिर्दुः खस्य हेतुर्भवति।

(९) मेघानां रेखाकाशं भूषयति। (१०) सिंहीव जननी पुत्रान् रक्षति। (११) सन्ध्यायां तृपतिररीन् पराजयते। (१२) रम्भासु काकौ परिपततः। (१३) वालिके कुसुमानि मृगयेते। (१४) जनन्या आगमेन वालिका मालां रचयन्ति। (१५) मुनेर्वचनानि संक्षिपति कविः। (१६) बलेनारीन् रघुविंजयते। (१७) मासं श्रृणालाय रोचते। (१८) दुःखे सुखे च नायं ऋषि मन्त्रयन्ते। (१९) मृत्याविष वीरो न कम्पते। (२०) धात्री शिशुं न कदािष त्यजति। (२१) गङ्गा वने अन्तरा वहित। (२२) नद्यास्तीरे शत्रवो युध्यन्ते। (२३) अर्धे व त्यपतिः सभायां नोपविशति। (२४) ईश्वरस्य प्रसादेन नरा आरोग्यमधिगच्छन्ति। (२५) तरोस्तरं कपोता डीयन्ते।

III. Translate the following into Sanskrit:

(1) Through fate, the enemies attack the town and conquer. (2) Even today I do not see the Ganges. (3) The voice of the queen pleases the poets. (4) The speech of the child is the cause of the mother's happiness. (5) We carry out the sacred precepts of the Rşis. (6) Just around the village men are bringing heaps of grass. (7) Out of modesty the honest man worships God (as his) Lord. (8) The sound of the waters of the Ganges pleases the sages. (9) I sit in the shade of the tree and think. (10) Like a jewel, the moon adorns the sky. (11) Thus speaks the king. (12) Here people have no wealth. (13) The woman scatters the flowers of the garland on the earth. (14) There the creepers adorn the trees with (their) flowers. (15) We take leave of (our) mother and go to the teacher's house. (16) Because of the splendour of the sky and of the earth we praise God the Lord.

IV. Decline fully the following: महा and धात्री।

LESSON 9

THE IMPERFECT TENSE (लङ्) ACTIVE AND MIDDLE, FEMININE NOUNS IN इ AND उ

45. The Imperfect Tense (লছ)

(1) There are three past tenses in Sanskrit: the Imperfect (ভছ়), the Perfect (ভিছু) and the Aorist (ভুড়). Originally these three past tenses had specific meanings:

the Imperfect was used for past events of which the speaker had been a witness;

the Perfect was used for past events of which the speaker had not been a witness;

the Aorist was used for the immediate past.

In classical Sanskrit, however, those three tenses are used almost indiscriminately, with this restriction that the Perfect is very rarely used in the first person.

(2) The formation of the base follows the rules given for the present tense of the first, fourtn, sixth and tenth conjugations (see No. 34).

The final अ of the base is changed to आ before terminations beginning with म् or च्, and is dropped before terminations beginning with अ.

47. The Augment

- (1) To all verbs conjugated in the Imperfect, the augment হ is to be prefixed, e.g.: पत्; verbal base: पत; augment: হা-पत-
- (2) When the verb is preceded by a preposition, the augment should be inserted between the preposition and the verb, and the rules of sandhi should be applied:

प्र-विश् ; प्र-अ विश ; प्राविश-अनु-भू ; अनु-अ-भव ; अन्वभव-प्रति-पत : प्रति-अ-पत ; प्रत्यपत-

(3) When the verb begins with a vowel, the augment exp forms vrddhi with the initial yowel:

अस्-	अ-अ₹य-	आस्य-
इष्-	अ-इच्छ-	ऐच्छ-
उष्-	अ-ओष-	औष-
猳-	अ-ऋच्छ-	आच्छे-

48. **Terminations**

	परस्मपदा			भा		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.
1st pers.	-अम्	-व	-म	- 1 \$	-बहि	-महि
2nd pers.	∙स्	तम्	-त	-थाः	ईथाम्	-ध्वभ्
3rd pers.	-त्	ताम्	-अन्	-त	इताम्	-अन्त

49. The Imperfect of विश् (Par.) and of लभ् (Atm.): D.

1st pers.	अविशम्	अविशाव	अविशाम	अलभे	अलभावहि	अलभाम हि
2nd pers.	अविशः	अविशतम्	अविशत	अलभथाः	अलभेथाम्	अलभ ध्वम्
3rd pers.	अविशत	अविशताम	अविशन्	अलभत	अलभेताम	अलभन्त

Ρ.

S.

D.

P.

50. Femine Nouns in g and 3

S.

Feminine nouns in g and g borrow most of their declension from the masculine nouns in z and z (see No. 28). Their instrumental singular and accusative plural are similar to those of feminine nouns in § (see No. 38). Their dative, ablative, genitive and locative singular have two optional forms, one similar to those of नदी, the other to those मनि and शिश्र।

P.

S.

धेन्वाम

धेनौ

धेनो

धेन्वोः

धेनू

Important

धेनुषु

धेनवः

D.

P.

Declension of मृति (thought) and of घेनु (cow):

मत्योः

मती

Procont

D.

S.

मत्याम्

मतौ

मते

Loc.

Voc.

	-			•		
Nom.	मतिः	मती ′	मतयः	धेनुः	धेनू	घेनवः
Acc.	मतिम्	मती	मतीः	घेनुम्	धेनू	घेनूः
Inst.	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः	घेन्वा	घेनुभ्याम्	धेनुभिः
Dat.	मत्ये मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः	धेन्वै धेनवे	धेनुभ्याम्	घेनुभ्यः
Abl.	मत्याः मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः	घेन्वाः घेनोः	धेनुभ्याम्	घेनुभ्यः
Gen.	मत्याः मतेः	मत्योः	मतीनाम्	धेन्वाः धेनोः	घेन्वोः	धेनूनाम्
					-	

51. The verb $\frac{1}{2}$, to do, belongs to the eighth conjugation. Yet, owing to its frequent occurrence, its conjugation should be learnt from the start:

मतिषु

मतयः

	rresent			1mperj e ci			
	S.	D.	P.	S.	D.	Р.	
1st pers.	करोमि	कुर्वः	कुर्मः	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म	
2nd pers.	करोषि	कुरुथः	कुरुथ	अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत	
3rd pers.	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्	

EXERCISE 9

1. Vocabulary

कु (करोति) to do, to make
वि-बद् (विवदते) to disagree
वृत् (वर्तते) to exist
नि-वृत् (निवर्तते) to desist from
उप-गम् (उपगच्छति) to approach
वि-सद् (विषीदति) to be sad
अधि स्था (अधितिष्ठति) to live in
(+accus.)

परि-नी (परिणयति) to marry
भिन-विश् (अभिनिविशते)
to resort to (+accus.)
आ-द (आद्रियते) to respect
भाष् (भाषते) to speak
आ-रम् (भारभते) to begin
सम् (स्मते) to obtain

मतिः (f.) mind
शक्तिः (f.) power
भक्तिः (f.) devotion
तृप्तिः (f.) satisfaction
नीतिः (f.) conduct
केलिः (f.) jest
भूमिः (f.) earth
धूलिः (f.) dust
रात्रिः (f.) night

धेनु: (f.) cow चञ्चु: (f.) beak तनु: (f.) body रज्जु: (f.) rope रेणु: (f.) dust, pollen हनु: (f.) jaw कार्यम् work घट: jar आदेश: order A few idioms containing
the verb कृ
शीर्षे करोमि I place on my
head
करे करोमि I take in my hand
क्षणं करोमि I wait one
moment
मतिं करोमि I turn my mind
to (+loc.)
पदं करोमि I set foot (+loc.)

- II. Conjugate the following in the imperfect, active voice:
 नी, इक्ष, उप-गम and अभि-नि-निश्च।
- III. Decline fully the following: रात्रिः and चन्द्रः।
- IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) चञ्च्वा काको मांसमहरत्। (२) प्रासादे पदमकरवं नृपति चोपागच्छम्। (२) जनकस्यादेशात् बालो धेनू प्रामात् बहिरनयत्। (४) दासौ घटं शीर्षे कुरुतः। (५) रज्ज्वा

पुत्रो धेनुं कर्षति। (६) जनन्यास्तृप्तये विनयमभिन्यविशेतां बालिके। (७) हे रबो, कार्यात् न न्यवर्तथाः। (८) कुमुमात् कुमुमं रेष्वा अलिडीयते। (९) सत्रूणामागमेन धूलिर्प्रामं कुाइयति। (१०) मुनी विवदेते। (१९) मित्रस्य मृत्युना विषीदथः। (१२) शीर्षे भारमकुर्वन्। (१३) पशोर्ष्टन्वारीनतुदत्। (१४) वनमध्यतिष्ठम्। (१५) तृपतेः पुत्रो गुरोभेगिनीं पर्यणयत्। (१६) मित्रस्यागमे मितमकरोत्। (१७) भूसौ तृणस्य राशयो वर्तन्ते। (१८) साधुः कार्यः रात्रौ नारभते। (१९) प्रभोः प्रसादेन दासास्तृप्तिमलभन्त। (२०) पुत्रो जनकं जननीं चाद्रियते। (२१) सभायां जनकोऽभाषत। (२२) मुनिनिरीणां नीतिमशंसत्। (२३) ईश्वरस्य शक्ति देवं मन्यन्त कृषयः।

V. Translate the following into Sanskrit:

(1) Through God's favour he resorted to devotion. (2) I was always fond of jest. (3) Two boys took the rope in their hands. (4) The girl adorned (her) body with jewels. (5) Owing to the clouds and the dust cows did not eat grass. (6) Even for the sake of (his) friends a honest man does not desist from virtue. (7) Men think Raghu (to be) a hero. (8) At night a sky without moon is like a lake without lotus. (9) By order of the teacher we began the work. (10) He spoke thus and the people of the town praised the power of the king. (11) You took the pigeons in your hand. (12) We two always disagree. (13) You two obtained happiness owing to (your) modesty. (14) Two friends found a treasure and carried (it) home.

LESSON 10

MASCULINE AND FEMININE NOUNS IN ऋ IMPERATIVE MOOD (होट्)

- 52. There are two types of masculine nouns in 焉, agent-nouns and nouns of relations. Their declension differs only in the nominative and vocative dual and plural and in the accusative singular and dual; in which case the final ா of agent-nouns takes vrddhi(आर) while that of nouns of relations takes guna (आर).
 - (i) Declension of नेतृ (leader) and of पितृ (father):

	S.	D.	Р.	S.	D.	Р.
Nom.	नेता	नेतारौ	नेतारः	विता	पितरौ	पितरः
Acc.	ं नेतार म्	नेतारी	नेतृन्	पितरम्	पितरौ	पितृन्
Instr.	नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभिः	पित्रा	पितृभ्याम्	पितृभिः
Dat.	नेत्रे	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः	पित्रे	पितृभ्याम्	पितृ भ्यः
Abl.	नेतुः	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः	पितुः	पितृभ्याम्	पितृभ्यः
Gen.	नेतुः	नेत्रोः	नेतृणाम्	पितुः	पित्रोः	पितृणाम्
Loc.	नेतरि	नेत्रोः	नेतृषु	पितरि	पित्रोः	पितृषु
Voc.	नेतर्	नेतारी	नेतारः	पितर्	वितरौ	पितरः

- (1) भर्नु (husband) and नमु (grandson), although names of relations, are declined like नेतृ, e.g.: accus., sing: भतिरम्, नसारम्।
- 53. Feminine nouns in ऋ are all nouns of relations. They are declined like षितृ except in the accusative plural which end with ऋ:; स्वस् (sister), however, is decline like नेतृ except in the accusative plural.

Nominative and accusative of मातृ (mother) and खर (sister).

	S.	D.	P·	S.	D.	Þ.
Nom.	माता	मातरी	मातर.	खसा	खक्षारौ	खसारः
Acc.	भातरम्	मातरी	मातुः	खसारम्	खसारौ	खसृः

54. All the visargas met with in the previous lessons stand in the place of final स - जनः = जनस्; नमथः = नमथस् Final र also recomes visarga: नेतर् = नेतर; मातर् = मातर। So also in the adverbs पुरार-पुनाः (again) and प्रातर-प्रातः (early).

Visarga standing for final € follows the general rules of visarga-sandhi (see No. 27) with one exception.

Visarga standing for final zeven when preceded by equiver and followed by a vowel or a soft consonant is changed to z:

When visarga is changed to $\overline{\xi}$ and is followed by $\overline{\xi}$, the first $\overline{\xi}$ is dropped and the preceding vowel, if short, is lengthened:

- 55. The Imperative mood (লাডু) is used :
 - (1) to express a command or an advice
 - (2) to express a wish or a prayer
 - (3) to express a possibility or doubt
 - (4) with the negative $+ \pi$ to express prohibition.

The formation of the base follows the rule given for the present tense of the first, fourth, sixth and tenth conjugations (see No. 34).

The final eq of the base is dropped before terminations beginning with eq.

Terminations

	परस्मैपदी			भात्मनेपदी		
	S.	D.	P.	s.	D.	Р.
1s t pers.	-आनि	-आव	-आम	ऐ	भावहै	-आमहै
2nd pers.	_	-तम्	-त	-ख	-ईथाम्	ध्बम्
3rd pers.	-ন্ত	-ताम्	अन्तु	-ताम्	ईताम्	-अन्ताम्

56. The Imperative of बुध् (Par.) and of मन् (Ātm.)

P. S. D. P. S. D. मन्यै बोधानि बोधाव मन्यावहै मन्यामहै 1st pers. बोधाम बोध बोधतम् बोधत मन्येथाम् **म**न्यख 2nd pers. मन्यध्वम बोधत बोधताम बोधन्तु मन्येताम् 3rd pers. मन्यताम् मन्यन्ताम

57. The न in आनि (1st pers. sing.) follow the rule given in No. 17: thus: स+आनि=सर+आनि=सराणि

EXERCISE 10

I. Vocabulary

हातृ (हाता) m. donor कतृ (कर्ता) m. doer नेतृ (नेता) m. leader श्रोतृ (श्रोता) m. hearer सिवतृ (सिवता) m. sun जेतृ (जेता) m. conqueror नमृ (नप्ता) m. grandson पितृ (पिता) m. father श्रातृ (श्राता) m. brother खामातृ (जामाता) son-in-law

दुहितृ (दुहिता) f.
daughter
मातृ (माता) f. mother
नर्नाद (नर्नादा) f. sister-in
law
खस् (खसा) f. sister
रथः chariot
शठः rogue
उद्यानम् garden
खस्ति hail! (+dat.)
पुनर् (पुनः) again
प्रातर् ।प्रातः) early
morning

क्रोधः anger
लोभः greed
कामः desire
मोहः illusion
नाशः destruction
पापम् sin
कारणन् cause
प्रम् (प्रभवति) to arise,
to be produced
प्रश्रत् (प्रवर्तते)
to proceed
खण्ड् (खण्डयति)
to break

- II. Decline fully the following : जेतृ and खर ।
- III. Conjugate the following in the imperative mood, active voice: स and ईश् ।
- IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) रथेन जेता गच्छतु। (२) दुहितरो मातरं नमन्तु। (३) नेत्रे स्वस्ति। (४) शठ उद्यानात् फलान्यचोरयत्। (५) श्रोतारो गुरोर्नचनैस्तुष्यन्तु। (६) श्रात्रा सह स्वसारं मृगयै। (७) हे बाल पितरमापृच्छस्व। (८) हे नप्तर्मा विषीद। (९) भार्यया सह जामाता पितुर्ग्रहं गच्छतु। (१०) दातारौ ननांद्रे मालामयच्छताम्। (११) जीवने कर्तार एक सुखमधिगच्छन्ति। (१२) नेतारभनुसराम। (१३) प्रातः सिवताकाशे रात्रि पराजयते। (१४) पुनर्मन्यच्चम्। (१५) लोभात् शठः पापं

करोति । (१६) पितरं मातरं चाद्रियामहै । (१७) प्रातः कार्यमारभेथाम् । (१८) हे श्रोतारः, पापात् निवर्तश्वम् । (१९) हे नप्तारौ, मित्राणामग्रेऽपि विवदेये । लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रवर्तते । लोभात् मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥

V. Translate the following into Sanskrit:

(1) Out of anger (my) brother broke the jar. (2) May the donors give wealth to the people of the village! (3) Let him live in the forest. (4) See the beauty of the garden. (5) You desire happiness: desist from greed. (6) The man sat in the garden with (his) two grandsons. (7) Hail to the poets! (8) O sister, do not abandon the house. (9) The hearers stood again in front of the palace. (10) Through the destruction of the enemies the conqueror has freed (released) the country. (11) May I always live among (my) brothers! (12) Let the leader punish the rogues. (13) O daughters, follow (your) mother up to the house. (14) May sin, the cause of misery, perish! (15) O heroes, fight with the enemies, follow the leader and protect the country.

LESSON 11

FEMININE NOUNS IN ক POTENTIAL MOOD (विधित्तिङ)

58. Feminine Nouns in द are declined on the same pattern as नदी (see No. 38); where नदी has इ, ई and यू, feminine nouns in द have उ, द and व् respectively. Besides, their nominative singular takes visarga.

Declension of ব্যু (young woman, bride):

Nom.	वधुः	वष्वौ	वध्वः
Acc.	वधृम्	वध्वी	वधूः
Instr.	वष्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
Dat.	वध्वै	दधूभ्याम्	वधूभ्यः
Abl.	वध्वाः	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
Gen.	वचाः	वष्योः	वधूनाम्
Loc.	वध्वाम्	वघ्वोः	वधृषु
Voc.	वधु	वध्वी	वध्वः

- 59. Potential (or Optative) mood (বিधিलিছ) is used :
 - (1) to express a wish or a request
 - (2) to express an advice
 - (3) to express possibility or doubt
 - (4) to express probability or near future
 - (5) in conditional clauses.

The formation of the base follows the rules given for the present tense of the first, fourth, sixth and tenth conjugations. Since all the terminations of the Potential begin with \\$, the combination of the final of the base with that & will give T (cf. No. 31 : अ+ई=ए) :

Terminations

	परस्मैपदी			आर	आत्मनेपदी		
	S.	D.	P.	S.	D.	Р.	
1st pers.	-ईयम्	-ईव	-ईम	-ईय	-ईवहि	-ईमद्दि	
2nd pers	-ई:	-ईतम्	-ईत	-ईथाः	ईयाथाम्	-ईष्वम्	
3rd pers.	-ईत्	-ईताम्	-ईयुः	-ईत	-ईयाताम्	ईस्न्	

60. The potential of भू (to become) and of मृग (to search):

1st pers.	भवेयम्	भवेव	भवेम	मृगवेय	मुगयेमहि	मृगयेमहि
2nd pers.	भवेः	भवेतम्	भवेत	मृगयेथाः	मृगयेयाथाम्	मृगयेष्यम्
3rd pers.	भवेत्	भवेताम्	भवेयुः	मृगयेत	मृगयेयाताम्	मृगयेरन्

61. Illustrations of the use of the Imperative and Potential

(1) Order, prohibition, advice:

जलमानय—Bring water.

े शिशुं मा पीडय—Do not annoy the baby.

(नरः सदा सत्यं वदेत -- Man should always tell the truth.

टर्जनानां गृहे न प्रविशे:--You should not enter the house of the wicked.

(2) Wish, prayer, request:

| पितुर्ग्र हे तिष्ठानि — O that I may stay in my father's house! | मातरं पर्येयुनीलाः — May the boys see their mother!

(3) Possibility and doubt:

विषं भवतु...There may be poison.

पारितोषिकं न लभेष्वम्—You might not receive the reward.

(4) Conditional clause:

यदि माता नागच्छेत् शिशुर्मियेत—If the mother does not come, the child will die.

Potential

62. Imperative and Potential of the verb 7, to do.

Imperative

	711	iperanve			1 Oillian	
	S.	D.	Р.	S.	D.	Р.
1st pers.	करवाणि	करवाव	करवाम	कुर्याम्	कुयवि	कुर्याम
2nd pers.	कुरु	कुरुतम्	कुरुत	कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात
3rd pers.	करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु	कुर्यात्	कुर्यांताम्	कुर्युः

63. The verb হায়, to be, (2nd conj.) is conjugated as follows:

	Present		Imp e rfect			
S.	D.	P.	S.	D.	P.	
अस्मि	स्वः	स्मः	आसम्	आस्व	भास्म	
असि	स्थः	स्थ	आसीः	आस्तम्	अ ास्त	
भः€त	स्तः	सन्ति	आसीत्	आस्ताम्	आसन्	
	Imperati	ive		Potential		
S.	D.	P.	S.	D.	P.	

असानि	असाव	असाम	स्याम्	स्याव	€याम
एधि	स्तम्	स् त	स्याः	स्यातम्	€यात
अस्तु	स्ताम्	सन्तु	स्यात्	स्याताम्	स्युः

EXERCISE 11

I. Vocabulary

बधूः bride	यदि if	किन्तु but ; तड् (ताडयति)
चमूः army	एकदा once upon a	to beat कुप् (कप्यति) to be angry
শ্বসু: mother-in-	time	(+dat) क्ॡप् (कल्पते) to be fit for
असिः (<i>m.</i>) sword	दासी maid-servant	(+dat) अव-गम् (अवगच्छति) to know
आश्रमः hermitage	दुर्जनः wicked person	उद्-स्था (उत्तिष्ठति) to rise तुल (तोलयति) to weigh
औषधम् medicine	नेत्रम् eye पुस्तकम् book	आ-दिश् (आदिशति) to order,
क्षेत्रम् field	भयम् fear	प्र-बुध (प्रबोधित) to wake up मृ (म्रियते) to die; अस्
बिद्या knowledge	सत्यम् truth	स् (भिष्यत) to the; अस् (अस्ति) to be

- II. Decline fully : শ্বস্থ:
- III. Conjugate the following in the potential mood, active voice: कुप्, प्र-ब्ध्, मृ, कृ and अस्।
- IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) श्वश्रूर्वच्चे न कुप्येत्। (२) मुनयोऽधितिष्ठेयुराशनम्। (३) विद्या साधूनां निधिः स्यात्। (४) एकदा प्रातः प्राबोधं क्षेत्रेषु चागच्छम्। (५) हे नेतरादिश, चम्वा वीराणां भयं नास्ति। (६) दुर्जना विद्याये न कल्पेरन्। (७) हे बालौ, सर्वदा सत्यं भाषेयाथाम्। (८) असिनेव नेत्रेणिषर्जनानां मतीविध्यति। (९) उत्तिष्ठन्तु नरा नार्यश्च शत्रूणां च भयात् देशं मुखन्तु। (१०) चपति परितो दास्य इव वन्द्रं परितस्ताराः कम्पन्ते। (११) गुरवः शास्त्राण्यवगच्छेयुः। (१२) तोलयेरीषधम्। (१३) पुस्तकेभ्य एव विद्यां न

लभेष्वम् । (१४) यदि दुर्जना लोके जयेयुर्मुनयो भाषाया निवर्तेरन् । (१५) ताडय यदीच्छिसि किन्तु पितुरादेशं स्मर । (१६) प्रातः प्रबोधेत् नरः, दुर्जनान् त्यजेत्, ईश्वरं पूजयेत्, श्रातृन् सान्त्वयेत्, सत्यं वदेत् : यद्ये वं कुर्यात् न कदापि दुःखस्य कारणं स्यात् ।

V. Translate the following into Sanskrit:

(1) On the order of the king the army may set out for the village. (2) If you were to rise early, you would roam along the river's bank. (3) People should know the modesty of the sages. (4) Wait a moment: I just put down (my) book and come. (5) Maid-servants should follow the bride up to the house of (her) mother-in-law. (6) If you long for knowledge, you should dwell in a hermitage with (your) teacher. (7) You tremble out of fear of God; you should worship God out of devotion. (8) Men live and die, kings conquer and perish; truth alone does not die. (9) Like a star in the sky, like a lotus in the lake, like a flower on a creeper, the sage should live in the world for the happiness of men. (10) Do not be angry with (your) friend; anger could only be the cause of sin.

LESSON 12

NEUTER NOUNS IN §, § AND ऋ AGREEMENT OF THE ADJECTIVE

64. The neuter nouns in 衰, उ and 寒 are all declined on the same pattern.

Declension of बारि (water), मधु (honey) and of धातृ (dispenser):

Nom.	वारि	वारिणी	वारीणि	म्धु	मधुनी	मधूनि	धातृ	धातृणी	धातृ णि
Acc.	वारि	वारिणी	वारीणि	मधु	मधुनी	मयूनि	धातृ	धातृणी	धातृ णि
Instr.	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः	मधुना		 	धातृणा	धातृभ्याम्	धातृभिः
Dat.	वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः	धातृणे	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Abl.	वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः	धातृणः	 धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Gen.	वारिणः	वारिषोः	वारी- णाम्	म धुनः	म धुनोः	मधू- नाम्	धातृणः	धातृ णोः	धातृणाम्
Loc.	वारिणि	वारिणोः	वारिष्	मधुनि	मधुनोः	मधुषु	धातृणि	 धातृणोः	धातृषु
Voc.	्रवारि वारे	वारिणी	वारीणि	(मधु मधो	मधुनी	मधूनि	धातृ धातर्	धातृणी	धातृ णि

65. The declensions seen so far can be classified as follows:

(1)	Nouns ending in भ & आ	(2)	Nouns ending in इ	(3)	Nouns ending in ਤ
	Mas. : कूपः		Mas. : मुनिः		Mas. : হািহ্যু:
	Fem. : लता		Fem. : मतिः		Fem. : धेनुः
	Neut.: वनम्		Neut. : वारि	<u> </u>	Neut. : मधु

(4)	Nouns ending in 褒	(5)	Nouns ending in ई	(6)	Nouns ending in 돐
	Masc.: नेतृ, पितृ		Fem. : नदी		Fem. : वधूः
	Fem. : मातृ		·		•
	Neut. : धातृ				

- 66. The adjective, whether it be usued as an epithet or as a predicate, agrees with the noun it qualifies in gender, number and case.
- (1) Most of the adjectives ending in आ form their feminine in आ and their neuter in आ ।

Thus: िव (dear) will be declined in the masculine as कूपः—प्रियः
in the feminine as कता—प्रिया
in the neuter as वनन् - प्रियम्

Examples: সিন qualifying the following: ৰাক: (instr. plur. masc.), বৃদ্ধিয়া (instr. fem. sing.), বাহিणি (loc. sing. neut.) will take the form:

प्रियै: बालै:=प्रियैर्बालै:। प्रियया दुहित्रा। प्रिये वारिणि।

(2) Adjectives ending in \(\xi \) are declined as follows:

in the masculine, like मुनिः, e.g. : श्रुचिः (pure)

in the feminine, like मतिः, e.g. : शुनिः

in the neuter, like बारि, e.g.: शुचि

In the neuter, however, adjectives ending in ξ can be declined like the masculine, except in the nom., acc. vocative.

Examples: शुचि (pure) qualifying the following: नरयोः (gen. dual masc.), नर्ये (dat. sing. fem.), जलात् (abl. sing. neut.) will take the form:

शुच्योः नरयोः -- शुच्योर्नरयोः । शुच्ये or शुच्ये नद्ये । शुचिनः जलात् -- शुचिनो जलात् : or शुचेः जलात् -- शुचेर्जलात् । (3) Adjectives ending in ত are declined as follows: in the masculine, lik বিায়ু:, e.g. : মৃত্ত: (sweet) in the feminine, like ইনু:, e.g. : মৃত্ত:

In the feminine, however, adjective in उ denoting a quality have an optional form in ई (e.g.: मृदु-मृद्धी, लघु-लब्बी) declined like नदी; in the neuter, like मधु e.g.: मृदु

In the neuter however, adjectives ending in 3 can be declined like the masculine, except in the nom., acc. and voc.

Examples: मृदु (soft.) qualifying the following. कवे (voc. sing, masc.), भातु: (gen. sing, fem.) अमृतेन (instr. sing. neut.) will take the form;

मुदो कवे। मृद्धाः or मृद्धोः or मृद्ध्याः मातुः। मृदुना अमृतेन = मृदुनामृतेन।

(4) Adjective ending in π are declined as follows:

in the masculine, like नेता, e.g. : दाता (generous) in the feminine, they have a form in ई declined like नदी, e.g. : दात्री

in the neuter, like धातृ, e.g. : বানৃ

In the neuter, however, adjectives ending in 寒 can be declined like the masculine, except in the nom. acc. and voc.

Examples: दातृ (generous) qualifying the following: पुत्रेभ्य: (dat. plur, masc.) कन्यासु (loc. plur. fem.), मित्रे (nom. dual neut.) will take the form:

दातृभ्यः पुत्रेभ्यः। दात्रीष् कन्यासु। दातृणी मित्रे।

EXERCISE 12

1. Vocabulary

वारि water	Adjectives forming their feminine in आ and their							
बारि water मधु honey अश्रु tear अम्बु water जानु knee बस्तु thing	अन्ध blind उदार generous काण one-eyed कुशल skilful कृत्रिम artificial	neuter in अ श्रुद्र small, mean खड़ा lame तीत्र sharp, acute दुर्लभ difficult to get नव new						
दारु wood	कृपण wretched	नित्य regular, obligatory	इत killed					

Adjectives in इ, उ and ऋ

सुगन्धि sweet-	आश् swift	दातृ generous	वन्द् (वन्दते) to salute अधि-क्षिप् (अधिक्षिपति)
smelling	चाह lovely	कर्तृ doer	to abuse
सुर्भि fragrant	गुरु heavy	जेतृ victorious	पद् (पद्यते) to go, to obtain
श्चि pure		ang viocotions	वि-पद् (विपद्यते) to fall
बह् much, many	मृदु soft	वक्तृ eloquent	into misfortune
साध् virtuous	स्वादु sweet	गन्तृ going	सम्-पद् (सम्पद्यते) to proper

- II. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) व्याधितया स्वसा सह गृहं गच्छेयम्। (२) प्रसन्ने वारिणि पीनाः शिशवो दीव्यन्ति। (३) अन्धस्य नृपतेः कृपणे दुहितरौ व्यपचेताम्। (४) दात्र्ये मात्रे कुशलाः पुत्रा दुर्लभं रत्नं यच्छन्तु। (५) तीत्रेण दुःखेन तृद्धया नार्या नेत्राभ्यामश्रूणि द्रवन्ति। (६) हे स्वसः पितुर्ग्रहे तिष्ठेः। (७) आशुनाश्वेन वीरः शत्रूमभ्यधावत्। (८) दुर्जनः स्वञ्जं नरमिधिक्षपति। (९) गुरून् भारान् दासाः शीर्षेऽकुर्वन्। (१०) साध्वी दुहिता मातरं वन्दते। (११) प्रभोः समक्षं दास्यौ जानुभ्यां भूमावपतताम्। (१२) चारवो स्ततः

सुरभीणि कुसुमानि चोद्याने रोह्नित। (१३) कृत्रिमेण कोघेन क्षुद्र बालं निन्दानि। (१४) यदि नित्यानि कार्याणि कुर्या न विपद्येथाः। (१५) बहुदः शिशवो मधुने स्पृह्यन्ति। (१६) क्षरेस्तीव्रेणासिना हृतं वीरं वन्दामहै। (१७) ग्रामं गन्तारो मुनयः कूपस्य स्वाद्वम्बु विबन्तु। (१८) नवस्य प्रासादस्य पश्चात् क्षुद्राणि गृहाणि सन्ति।

III. Make the following adjectives agree with the following nouns:

कुशल with नरेषु, नारीषु, कविना, शत्रवे शुचि with बालो, जले, मती, दुहितुः चारु with कुसुमम्, वारिणः, बालिकया, नद्याम् वक्तृ with तृपेण, मित्रम्, गृहिणी, श्वश्रूणाम्

IV. Translate the following into Sanskrit:

(1) O Lord, be favourable! (2) A skilful leader obtains many things. (3) The one-eyed servant burnt the heap of soft wood. (4) A pure mind is like a fragrant flower. (5) Let the eloquent queen lead the heroes. (6) Hail to the victorious king! (7) You insult the wretched blind men, but you do not blame the wicked man. (8) Persons of the village carried the bodies of the dead heroes to the bank of the river. (9) In the lovely garden many creepers and many trees scatter (their) fragrant flowers on the soft ground. (10) Let the victorious hero pierce the enemy with (his) sharp sword. (11) Sick and wretched, the travellers (पन्त) stood near the well. (12) In (his) new book the teacher has summarized many things.

LESSON 13

PERSONAL PRONOUNS PASSIVE VOICE

67. Personal Pronouns

1st person: असमद्

So far, the personal pronouns in the nominative have been left unexpressed: I salute—नमामि. Their declension is now given. In the first and second person, the personal pronouns show no difference of gender. The personal pronoun of the third person is replaced by a demonstrative pronoun and is declined in the three genders (he, she, it).

2nd person : युष्मत्

	S.	D.	P.	S.	D.	Р.
Nom.	अहम्	आवाम्	वयम्	त्वम्	युवाम्	यूयम्
Acc.	माम् (मा)	भावाम् (नौ)	अस्मान् (नः)	त्वाम् (त्वा)	युवाम् (वाम्)	युष्मान् (वः)
Instr.	मया	आवाभ्या म्	अस्माभिः	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
Dat.	मह्मम् (मे)	आवाभ्याम् (नौ)	अस्मभ्यम् (नः)	तुभ्यम् (ते)	युवाभ्याम् (वाम्)	युष्मभ्यम् (वः)
Abi.	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
Gen.	मम (मे)	आवयोः (नौ)	अस्माकम् (नः)	तव (ते)	युवयोः (वाम्)	युष्माकम् (वः)
Loc.	मयि	आवयोः	भस्मासु	त्विय	युवयोः	युष्मासु

The optional forms मा, मे, नौ, नः, त्वा, ते, वाम्, वः should not be used
(1) at the beginning of a sentence;

(2) in connection with च (and), ना (or) and एन (just, indeed).

3rd person: तद् (that)

	M .				N.				
	S.	D.	Ρ.	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	सः	तौ	ते	सा	ते	ताः	तत्	ते	तानि
Acc.	तम्	तौ	तान्	ताम्	ते	ताः	तत्	ते	तानि
Instr.	तेन	ताभ्याम्	तैः	तया	ताभ्याम्	ताभिः			
Dat.	तस्म	ताभ्याम्	तेभ्यः	तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्यः	Lik	е	
Abl.	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः	तस्याः	ताभ्याम्	ताभ्यः	the	•	
Gen.	तस्य	तयोः	तेषाम्	तस्याः	तयोः	तासाम्	m	ıascı	ıline
Loc.	तस्मिन्	तयोः	तेषु	तस्याम्	तयाः	तासु			

(1) एतत् (this) is declined like तद्: Masc.—एषः, एतौ, एते, etc.

Fem.—एषा, एते, एताः, etc.; Neut.—एतत्, एते, एतानि।

(2) तद् and एतद् can also be used as demonstrative adjectives: they, then, follow the rules of the agreement of the adjective (see No. 66).

Examples: I saw these horses—एतानश्वानपश्यम् ।
He fell into that river — तस्यां नद्यामपतत् ।
I am angry with those two friends—त्ताभ्यां मित्राभ्यां कृप्यामि ।

(3) सः and एषः follow a special sandhi rule :

सः and एषः drop their visarga before any consonant and before any vowel except अ. Before अ, they become सो and एषो while the following अ is elided:

सः पति = स पति । एषः वदित = एप वदित । सः ईक्षते = सः ईक्षते । सः अहम् = सोऽहम् । एषः अवदत् = एषोऽवदत् ।

68. The Passive Voice (कर्मण प्रयोगः)

- (1) The passive voice is formed from the verbal root and not from the verbal base (see No. 6), except for the verbs of the tenth conjugation which keep their strengthened radical vowel while losing the conjugational sign अय. Thus: the passive voice of गम्, नी if formed immediately from गम्, नी and not from गच्छ and नय. That of जुर is formed from नोर् and not from नोर्य।
 - (2) q is added to the root.

That य becomes या before terminations beginning with म् or व्

That य becomes य before terminations beginning with भ or ए

(3) The terminations of the passive voice are always the atmanepada terminations (see Nos. 40, 48, 55 & 59):

e.g.: नी-य-ध्वे = नीयध्वे - you are led.

दह्-य=ताम्—द्यताम्—let it be burnt.

- (4) A final short इ or उ is lengthened. जि—जीयावहे we two are conquered; श्र—अश्र्यत it was heard.
- (5) The roots दा, धा, मा, गै, हा, पा, स्था change their final vowel into ई.

दा - दीयते it is given; गै-गीयेत it should be sung.

(6) Final ऋ after a single consonant becomes रि—ह हिये=I am taken away; after a compound consonants, it becomes अर.

समृ - समर्-य-ईताम् = समर्थेताम् = iet them both be remembered.

(7) Final ऋ is changed to ईर:स्तृ—स्तीर-य-ईरन्—स्तीयेरन्—they should be spread; but final ऋ is changed to उत्तर् after a labial:

प -पूर्-य-ताम् = पूर्यताम् = let it be filled.

EXERCISE 13

I. Vocabulary

असाद् I	धर्मः duty	वधः killing	किम् what?
युष्मद् thou तद् that, he	अर्थः wealth मुक्तिः f. salva-	दर्शनम् sight अभिषेयम् name	समीपम् near (+gen.) कतरः which of the
एतद् this	tion गोपालः Gopāla	विमूढ़ be wildered स्निह् (स्निह्यति)	two भृशम् greatly, violently
शरः arrow	मलहारकः sweeper	to feel affection (+loc.)	निरपराध innocent प्र-विश् (प्रविशति) to enter
सूतः charioteer स्तेनः thief	सुमतिः Sumati पारिषदः courtier	सेव् (सेवते) to serve	अव-लोक् (अवलोक्यति) to see

II. Conjugate

in the present tense passive: नी, कृ, and दा in the imperfect tense passive: चिन्त्, मुच् and वि-जि in the imperative passive: सेव्, अधि-क्षिप् and चुर् in the potential passive: तद्, स्म and लभ

III. Translate the following into English:

एतिस्मन् देशे गोपालोऽभिधेयेन च्यित्रवसत् । एकदा प्रातस्तेन नगर्या मळहा-रकोऽदृश्यत । तस्य दर्शनेन चृपो भृशमकुप्यत् , मळहारकस्य वधमादिशत् च । चृप-तेरादेशेन निरपराधो जनो विमूढोऽभवत् । चृपस्य सभायां सुमितरिभधेयेन पारिषद आसीत् । स मळहारकमभाषत – "वधात् पूर्वभेव मम समीपमागच्छ । त्वया वचनं भाष्यताम् ।" वधस्स स्थानमगच्छत् मळहारकः । वधात् पूर्वं स सुमतेः समीपमागच्छत् । तं वचनमभाषत । किन्तु तौ चृपेणादृश्येताम् । चृपतिः सुमितमपृच्छत्—"तेन दुर्जनेन किमभाष्यत १" सुमित्-रवदत्—"एतद् तस्य वचनम्—प्रातमया चृपोऽवालोक्यत । तस्य दर्शनात् मम वधो भवति । नृपेणापि प्रातरहमदृश्ये। किन्तु मम दर्शनात् तस्य बधो नास्ति। आवयोः कतरो दुर्जनः ?" नप एतानि वचनान्यचिन्तयत्। क्षणात् अनन्तरं स क्रोधात् न्यवर्तत मलहारकं चामुखत्।

- IV. Translate the following into Sanskrit (use the personal pronouns):
- (1) I lead. (2) We two are led. (3) We go. (4) Thou art remembered. (5) You two run. (6) You are abandoned. (7) He plays. (8) She is protected. (9) It is burned. (10) They two (m.) move. (11) They (f.) are conquered. (12) They (n.) are cooked. (13) I dug. (14) We two were nourished. (15) We danced. (16) Thou wert blamed. (17) You two perished. (18) You were taken away. (19) He blew. (23) She was seen. (21) It was quiet. (22) The two (f.) were struck. (23) They (n.) were created. (24) Let me plough. (25) Let both of us be released. (26) Let us touch. (27) Do thou enter. (28) Let both trees be sprinkled. (29) Do you throw the arrows? (30) Let him be punished. (31) Let her go. (32) Let it be told. (33) Let them (m.) both wash. (34) Let them (f.) be counted. (35) I should not steal. (36) It should not be stolen. (37) They (m.) should not oppress them (f.). (38) They (f.) should not be oppressed by them (m.). (39) It should be brought. (40) You two should be followed. (41) Flowers should be scattered. (42) You two (f.) should not disagree. (43) It should be done.

LESSON 14

THE DEMONSTRATIVE PRONOUNS

इदम् AND अदस् PASSIVE VOICE (cont.)

69 इदम् this

М.				F.			N.		
	S.	D.	P.	S.	D.	P.	s.	D.	P.

Nom	अयम्	इमौ	इमे	इयम्	इमे	इमाः	इदम्	इमे	इमानि
Acc.	इमम् एनम्	इमी एनी	इमान् एनान	इमाम् एनाम्	इमे ए ने	इमाः एनाः	इदम् एनत्	इमे एने	इमानि एनानि
Iustr.	अनेन एनेन	आभ्याम्	एभिः	अनया एनया	आभ्याम्	आभिः			
Ŀat.	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यः	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः	Like		
Abl.	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः	भस्याः	क्षाभ्याम्	आभ्यः		the	
Gen.	अस्य	अनयोः एनयोः	एषाम्	अस्याः	अनयोः एनयोः	आसाम्		mas	sculine
Loc.	अस्मिन्	अनयोः एनयोः	एषु	अस्याम्	अनयोः एनयोः	आसु			

70.

Abl.

Gen.

Loc.

अमु-

ष्मात

अमुष्य

अमु-

िमन्

अमू-

भ्याम

अमुयोः

अमुयोः

अमीभ्यः

अमीषाम

अमीष्

M.

अद्स् that

F.

N.

the

masculine

S. D. S. P. D. P. S. P. D. असौ अमी असौ अम् अमूनि अमूः अदः Nom अम् अमू अमृनि **अदः** थम् अमुम् अमू अमून् अमूम् अमू अमूः Acc. अमीभिः अम्-अमू-अमुना क्षमू-अमुया Instr. भिः भ्याम भ्याम् अमीभ्यः अमुष्यै Dat. अमुष्मै अमू-अमू-अमू-Like भ्याम् भ्याम् भ्यः

अमुष्याः

अमुष्याः

अमुष्याम्

अभू-

भ्याम

अमुयो:

अमुयोः

अमू-

भ्यः

अमू-षाम

अमूषु

(1) इदम् and अदस् can also be used as demonstrative adjectives: they, then, follows the rules of the agreement of the adjective (see No. 66).

Examples: These kings conquer—इमे नृपा जयन्ति।

The boy is led by that woman—अमुया नार्या नीयते बालः।

Those fruits please me-अमृनि फलानि महां रोचन्ते।

(2) अमी (nom. pl. masc. of अद्म्) follows a special sandhi rule: The final है of अमी never combines with following vowels:

अमी अञ्चाः। अमो ईक्षन्ते।

71. Change of Voice

(1) In the change from the active to the passive voice:

the nominative of the active voice becomes an instrumental; the accusative of the active voice becomes a nominative; the verb changes from active to passive and agrees in person and number with its subject. The tense or mood of the active voice must be preserved.

Example: Active voice Passive voice

Nom: The king नृपः ← → Instr.: By the king नृपेण
Verb: conquered अजयत् ← → Verb: were conquered अजीयन्त
Acc.: the enemies अरीन् ← → Nom: the enemies अरयः
नृपेणार्योऽजीयन्तः।

(2) In the change from the passive to the active voice:
the instrumental (agent) of passive voice becomes a
nominative.

the nominative of the passive voice becomes an accusative.

the verb changes from passive to active, and agrees in person and number with its new subject. The tense or mood of the passive voice must be preserved.

Example: Passive voice Active voice

Instr. (agent): By you two युवाभ्याम् ← → Nom: you two
Nom.: the well

Verb: should be protected
युवाभ्यां कृपो रक्ष्येत ।

एक्षेतम्

युवाभ्यां कृपो रक्ष्येत ।

युवाभ्यां कृपो रक्ष्येत ।

युवाभ्यां कृपो रक्ष्येत ।

(3) Irregular formation of the passive voice:

दंश्	(to bite)	दर्यते	वच् (to speak)	उच्यते
भ्रंश्	(to fall)	भ्रश्यते	बद् (to speak)	उद्यते
भद्र्	(to break)	भज्यते	वप् (to sow)	उप्यते
प्रह्े	(to take)	गृह्यते	वस् (to dwell)	उष्यते
प्रच्छ्	(to ask)	पृच्छ्यते	वह् (to carry)	उ ह्य ते
व्यध्	(to pierce)	विध्यते	शंस (to praise)	शस्यते
यन्	(to worship)	इज्यते	बन्ध् (to bind)	बध्यते
शास्	(to command)	शिष्यते	हे (to call)	हूयते
शी	(to lie down)	शय्यते	खर् (to sleep)	सुप्यते

(4) The imperfect passive follows the rule given in No. 47:

EXERCISE 14

I. Vocabulary
इदम् this
अदस् that
आ-गम् (आगच्छति)
to come
वि-स्मृ (विस्मरति)
to forget
कीड् (कीड्ति) to play
भज्ञ to break
प्रह् to sieze
शास् to order
बच् to speak
बन्ध् to bind
प्र-काश् (प्रकाशते)
to shine

आशा hope
कन्या daughter
कथा story
जिह्वा tongue
लज्जा shame
अत एव therefore
अन्यथा otherwise
अलम् enough
(+instr.)
इति so, thus
चिरम् for a long time
तूर्णीम् silently

II. Translate the following into English and change the voice:

(१) माता पुत्रं न कदापि विस्मरित। (२) इदमन्तिमं कुसुमं तुभ्यं यच्छानि। (३) रामः सीतां वनेऽत्यजत्। (४) श्रुद्रः सपौ हिरमदशत्। (५) श्रम् कथां कथयत। (६) दूतौ उपतेः पुत्रमानयताम्। (७) नेतारं वीरैः सहानुसराम। (८) इमं लघुं भारं वह; अन्यथा प्रभुस्त्वां ताडयेत्। (९) कन्याया वधोऽधमेन नरेणादिश्यते। (१०) मम वचनानि यदि यूयमवगच्छेत यूयमाशां न त्वजेत। (११) वयं रामं वीरं मन्यामहे। (१२) त्वं पापमकरोः, अत एवाहं त्वां निन्दामि। (१३) स्तेनेन बहूनि रल्लान्यचोर्यन्त। (४) दूर्जनानां धनं विधिना हियतामिति सुमितनोद्यते। (१५) चिरं प्रासादमिधितिष्ठ। (१६) हे बालौ, युवामाचार्यं तृष्णीं सेवेयाथाम्।

III. Translate the following into Sanskrit:

(1) That boundless ocean was seen by many heroes. (2) Two trees were broken by the wind. (3) Let the thief be seized! (4) I am ordered by the preceptor. (5) Two cows were bound with a rope. (6) Enough with shame! (7) Let your tongue move and let your eyes shine. (8) Our father was given a rare (ड्रॉजेंस) book (= a rare book was given to our father). (9) The work should be begun now. (10) If truth be not spoken you will be punished (potential). (11) They two may be blamed for their conduct. (12) For a long time the sage stood silently before the dead body of his son. (13) Let the wretched girls be brought to the house; otherwise they might die (14) You two should never forget your generous mother. (15) Thou art called by thy father.

RECAPITULATION

I. Vocabulary	I	,	
शस्त्रम् weapon	आद्य first	सदा always	प्र-दा (प्रयच्छति) to bestow
प्रतिपत्तिः f. fame	द्वितीय second	हि for, indeed	कारय (कारयति) to
हास्यम् ridicule	एक one	यथा as, तथा so	perform, to establish
मृद्धत्वम् old age	सुप्त asleep	समस् with (+instr.)	कृष्णाय (कृष्णायते) to make black
चक्रम् wheel	दरिद्र poor	दिवा in day-time	सिध् (सिध्यति) to
गतिः f. motion	पथ्य wholesome	नक्तम् at night	succeed सह् (सहते) to
पुरुषकारः human effort	नीहज healthy	रहसि in secret	endure शिक्ष (शिक्षते) to
	उच्च hot	बृथा in vain	learn
उद्यमः effort	शीत cool, cold	ह्यः yesterday	शुच् (शोचित) to grieve
मनोरथः desire	कृष्ण black	শ্ব: tomorrow	वृध् (वर्धते) to
मृगः deer	इवेत white	शनैः slowly	increase वेप् (वेपते) to
कौन्तेयः Arjuna		सपदि at once	tremble
सञ्यम् friendship	रक्त red	सहसा suddenly	लुट् (लुट्यति) to wallow
प्रीतिः f. affection	पीत yellow	सकृत् once	गै (गायति) to
अज्ञारः charcoal	नील blue		sing
गानम् song	इरित green	कदापि some- times	मृ (भरति) to feed, to support

- II. Decline the following: बारु: कला in the singular; शुचि जलम् in the dual; स उदार: नेता, in the plural; अस्मद् in the singular; शुष्मद् in the plural; इदम् in the feminine dual; अदस् in the masculine plural.
- III. Conjugate the following: शुच् in the imperfect active; भाष् in the imperative passive; सम्पद् in the potential active; उद्-स्था in the imperative active.
- IV. Frame sentences containing the following words: तथा, शनैः, दिवा, सद्दा, सद्दा, सपदि, ह्यः।
- V. Translate into English the following verses taken from the *Hitopadeśa*:

विद्या शक्षस्य शास्त्रस्य द्वे विद्यो प्रतिपत्तये। (द्वे=two) भाषा द्वास्याय गृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा॥ (१) यथां ह्येकेन चकेण न रथस्य गतिभवेत्। एवं पुरुषकारेण विना दवं न सिध्यति॥ (२) उद्यमेन द्वि सिध्यन्ति कार्याण न मनोरथैः। न द्वि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविश्वान्ति मुखे मृगाः॥ (३) दिद्धान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेश्वरे धनम्। व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्य किमौषधंः॥ (४) दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत्। उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम्॥ (५)

LESSON 15

NOUNS ENDING IN CONSONANTS

72. General Principles of Consonant-Sandhi

- (1) No Sanskrit word can end with more than one consonant. A final compound consonant must be reduced to its first member, e.g.: महत्स् becomes महत्।
- (2) Exception is made for a final double consonant the first member of which is and the second, a consonant which is not a termination e.g.: उन्हें which according to (3) will become उन्हें।
- (3) A Sanskrit word (i.e. a verb with its terminations or a nominal stem with its case-ending) can end only with one of the eight following consonants: क्, ट्, त्, प्, ए, न्, म्, or visarga. All other final consonants must be reduced to one of these eight:
 - ह् and palatals are reduced to क् or ट् e.g.: वाच् becomes बाक्; सम्राज् becomes सम्राट्।

Cerebral are reduced to इ , e g. : प्रात्रुष becomes प्रातृह

Dentals are reduced to त , e.g. : महद् becomes सहत्

Labials are reduced प्, e.g.: ककुभ becomes ककुप्

- स् and र are reduced to visarga, e.g.: कविस् becomes कविः, पितर् becomes पितः।
- (4) A final hard consonant becomes soft before a vowel or a soft consonant, e.g.: नृपात अलभत=नृपादलभत; प्रामात् गनकामि=प्रामाद् गन्कामि।
- (5) This rule does not apply to the final hard consonant of a verbal base or a nominal stem followed by a termination or a case-ending beginning with a vowel or a semi-vowel, e.g.: पत्+अन्ति = पतन्ति । मस्त्+ए=मस्ते । क्षिप्+य+ते=क्षिप्यते ।

It does apply, however, when the final consonant of a verbal base or of a nominal stem is followed by a termination beginning with a soft consonant (except a semi-vowel), c.g.: मस्त्+भिः=मस्द्भिः।

- (6) A soft consonant becomes hard before a hard consonant, e.g.: सुहृद् + सु = सुहृत्सु । एतद् + पतित = एतत्पति ।
- (7) This rule does not apply to the final soft aspirate of a verbal root followed by a termination beginning with τ or τ . In that case, the final consonant of the root loses its aspiration, and the τ or τ of the termination is changed to τ , e.g.: ভেম + τ = ভঙ্খ।

73. Division of nouns ending in consonants

M. & F.

Nouns ending in consonants are divided into three classes:

- (1) Nouns which keep the same stem throughout their declension.
- (2) Nouns which have two stems, one strong and one weak.
- (3) Nouns which have three stems, one strong, one middle and one weak.

74. Case-endings

Masculine and feminine nouns have the same case-endings. Neuter nouns differ only in the nominative, accusative, and vocative.

	S.	Ъ.	Р.	S.	Ъ.	Р.	
Nom.	स्	-औ	-अस्	_	- (54	-इ	
Acc.	-अम्	-औ	-अस्		-ई	-इ	
Instr.	-आ	-भ्याम्	-भिः	T*1 /1.			
Dat.	-ए	-भ्याम्	-भ्यः	Like the			
Abl.	-अस्	-भ्याम्	-भ्यः	masculine			
Gen.	-अस्	-ओस्	-आम्	and feminine			
Loc.	-इ	-ओस्	-सु	and teminine			
Voc.		-भौ	-अस्		-₹	ļγ	

75. Nouns with one stem

S.

- (1) The final consonant of the stem remains unchanged before case-endings beginning with vowels [see No. 72(5)].
- (2) The final consonant of the stem follows the rules of consonant-sandhi before case-endings beginning with a consonant.
- (3) Neuter nouns in the nom., acc. and voc. plural insert a nasal before the case-ending ξ of the nom., accus. and voc. plural.

2

D.

Ρ.

76. Declension of महत् m. (wind) and वाच f. (rpeech):

 Γ

	υ.	D.	Γ.	5.	D .	1.
Nom.	मरुत्	मरुतौ	मरुतः	वाक्	वाचौ	वाचः
Acc.	मरुतम्	मस्तौ	मरु तः	वाचम्	वाचौ	वाचः
Instr.	मरुता	महद्भ्याम्	मरुद्धिः	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
Dat.	मरुते	महद्भ्याम्	मरुद्भ्यः	वाचे	वारभ्याम्	वाग्भ्यः
Ab.	मरुतः	मरुद्भ्याम्	मरुद्भ्यः	बाचः	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
Gen.	मरुतः	म रुतोः	मरुताम्	वाचः	वाचोः	वाचाम्
Loc.	मरुति	म रुतोः	मरुत्सु	वाचि	वाचोः	वाश्च
Voc.	मरुत्	महतौ	म रुतः	वाक्	वाचौ	वाचः

Declension of जगत् n. (world):

Nom., Acc.,: जगत्, जगती, जगन्ति

The rest like मस्त

EXERCISE 15

I. Vocabulary

जलमुन् (जलमुक्) m. cloud
% न् (ऋक्) f. hymn
तन् (त्वक्) f. skin
नान् (नाक्) f. speech
शुन् (शुक्) f. grief
निपान् (निपाक्) m. merchant
भिषान् (भिषक्) m. doctor
% त्विज् (ऋतिक्) m. priest
सम्राज् (सम्राट्) m. emperor
परिवान् (परिवाट्) m.

हर) m.
cloud
f. hymn
f. skin
f. speech
f. grief
f. grief
f. m.
merchant
f. m.
merchant
f. m.
priest
f. m.
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. mealth
f. mealth
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f. lightning
f. mealth
f.

सिमध् (सिमत्) f. fuel प्रावृष् (प्रावृट्) f. rainy season दिश् (दिक्) f. direction असुज् (असुक्) n. blood चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m. moon वेधस् (वेधाः m.) creator पयस् (पयः) n. water, milk उरस् (उरः) n. breast चेतस् (चेतः) n. mind मनस् (मनः) n. mind यशस् (यशः) n. fame वयस (वयः) n. age

II. Join the Sandhis in the following:

समित् आसीत्। अनयत् भारम्। एतद् तृणम्। युष्माभिः रक्ष्यताम्। दिक् गकः। प्रान्नट् आगच्छिति। ह्यः अत्यजत् श्रातरम्। सपिद् अपस्यत् दुहितरम्। सम्राट् गजम् दण्डेन अताडयत्। तस्मात् प्रामात् बहवः जनाः फलानि आनयन्ति। तस्मे अदीयेताम् अश्वौ। विणक् लभते इन्धनम्। विणजौ लभेते इन्धनम्।

III. Decline the following: भूमृत्, द्युत् and असूज्।

- IV. Translate the following into English after breaking up the sandhis:
- (१) मस्ताकम्पन्त तरवः। (२) विद्युद् मेघेषु प्रकाशते। (३) राज्ञी भूमृति क्षित्यति। (४) जनैर्भूमृते शेतावश्वावदीयेताम्। (५) सरितामम्बून्युदधौ वहन्ति (flow)। (६) अस्माकमुद्याने श्वेतानि रक्तानि पीतानि च कुसुमानि सन्ति। (७) अमूभिनौरीभी रहसि कथा उच्यन्ते। (८) सहसा कृष्णा मेघास्तिहिताविध्यन्त। (९) वृथावाभ्यां दुःखानि सह्यन्ते। (१०) सुप्तस्य शिशोक्षारु मुखमीक्षध्वम्। (११) सपदि प्रासादं धाव, नृपो हि त्वामाह्ययति। (१२) युष्मद् दिद्वा नरा धनं लभन्ताम्। (१३) असौ मुनिः सकृदागच्छत्। (१४) जलस्य विन्दुभी रवे रिम्मिश्चवेव वनस्स कुसुमानां शोभा वर्धते। (१५) लोभेन मितश्वलिति विमृह्यां मत्यां दुःखानि प्रविश्वन्ति। (१६) गानं गीयतां युष्माभिः। (१७) कमलानां जलं विना यथा सौन्दर्यं नश्यति दरिद्वाणामाशां विनेवं शनैर्लेख्या वर्धते।

V. Translate the following into Sanskrit:

(1) The thieves were seized by the husband. (2) The lightning plays among the black clouds. (3) We dived into the cool water of the river. (4) The leaves are taken away by the wind. (5) You two go at once to the forest, for your brother is there and calls you. (6) In day-time you do not work; at night you sit down in the garden and sing. (7) The king rose suddenly and departed from the palace. (8) Why (कि.स.) should you grieve? (9) Friends sit around you, brothers and sisters are full of affection for you. (10) Should you be abused by that rogue, remain silent: charcoal blackens the hand only if it is touched. (11) O friend, you calle once only to our house and you were never seen again. (12) Sick and wretched, the king's messenger was bound and led to the forest.

LESSON 16

NOUNS WITH ONE STEM (cont.)

77. The main varieties of nouns with one stem are:

(1) Nouns with stem ending in palatals

Final च is changed to क in the nom. sing. and loc. plural to ग before भ्याम, भिः and भ्यः

Final ज is changed to क् and, at times, to ट् in the nom. sing. and loc. plur.

to ग् and, at times, to ड before भ्याम्, भि.

Final ল্is changed to ক্or হ্in the nom, sing and loc. plur.
to গ্or ভ্before খ্যান, মি: and খ্য:

	Nom. sing.	Instr. sing.	Instr. plur.	Loc. plur.
वाच् f. (speech)	वाक्	वाचा	वाग्भिः	वाक्ष
विणज् m. (merchant)	वणिक्	वणिजा	वणिग्भिः	वणिश्च
सम्राज् m. (emperor)	सम्राट्	सम्राजा	सम्राङ्भिः	सम्राट् सु
दिश् f. (direction)	दिक्	दिशा	दिगिभः	दिश्च
विश् m. (settler)	विक्	विशा	विड्भिः	विट्सु

(2) Nouns with stem ending in cerebrals

Final ष is changed to z in the nom. sing. and loc. plur. to ह before भ्याम्, भिः and भ्यः

	Nom. sing.	Instr. sing.	Instr. plur.	Loc. plur.
प्रावृष् f. (monsoon)	प्राश्ट्	प्रात्रुषा	प्रावुड्भिः	प्रावृद् सु

(3) Nouns with stem ending in dentals

A final dental except न is changed to त in the nom. sing. and loc. plur.

to द् before भ्याम्, भिः and भ्यः

Nom, sing. Instr. sing. Instr. plur.

Loc. plur.

	1 (01111 0111B)	22.001. 012.6.	mour plan	Door plan
सरित् f. (river)	सरित्	सरिता	सरिद्धिः	सरित्सु
उद्भिद् m. (plant)	उद्भित्	उद्भिदा	उद्भिद्धः	उद्भित्सु
समिध् f. (fuel)	समित्	समिधा	समिद्धिः	समित्सु

(4) Nouns with stem ending in labials

A final labial is changed to प् in the nom. sing. and loc. plur.
to ब् before भ्याम्, भिः and भ्यः

	Nom. sing.	instr. sing.	instr. plur.	Loc. plur.
ककुभ् f. (region)	ककुप्	ककुभा	ककुब्भिः	ककुप्सु

(5) Nouns with stem ending in T

Final is changed to visarga in the nom. sing.

A short vowel preceding र is lengthened in the nom. sing. and before -भ्याम्, -भि: -भ्यः and -मु

	Mom. Sing.	instr. sing.	msu. piur.	Loc. piur.
द्वार् <i>f</i> . (door)	द्धाः	द्वारा	द्वाभिः	द्वार्षु
गिर् f. (voice)	गीः	गिरा	गीभिः	गीर्षु

(6) Nouns with stem ending in स

Final स् becomes visarga in the nom. sing. and before भ्याम् , भिः, भ्यः and सु. That visarga follows the sandhi rules (see No. 27).

Final ξ remains before case-ending beginning with vowels, being changed to ξ according to the rule given in No. 45.

Loc. plur.

The masculine and feminine nous in अस् lengthen the आ in the nom. sing.

The neuter nouns in अस, इस and उस lengthen the अ, इ and उ and insert a nasal (anusvāra) in the nom. accus. and voc. plural.

	Nom. sing	Nom. plur.	Instr. plur.	Loc. piur.
सुमनस् m. (good)	सुमनाः	सुमनसः	सुमनो भिः	सुमनःसु
उषस् f. (dawn)	उषाः	उषसः	उषोभिः	उषःसु
यशस् n. (fame)	यशः	यशांसि	यशोभिः	यशःसु
हविस् n. (oblation)	हविः	हवींषि	हविभिः	हविःष्
आयुस् n. (life)	आयुः	आयृंषि	आय्भिः	भायुःष्

(7) Nouns with stem ending in &

Final ह becomes क् in the nom. sing. and loc. plur. becomes क before भ्याम्, भिः and भ्यः

In nouns ending with लिह, final ह becomes ट् and ड In उपानह, final ह becomes त and द

Nom. sing

मधुलिह् m. (bee) मधुलिट् मधुलिह् मधिल्ह् मधिल्ह् मध्लिट्सु ज्यानह् f. (shoe) ज्यानत् ज्यानह् ज्यानह् ज्यानह् ज्यानह् कामधुक् कामदुह् कामध्भिः कामध्सु

Instr. sing. Instr. plur.

The appearance of घ् instead of द् in कामधुक् is explained by the following sandhi:

Rule: When घ, घ, भ् and इ lose their aspiration owing to combination with following consonants, the preceding consonant becomes aspirate, if possible.

EXERCISE 16

I. Vocabulary

विश् (विट्) m. Vaisya
ककुभ् (ककुप्) f. direction
द्वार् (द्वाः) f. door
तेजस् (तेजः) n. glare,
energy
शिरस् (शिरः) n. head
तपस् (तपः) n. penance
सदस् (सदः) n. residence
दिवस् (हविः) n. oblation
ज्योतिस् (ज्योतिः) n. light
शिय dear

गिर् (गीः) f. voice
पुर् (गूः) f. town
धुर् (गूः) f. yoke
द्विष् (द्विट्) m. enemy
आयुस् (आयुः) n. life
धनुस् (धनुः) n. bow
चक्षस् (चक्षः) n. eye
मधुलिह् (मधुलिट्) m.
bee
उपानह् (उपानत्) f.
shoe
विद् (विद्यते)
to happen, to be

सुमनस् (सुमनाः) m.
learned man
उषस् (उषाः) f. dawn
तमस् (तमः) n. darkness
स्थित standing
निर्गुण worthless,
without quality
सत्त्वम् being, vigour
दया compassion
सम्-ह (संहरति-ते)
to withdraw
कामदुह् (कामधुक्)
wish-yielding cow

II. Decline the following,

ककुभ् in the singular; पुर् in the dual; सदस् in the plural; उपस् in the singular; हिनस् in the dual; उपानह् in the plural.

III. Translate the following into English:

(१) धनुषा शत्रुषु वीराः शरान् मुझन्ति। (२) रिवश्च चन्द्रमाश्च लोकस्य ज्योतिषी।
(३) विणग् द्वारि स्थितेभ्यो दिरिद्रभ्यो वसु यन्छेत्। (४) ऋत्विभिभिर्हविरमी क्षिप्यते।
(५) पुरि युष्माकं सदो विद्यते। (६) उपानहौ करेऽकरवं ह्रदस्य जलं च गाविशम्। (७) त्वं लधुं भारं शिरिस कुरु, अहं गुरुं भारं कराभ्यां वहामि। (८) चञ्चभ्यां पश्यन्ति जनाः।
(९) विद्य तस्तेजसा मम चञ्चषी पीड्येते। (१०) हे प्रिय भ्रातस्तवार्युषि सुखं भवेत्।
(११) द्विषां चभूः सम्राजा पराजीयत। (१२) मृद्वा गिरा गायन्तु बालिकाः। (१३) दुर्जनस्य मनसि दया न विद्यते। (१४) उषसस्तेजसा रात्रेस्तमो नश्यित। (१५) एतस्या धेन्वाः

पयः शिशुः पिबति । (१६) आपिद च सम्पिद च साधोश्चेतः प्रसन्नमस्ति । (१७) मधुलिड्भिः कुसुमानां रेणुर्गृ ह्यते । (१८) कामदुहं सेवेयाथाम् । (१९) स्निमभूषयन्तु सदः ।
(२०) परिव्राड् प्रामाद् प्रामं गच्छति । (२१) व्याधिताय भिगन्या औषधं भिषजादीयत ।
(२२) अलं वाचा कार्य एव सत्त्वं हस्यते । (२३) हे प्रभो क्षुधा पीड्ये मिय द्यां कुरु ।

IV. Translate the following into Sanskrit:

(1) In autumn the fruits fall from the trees. (2) Around the fire the priests were standing and singing hymns. (3) May your head be adorned with flowers, your arms with a bow, your mind with compassion, your life with happiness! (4) In the assembly, the poets proclaimed the fame of the emperor. (5) Upon her breast the blood of the child killed by the enemy was seen. (6) O worthless servant, you have forgotten your master. (7) May I stand by you, O mother, in danger and adversity! (8) Due to anger, light shone in his eyes, his bow fell from his hands and his mouth quivered. (9) The sage should practise (3) penance for a long time, restrain his speech and guard his mind from sin. (10) Pigeons fly in the direction of the wind. (11) The learned man standing at the door was attracted by the voices of the children.

LESSON 17

PASSIVE IMPERSONAL (भावे प्रयोगः) NOUNS WITH TWO STEMS

- 78. In Sanskrit, not only transitive verbs, but intransitive verbs also, can be conjugated in the passive voice. Thus, the sentence: "The horse runs" can be turned into a passive which means: "Running is being done by the horse" or "the action of running is done by the horse". That is what is called Passive impersonal. The verb is always in the 3rd pers. sing. pass.
 - (1) In the change from the active to the passive impersonal: the nominative of the active voice becomes an instrumental; the verb changes from active to the 3rd pers, sing. passive. The tense or mood of the active voice should be preserved.

Example: Active voice

Passive impersonal

Nom. : सिरतः the rivers ← → Instr. : सिरिद्धः (by the rivers)
Verb : वहन्ति flow ← → Verb : उद्यते (flowing is being done) सिरिद्धिरुद्धते।

(2) In the change from the passive impersonal to the active voice: the instrumental of the passive impersonal becomes a nominative; the verb changes from passive to active and agrees in person and number with its new subject. The tense or mood of the passive should be preserved.

Example: Passive impersonal

Active voice

Instr.: युष्माभि: (by you) ←→ Nom.: यूयम् you

Verb: उद्येत (it should be spoken) ←→ Verb: वदेत should speak

युप्पाभिरुद्येत।

यूर्य वदेत।

79. Nouns with two stems

The main varieties of nouns (and adjectives) with two stems are:

(1) nouns and adjectives with stem ending in ধ্ব. They comprise:

(a) nouns and adjectives formed with the suffix मृत् (मृतुप) and वत् (वतुप्)।

- (b) present participles active (parasmaipada) in अत् (হার)
- (c) perfect participles active (क्तवत्) in बत्
- (d) adjectives of quantity: कियत्, इयत्, यावत्, एतावत्, तावत्।
- (2) nouns and adjectives with stems ending in इन्. They are formed with the suffixes इन्, बिन्, and मिन्।
 - (3) comparative in ईयस् (ईयसुन्)।
- 80. The nouns and adjectives with two stems are declined in the masculine and neuter only. The feminine is formed independently (sec LESSON 23).

The two stems are used as follows:

in the masculine, the strong stem is used in the nom. sing., dual and plural,

in the accus. sing. and dual,

in the voc. sing., dual and plural,

M

in the neuter, the strong stem is used in the nom., accus. and voc. plural. The weak stem is used in all other cases.

N

81. The case-endings are those given in No. 74. They are shown again here below with the indication of those before which the strong stem is used.

	S.	D.	P.	S.	D.	P.	
Nom.	स्	-औ	-अस्	_	-देश	- ₹	
Acc.	-अम्	-औ	∙अस्		- देश	-इ	
Instr.	-आ	-भ्याम्	-भिः	Like			
Dat.	·Ų	-भ्याम्	-भयः	Like			
Abl.	-अस्	-भ्याम्	-भ्यः	th	e		
Gen.	-अस्	-ओः	-आम्		masculine		
Loc.	· इ	-ओः	-सु	. museume			
Voc.		-औ	-अस्	_	-क	is	

82. Nouns and adjectives formed with the suffixes—মন্ (মন্তুণ্) and বন্ (বনুণ্)

N.

The strong stem ends in अन्त्, the weak stem ends in अत् The nom. sing. masc. lengthens the आ into आ धीमत् (talented)—strong stem; धीमन्त; weak stem: धीमत्

M.

S. D. P. S. D. P. धीमन्तौ धीमती धीमन्ति धीमन्तः धीमत धीमान् Nom. धीमन्ति धीमत् धीमती धीमन्तौ धीमतः धीमन्त**म्** Acc. Instr. धीमता धीमदुभ्याम् धीमद्भिः Like धीमते धीमदुभ्याम् धीमद्भ्यः Dat. धीमतः धीमद्भ्यः the धीमदुभ्याम् Abl. धीमतः धीमताम धीमतो: Gen. masculine धीमत्सु धीमति धीमतोः Loc. धीमन् धीमन्तौ धीमत धीमती धीमन्ति Voc. धीमन्तः

EXERCISE 17

I. Vocabulary

आयुष्मत् long-lived हिमवत् (हिमवान्) m. Himālaya बलवत strong हन्मत् (हन्मान्) m, Hanuman भगवत् (भगवान्) m. God विनोदः diversion. pastime मतिमत् prudent ana: time धीमत् talented च्यसनम dissipation, need श्रीमत् rich मर्खः fool ज्ञानवत् learned धनवत् wealthy दीघे long कलहः quarrel

स्म (स्मयते) to smile
पिर-भू (पिरभवति)
to overcome
पिर-वृत् (पिरवर्तते)
to turn
पिर-हृ (पिरहरति)
to avoid
पिर-हरू (पिरहसित)
to laugh at
परुष hard, rough
आकुल disturbed,
afflicted
दीर्घ long

II. Translate the following into English:

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम। व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन च॥ (१)

(२) हे भगवन् बलवन्तं मां कुरु। (३) श्रीमन्तो धनवन्तश्च संपद्यपि सुखं न विन्दन्ति। (४) एतस्यां पुरि श्रीमतो विणजः पुत्रोऽजायत। (५) मितमान् मूर्खं परिहसित। (६) दीवौत् कार्यांदनन्तरमहं निद्रया पर्यभूये। (७) ऋत्विजः पुत्रो धीमतो भिषजो दुहितरं पर्यणयत्। (८) ज्ञानवान् परिवाड् हिमवन्तमुपागच्छत्। (९) भगवानस्माकं पिता। (१०) सोऽस्मभ्यं जीवनं यच्छिति विपदोऽस्मान् रक्षति सुप्तानस्मान् पालयिति च। (११) अत एव तं वयं वन्देमहि। (१२) मूर्खाः परुषाणि वचनानि वदन्ति। (१३) मितमद्भिर्मृद्नि वचनान्युच्यन्ते। (१४) हे बाला आयुष्मन्तो भवत। (१५) सबलवानस्तु, तस्य यदि विनयो न स्याद् बल्रेनैव किं क्रियेत? (१६) चक्रमिव परिवर्तन्ते सुसानि च दुःसानि च। (१७) अलं विनोदेन। (१८) धीमद्भिर्जनैः कार्यं न परिहियेत।

III. Change the following to the passive impersonal:

अश्वी धावतः। मतिमन्तस्तूःणीं तिष्ठन्तु । कमलं रोहति । वर्यमगच्छाम ।

IV. Change the following to the active voice:

वृक्षेर्वेष्यते । युष्माभिः क्रीड्यताम् । ताभ्यां नारीभ्यां भाष्येत । अमुनोपाविस्यत । V. Translate the following into Sanskrit:

- (1) Smile always, in prosperity as well as in adversity.
- (2) Learned men are not disturbed by the speech of the fools.
- (3) Around the residence of the wealthy, many poor and sick people long for happiness. (4) Through hard and long penance, the sages have crossed the ocean of misery. (5) O talented one, you should avoid the dangers of riches. (6) In sleep, the fool forgets his illusion, the learned man forgets his knowledge, the poor forgets his misery.

LESSON 18

PRESENT AND PERFECT PARTICIPLES

- 83. Present participle active and passive (शतृ, शनच्)
 - (1) Present participle active

Verbs taking parasmaipada terminations form their present participle active in अन्. To form it, the termination পানিব of the 3rd pers. plur. of the present active is replaced by अन्

e.g.: नी नयन्ति — नयत् — leading दिव् दीव्यन्ति — दीव्यत् — playing विश् विशन्ति — विशत् — entering चुर् चोरयन्ति — चोरयत् — stealing

In the masculine and neuter, the present participle parasmaipada is declined like খান্ব (see No. 82), with the following modifications:

(1) the nom. sing. masc. does not lengthen the eq;

(2) the nom., accus. and vocative dual neuter take the strong stem in—अन्त, necessarily in the 1st, 4th and 10th conjugations, and optionally in the 6th conjugation.

(For the feminine see No. 111)

नयत्, दीव्यत्, चोरयत्

Masc. Nom.	(नयन्	नयन्तौ	नयन्तः
	दीव्यन्	दीव्यन्तौ	दीव्यन्तः
	चोरयन्	चोरयन्तौ	चोरयन्तः
Acc.	नयन्तम्	नयन्तौ	नयतः
	दीव्यन्तम्	दीव्यन्तौ	दीव्यतः
	चोरयन्तम्	चोरयन्तौ	चोरयतः
Neut. N.A.V.	नयत्	नयन्ती	नयन्ति
	दीन्यत्	दीव्यन्ती	दीव्यंन्ति
	चोरयत्	चोरयन्ती	चौरयन्ति

विशत्

Masc. N.A. like नयत्

Neut. N.A.V. विशत् , विशती or विशन्ती, विशन्ति

Verbs taking atmanepada terminations form their present participle in मान. To form it, the termination ते of the 3rd pers. sing. of the present tense is replaced by मान:

e.g.: लभ् लभते—लभमान—obtaining
मन् मन्यते—मन्यमान—thinking
मृ म्नियते—म्नियमाण—dying
मृग भ्रगयते—मृगयमाण—seeking

The masculine is declined like कूप: (see No. 11), the neuter, like वनम् (see No. 11)—Masc.: लभमानः लभमानौ लभमानाः, etc.

Neut.: लभमानम् लभमाने लभमानािन, etc.

(For the feminine, see No. 108)

(2) Present Participle passive

All Verbs form their present participle passive in मान. To form it the termination ते of the 3rd pers. sing. of the present passive is replaced by मान:

e.g. : गम् गम्यते —गम्यमान—being gone to दा दीयये – दीयमान—being given कृ क्रियते —क्रियमाण —being done ६मृ ६मर्यते — समयमाण —being remembered चुर् चोर्यते —चोर्यमाण —being stolen

The masculine is declined like कूप:, the neuter like वनम्।
(For the feminine, see No.. 108)

84. Perfect participle passive (নিন্তা ক)

(1) The perfect participle passive is formed by adding $\overline{\eta}$ to the verbal root:

জি-জিন	स्मृ स्मृत	त्यज् त्यक्त	मुच्-मुक्त	सिच्-सिक्त
मृ∙मृत	ह्र-हृत	आप्-आप्त	क्षिप्-क्षिप्त	सृज्-सृष्ट
स्नात	नी-नीत	देवं-देह	अस्-अस्त	दिश्-दिष्ट
श्र-श्रुत	चि-चित	दीप-दीप्त	तुष्-तुष्ट	स्तु स्तुत

(2) A great number of roots insert an ξ before adding π

क्रीड-क्रीडित	कुप्-कुपित	निन्द्-निन्दित	चुर्-चोरित	भक्ष्-भक्षित
जोव्-जीवित	सेव्-सेवित	कम्प्-कम्पित	गण्-गणित	भाष्-भाषित
रक्ष्-रक्षित	शिक्ष्-शिक्षित	पत्∙पतित	चल्-च लित	रुद्-रुदित
लिख्-लिखित	याच्-याचित	जल्प्-जल्पित	चिन्त्-चिन्तित	रच्-रचित

(3) The following verbs lose their radical nasal before π

गम्-गत	नम्-नत	क्षण्-क्षत	मन्-मत
यम्-यत	रम्-रत	तन्-तत	हन्-हत

(4) The following verbs lengthen their radical vowel:

कम्-कान्त	दम्-दान्त	क्षम्-क्षान्त
क्रम्-क्रान्त	शम्-शान्त	श्रम्-श्रान्त

(5) The following verbs change य, र and व into इ, ऋ and उ respectively:

यज्-इष्ट प्रच्छ-पृष्ट वच्-उक्त वप्-उप्त वह्-ऊढ व्यध्-विद्ध प्रह्-गृहीत वद्-उदित वस्-उषित स्वप्-सुप्त

(6) Verbs ending with the single aspirates घ्, भ्, or इ change those aspirates to द्, ब् and ग् respectively while त becomes घ

युष्-युद्ध सिध्-सिद्ध क्षुभ्-छुब्ध मुह्-मुग्ध от मूढ रुष्-रुद्ध लभ्-लब्ध दह्-दग्ध क्लिह्∵क्लिग्ध [see No. 72 (7)]

But: रुह-रूढ ; सह-सोड।

- (7) Several roots instead of adding त add न भिद्-भिन्न ; तृ-तीर्ण ; पृ-पूर्ण ; छिद्-छिन्न ; द-दीर्ण ; ली-लीन ; लू-छन ।
- (8) Some verbs form their perfect participle passive irregularly:

दा-दत्त स्था-स्थित पा-पीत खन्-खात हा-हीन पच्-पक्व धा-हित मा-मित गै-गीत जन्-जात हे-हूत शुष्-शुष्क

The maculine is declined like कूपः, the neuter like वनम् ।

(For the feminine see No. 108)

85. Perfect participle active (निष्ठा क्तवतु)

The perfect participle active is formed by adding वत् to the perfect participle passive, e.g.: जि-जितवत् having conquered

In the masculine and neuter it is decline like धीमत (see No. 82).

Masc.: जितवान् जितवन्तौ जितवन्तः

जितवन्तम् जितवन्तौ जितवतः etc.

Neut.: जितवत् जितवती जितवन्ति, etc.

(For the feminine, see No. 111)

EXERCISE 18

I. Vocabulary

हद् to cry भिद् to break er to bathe तृ (तरित) to cross रम (रमते) to sport श्र to hear क्षण to hurt प to fill fa to collect तन् to spread भाप to obtain चिद् to cut दीप (दीप्यते) to shine हन to kill द् to tear स्वप to sleep स्त to praise ਲੀ to stick. याच (याचते) to beg ह्य to obstruct to adhere ਕ to cut क्षभ (क्षभ्यति) जल्प (जल्पति) to prattle to be agitated धा to put शुष् (शुष्यति) to dry gi to abandon मा to measure

II. Decline the following:

ज्ञानवत् in the masc. sing. : आयुष्मत् in the neuter plur.

- III. Make the present participle active of चुर्, मन्, स and म agree with the following: मित्रम्, दुर्जनयो: नप्तरम् and कपिषु।
- IV. Give the present participle passive of the following: अब-गम्; नि-क्षिप्; आप्, इन्, धा, पा, वच्, वह्, व्यध्, देश्।
- V. Translate the following into Sanskrit:
- (1) The children abandoned by their mother roam in the forest. (2) The food begged by that poor man has not been touched. (3) The broken jar should be taken away. (4) See those fruits collected by the sage's daughters. (5) Yesterday the house was filled with guests. (6) The jewels stolen from the king's palace were thrown into the river.
- VI. Give the perfect participle active of the following:

धा, हन्, लभ्; श्रु, अनु-स्, रुघ्, दा।

VII. Decline the following:

जितवत् in the neuter sing. अस्तवत् in the masc. plur.

LESSON 19

THE USE OF THE PARTICIPLES

86. (1) All participles are use like adjectives.

I saw the two trees falling—पतन्ती बृक्षावपश्यम् ।

- Being carried away by the water, the boy died—जलेन नीयमानो बालोऽम्रियत।
- To the hero who had slain the enemy (= having slain the enemy) flowers were given—शत्रं इतवते वीराय पुष्पाणि अदीयन्त ।
- Blamed by my father I ran away from the house—पित्रा निन्दितोऽहं गृहादधावम्।
- (2) Special use of the perfect participles active and passive (দ্ধ ক্ষাব্ধ)

 The perfect participles active and passive can fulfil the function
 of a finite verb in the past tense. In that case, too, they are treated
 like adjectives.
 - e.g.: The servant brought the water—दासो जलमानयत्। दासो जलमानीतवान्।

The water was brought by the servant दासेन जलमानीयत। दासेन जलमानीतम्।

Change of voice

Active voice: The friends saw you—मित्राणि त्वां दृष्टवन्ति (neut. plur.).

Passive voice: You were seen by the friends—मित्रेस्वं दृष्टः (masc. sing.).

(3) The perfect passive participle can be used: as an adjective (see above),

as a finite verbe in the passive: (कर्मणि क्तः, see above),

as a finite verb in the active (कर्तिर क्तः) in the case of intransitive verbs and of verbs meaning to go', 'to stand', 'to dwell', 'to climb', 'to be born', 'to awake':

e.g.: I have arrived from the village—मामादहमागतः। Two monkeys climbed the tree—कपी दक्षमारूढी।

as an impersonal passive (भावे कः) It is then always used in the neuter singular. e.g.: मया युद्धम्—It was fought by me (=I fought). बृञ्चेण पतितम् ⇒ it was fallen by the tree (=the tree fell).

in the meaning of the present (वर्तमाने क्तः) with verbs meaning 'to wish', 'to know', 'to worship'.

N.B.—When the past passive participle is used in the meaning of the present, the agent is not put in the instrumental, but in the genitive.

e.g.: रामस्य पूजित:—He is honoured by Rama.

87. Sandhi rules of final q followed by a vowel or a consonant

(1) Final \mathbf{q} preceded by a short vowel and followed by any vowel is doubled:

प्रहसन् आगच्छति =प्रहसन्नागच्छति । बलिन् अजयः = बलिन् जयः ।

(2) Final न्

followed by च् or छ is replaced by anusvara and ज् followed by ट् or ठ is replaced by anusvara and प् followed by त् or यू is replaced by anusvara and स्

तान् च तांश्च। धीमान् टीकां पठित =धीमांष्टीकां पठित । अरीन् ताडयित == अरोंस्ताडयित ।

88. Sandhi rules of dentals in contact with palatals, cerebrals and &

- (1) Any dental coming into contact with a palatal is changed to the corresponding palatal: सुहृत् चलित = सुहृचलित। भानयत् जलम् = आनयद् जलम् [see No. 72(4)] = भानयजलम्। तत् श्रुत्वा = तच् श्रुत्वा।
- (2) Initial ব্ preceded by any of the first four letters of a class (see No. 2) is optionally changed to छ—तच् श्रुत्वा optionally becomes तच्छुत्वा।

- (3) Any dental coming into contact with a cerebral is changed to the corresponding cerebral—अपिबत् टाङ्कम् = अपिबट् टाङ्कम् । पुष्+त=पुष्ट ।
- (4) The preceding rule does not apply when a dental is followed by व—अभक्षयत् वाडवम् ।
- (5) A dental followed by ह् is changed to ह्; न् followed by ह् is changed to nasalized हूँ एतद् लभते = एतहभते। बृक्षान् कुम्पति = बृक्षाल् कुम्पति !

EXERCISE 19

I. Vocabulary

वस्त्रम् garment	आहारः food	दन्तः tooth	अलम्-क्र (अलंकरोति)
मार्गः path	बिलम hole	कृतज्ञता gratitude	to adorn
·	*	प्रभूत much,	परिहर्तव्य to be
हारः necklace	पराक्रमः bravery	many	avoided
भोजनम् meal	अपराधः offence	भयंकर fearful	सानन्दम् joyfully
मूषकः mouse	जालम् net	विषण्ण dejected	उच्चे loudly

II. Translate the following into English:

पर्वतस्य समीपे बनमासीत्। तिसमन् वने सिंहोऽवसत्। स च दिवा गिरौ सुप्तो रात्रौ वने परिन्नमन् पर्यनभक्षयत्। कदाचित् प्रभूतमाहारं चितवानयं सिंहो बृक्षस्य छायायां निद्रया परिभूतः। बहवो मूषका बिलाद् बहिरागताः सानन्दं सिंहस्य शरीरेऽन्त्यन्। तेन गीडितः सिंहः प्रबुद्धोऽभवत्। सूषकानामेकः सिंहेन गृहीतः। तेनोक्तम्—"भोः प्रभो, त्वं पर्यन्तं सम्राट् श्र्यसे। तव पराकमो ज्ञातः। अहं श्रुद्रस्त्वं बलवान्। अत एव मिय दर्या कुरु।" —सिंहो मूषकस्य वचनं श्रुतवांस्तं च मुक्तवान्। तदनन्तरं नरेण तिसमन्नेव बृक्षो जालं बद्धम्। तिसमन् जाले पतितः स सिंहः। तेनोच्चे रुदितम्। तं श्रुतवान् मूषक आगत उक्तवान्— "हे प्रभो! अलं भयेन। अस्माजालादहं त्वां मुखामि।" स जालं दन्तैरकृन्तत्। सिंहेनोक्तम् — "अहो मम मित्रस्य कृतज्ञता!"

- III. Translate the following into Sanskrit, rendering all finite verbs by participles:
- (1) Many women were killed, their bodies were torn by the lion's teeth. (2) Abundant food was given to the poor children. (3) People honoured (पूज्) by fools have always been laughed at by intelligent men. (4) The necklace fell from the bride's hands and the pearls were scattered. (5) They ate their meal and slept. (6) The victorious enemies entered the city by force. (7) The path was obstructed with fallen trees. (8) Our men crossed the river, fought like heroes and seized the leader of the enemies. (9) The place was measured, fuel was brought and the darkness suddenly shone with light. (10) You forgave my offence.

IV. Change the voice in the following:

भ्रातृभ्यां रक्षितः शिद्यः। आहारो दरिहैर्याचितः। बहवो नरा देशं त्यक्तवन्तः । मया गीतम्। यूयं जित्पतवन्तः। भगवान् मुनिभिः स्तुतः। हरेरिषुशिर्वारौ क्षतौ। ऋत्विक् शुष्कं दार्वभौ क्षिप्तवान्। नृपेणोक्तम्।

V. Join the following sandhis:

आनयत् जलम्। गच्छन् त्वम् मित्रे ऐक्षधाः। पश्यन् इन्दुम्। तान चलतः अहं दृष्टवान्। एतद् च। एतान् शत्रून्। एतद् शरीरमः।

LESSON 20

NOUNS AND ADJECTIVES WITH TWO STEMS (Cont.). DEGREES OF COMPARISON

89. The adjectives कियत (how much, how great), इयत (so much, so many), यावत तावत (as much as, as many as) एतावत (so much, so great) are declined in the masculine and neuter like धीमत् (see No. 82).

> कियन्तौ Masc.: कियान कियन्तः, etc. Neut. : कियत कियती कियन्ति, etc.

> > N.

90. The adjective महत (great) has the strong stem महान्त

M.

	S.	D.	Р.	s.	D.	P.
Nom.	महान्	महान्तौ	महान्तः	महत्	महती	महान्ति
Voc.	महान्	महान्तौ	महान्तः	भइत्	मइती	महान्ति
Acc.	महान्तम्	महान्तौ	सहतः	महत्	महती	महान्ति

The rest like धीमत

91. भवत when used as the honorific pronoun (your honour) lengthens the eq in the nom. sing. masc. : भवान । The verb having भवान as subject is always in the 3rd person. Similar expressions denoting respect exist in English: Your Majesty deserves praise—भवान स्ततिमहेति।

92. Nouns and adjectives in 37

The strong stem, ending in sq., occurs before all case-endings beginning with a vowel.

In the nom. sing. masc., the final π is dropped and the preceding ; is lengthened.

In the nom. acc, and voc. neuter plural, the z is lengthened.

The weak stem, ending in इ, occurs before भ्याम् , भि, भ्यः and सु, बिलन् (strong) –strong stem : बिलन् ; weak stem बिल

M.

N.

बलिनी

बलिनी

	S.	D.	P.	S.	D.	Р.
Nom.	बड़ी	बलिनौ	बलिनः	बलि	बलिनी	बलीनि
Acc.	बलिनम्	बलिनौ	बलिनः	बलि	बलिनी	बलीनि
Instr.	बलिना	बलिभ्याम्	बलिभिः			
Dat.	बिछने	बलिभ्याम्	बलिभ्यः	Like		
Abl.	बलिनः	बलिभ्याम्	बलिभ्यः		the	
Gen.	बलिनः	बलिनोः	बलिनाम्	masculine		
Loc.	बलिनि	बलिनो:	बलिषु			

93. The Degrees of Comparison—Comparative and Superlative

बलिनौ

बलिन

Voc.

(1) The comparative and superlative of adjectives are generally formed by adding the suffixes নং and নম to the stem as it appears in the instrumental plural masculine.

बलिनः

बलिन् or बलि

Adjectives	Instr. pl. masc.	Comparative	Superlative
दीर्घ (long)	दीर्घः	दीर्घतर	दीर्घतम
शुचि (pure)	গুৰি-মিঃ	शुचितर	शुचितम
धीमत् (wise)	धीमद्-भिः	धीमत्तर	धी मत्तम
धनिन् (rich)	धनि-भिः	धनितर	धनितम
विद्रस् (learned)	विद्वद्-भिः	विद्वत्तर	विद्वत्तम

(2) Adjectives denoting qualities can also form their comparative and superlative with the suffixes इयस and इष्ट. Before these two suffixes are added, adjectives of more than one syllable lose their last vowel and the consonant which follows, if any. Some other changes occur which are shown in the following list:

Adjectives	Comp.	Superl.	Adjectives	Comp.	Superl.
हरू (firm)	द्रढीयस्	द्रढिष्ठ	दूर (distant)	दवीयस्	द्विष्ठ
मृदु (soft.)	म्रदीयस्	म्रदिष्ठ	स्थूल (big)	स्थवीयस्	स्थविष्ठ
पृथु (broad)	प्रथीयस्	प्र थिष्ठ	उरु (wide)	वरीयस्	वरिष्ठ
कुश (thin)	कशीयस्	कशिष्ठ	युवन् (young)	यवीयस्	यविष्ठ
ਲਬੁ (light)	लघीयस्	लघिष्ठ	श्चद्र (small)	क्षोदीयस्	क्षोदिष्ठ
पदु (clever)	पटीयस्	पटिष्ठ	क्षिप्र (quick)	क्षेपीयस्	क्षेपिष्ठ
गुरु (heavy)	गरीयस्	गरिष्ठ	भ ल्प (little)	कनीयस्	कनिष्ठ
दीर्घ (long)	द्राघीयस्	द्राघीष्ठ	बृद्ध (old)	ज्यायस्	ज्येष्ठ
प्रिय (dear)	प्रेयस्	प्रेष्ठ	बहु (much)	भूयस्	भूयिष्ठ
	श्रेयस्	श्रेष्ठ	बलवत्	बलीयस्	बलिष्ठ
	(better)	(best)	(strong)		
स्थिर (steady)	स्थेयस्	स्थेष्ठ	अन्तिक (near)	नेदीयस्	नेदिष्ठ

94. In the masculine and the neuter, the comparative in तर and the superlative in तम and इन्ड are declined like कूप: and पनम्।

In the masculine and the neuter, the comparative in ईयस् is declined as follows:

लवीयस (lighter)—strong stem: लघीयांस; weak stem: लघीयस् N.

M.

S.	D.	P.	S.	D.	Р.
लघोयान्	ल घीयांसौ	लघीयांसः	लघीयः	लघीयसी	लघीयां सि
लघीयांसम्	लघीयांसौ	लघीयसः	रुघीय:	लघीयसी	लघीयांसि
लघीयसा	लघीयोभ्याम्	लघीयोभिः			
लघीयसे	ल घीयोभ्याम्	लघीयोभ्यः	Like		
लघीयसः	ल घीयोभ्याम्	लघीयोभ्यः	t1	ne	
लघीयसः	लघीयसोः	लघीयसाम्		mascul	ine
लघीयसि	लघीयसोः	लघीयःसु			
लघीयन्	लघीयांसौ	ल घीयांसः	लघीयः	लघीयसी	लघीयांसि
	लघीयान् लघीयांसम् लघीयसा लघीयसे लघीयसः लघीयसः लघीयसः	लघोयान् लघीयांसौ लघीयांसम् लघीयांसौ लघीयसा लघीयोभ्याम् लघीयसे लघीयोभ्याम् लघीयसः लघीयोभ्याम् लघीयसः लघीयसोः लघीयसः लघीयसोः	लघीयान् लघीयांसौ लघीयांसः लघीयांसम् लघीयांसौ लघीयसः लघीयसा लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसे लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसः लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसः लघीयसः लघीयसाम्	लघोयान् लघोयांसौ लघोयांसः लघोयः लघोयांसम् लघोयांसौ लघोयसः लघोयः लघोयसा लघोयोभ्याम् लघोयोभ्यः लघोयसे लघोयोभ्याम् लघोयोभ्यः लघोयसः लघोयोभ्याम् लघोयोभ्यः लघोयसः लघोयसः लघोयसाम् लघोयसः लघोयसोः लघोयसाम्	लघीयान् लघीयांसौ लघीयांसः लघीयः लघीयसी लघीयांसम् लघीयांसौ लघीयसः लघीयः लघीयसी लघीयसा लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसः लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसः लघीयोभ्याम् लघीयोभ्यः लघीयसः लघीयसेः लघीयसाम् लघीयसः लघीयसोः लघीयसाम्

95. After a comparative, the term of comparion is put in the ablative, e.g.: The king was defeated by an enemy stronger than Bhima—भीमाद् बलीयसा राज्ञणा नृपो जितः।

After the superlative the genitive or the locative are used. e.g.: I gave a garland to the dearest of my friends – मित्राणां प्रेष्ठाय मालामयच्छम्।

F

Among heroes, Rama is the best—वीरेषु रामः श्रेष्ठः। 96. सर्व (all) is declined like a pronoun;

3.4

	M.				r.			
	S.	D.	Р.	S.	D.	P.		
Nom.	सर्वः	सर्वौ	सर्वे	सर्वा	सर्वे	सर्वाः		
Acc.	सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः		
Instr.	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वें:	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः		
Dat.	सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः		
Abl.	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः		
Gen.	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्		
Loc.	सर्व स्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु		
Voc.	सर्व	सर्वे	सर्वे	सर्वे	सर्वे	सर्वाः		

		N.	
	S.	D.	P.
Nom. Acc. Voc.	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि

The rest like the masculine

EXERCISE 20

I. Vocabulary

कियत् how great,	इयत् so much	महत् great	बलिन् strong
how much यावत् तावत्	एतावत् so much	भवत् your honour	धनिन् rich भीमः Bhima
as much as	हर firm	अल्प little	तृष्णा thirst
गुणिन् virtuous ज्ञानिन् learned	पृथु broad	अन्तिक near	ज (जीर्यति) to grow old,
मन्त्रिन् m. (मन्त्री)	कृश thin	भोगः pleasure	to decay
minister	पटु clever	भुज् to enjoy	जीवनम् life ब्राह्मणः brahmin
रोगिन् sick तेजस्वन् bright	स्थिर steady	तप् (तपित) to do penance,	वित्तम् money
खामिन (खामी) m. husband, master	स्थूल big	to burn	भा-श्रि (भाश्रयति) to depend on
शिव (शशी) m.	उह wide	या to go	(+acc.)
moon	क्षिप्र quick	सर्व all	विघ्नः obstacle

II. Translate the following into English:

दुर्जनः परिद्दर्तव्यो विद्यया भूषितोऽपि सन्। मणिनालंकृतः सर्पः किमसौ न भयंकरः। (१)

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः कालो न यातो वयमेव यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः॥ (२)

(३) अस्माकमितिथिभ्यः कियानाहारो दीयेत ? (४) यावन्तमाहारिमच्छिन्ति तावान् दीयताम्। (५) इयता धनेन भवान न तुष्यति। (६) एतिस्मिन् हदे मयैताविन्ति कमलानि न कदापि दृष्टानि। (७) तव ज्येष्ठो भ्राता त्वद् बिल्यान् किन्तु त्वं तस्मात् पटीयान्। (८) अमुष्मै बालाय लघीयांसं भारं यच्छ। (९) द्रवीयसा चेतसा यूयमीश्वरं पूज्येत। (१०) सर्वदां गुणानां विनयः श्रेष्ठः। (१९) एष बालानां यविष्ठः किन्तु बहुभ्यो ज्यायोभ्यो बाल्रेभ्यः स धीमत्तरः। (१२) वीरेषु भीमो बिल्ष्टः। (१३) रोगिणः सेवेष्वम्। (१४) शरदि चन्द्रमसो ज्योतिस्तेजिखा। (१५) नृपतिः पटवे मन्त्रिणे न कुप्येत्।

- II. Translate the following into Sanskrit:
- (1) How many sick people live in this town? (2) As many (বাৰন্) as (বাৰন্) there are healthy people. (3) Go to the nearest house. (4) The hero, steadier than a mountain, was carried by a horse faster than the wind. (5) The sage's body was thin owing to hard penance, but his face was bright. (6) The cleverest of all is not the oldest. (7) In a garden bigger than a town, virtuous ministers went by a broad path to a lake adorned by many lotuses. (8) Dejected, tired and tormented with thirst, two learned brahmins who had left (=having left) their house were seen slowly walking along the river's bank. (9) Many obstacles were overcome (crossed). (10) I play with my smaller brothers. (11) Life is sweeter than death, happiness is ligher than misery, friendship is steadier than money.

LESSON 21

NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS

- 97. The main varieties of nouns and adjectives with three stems are:
- (1) the reduplicated perfect participle active in वस् which must not be confused with the perfect participle active in वत् (see No. 85). Both participles, however, have the same meaning: कृतवत् and चक्रवस्—'having done'.
 - (2) nouns ending in अन्
 - (3) adjectives of direction ending in अच्
- 98. Nouns and adjectives with three stems are declined in the masculine and neuter. (For the formation of the feminine, see LESSON 23).

The three stems are used as follows:

the strong stem: in the nom. sing., dual and plural in the acc. sing. and dual in the voc. sing., dual and plural in the nom., acc. and voc. plural of the neuter

the middle stem: before भ्याम्, भिः, भ्यः and सु, and in the nom., acc. and voc. sing. neuter.

the weak stem: in the remaining cases (their case-ending begin all with vowels).

99. The case-endings are those given in No. 74. They are shown again here with the indication of the various stems to be used:

	М.			N.		
S	S.	D.	P	S.	D.	P.
Nom.	∙स्	-औ	-अस्	_	ch.	-इ
Acc.	-अम्	-औ	-अस्		-tva	-इ
Instr.	-आ	-भ्याम्	-भिः	T *1		
Dat.	-ए	-भ्याम्	-भ्यः	Like		
Abl.	-अस्	-भ्याम्	-भ्यः	th	e	
Gen.	-अस्	-ओः	-आम्	masculine		
Loc.	-इ	-ओः	-सु			
Voc.		-औ	-अस		-44	- - ₹

100. Reduplicated perfect participles in ag

The strong stem ends in वांस

The middle stem ends in an

The weak stem ends in 3q. Before 3q a preceding short ₹ is dropped.

चक्रवस् (having done)—strong stem: चक्रवांस्; middle stem: चक्रवत्; weak stem: चक्र+उष्=वक्ष् [see Sandhi rule, No. 31 (2)].

	S.	M. D.	P.	S.	N.	n
		υ.	Г.	ა.	D.	P.
Nom.	त्रकृयान्	चकृत्रांसौ	चक्रवांसः	चकुवत्	चक्षी	चकुवांसि
Acc.	चकृवांसम्	चकुत्रांसौ	चकुषः	चकुवत्	चकुषी	चक्रवांसि
Instr.	चकुषा	चकुतद्भ्याम्	चकुवद्भिः		,	
Dat.	चकुषे	चक्रवद्भ्यान्	चकृवद्भ्यः	Like		
Abl.	चकुषः	चऋवद्भनाम्	चकुवद्भ्यः	the		
Gen.	चक्षः	चकुषोः	चकुषाम्	masculine		
Loc.	चक्षि	चकुषोः	चकुवत्सु			
Voc.	चकृवन्	चकृत्रांसौ	चकुवांसः	चकृत्रत्	चकुषी	चकृवांसि

Nom. sing. Nom. plur. Instr. sing. Intr. plur. विद्वांसः विद्वस (a learned man) विद्वान् विदुषा विद्रद्धिः जिमनस (having gone) जिमिवान जिम्मवांसः जग्मुषा जिमनदिः तस्थिवस (having stood) तस्थिवान तस्थिवांसः तस्थुषा तस्थिवद्धिः निनीवान् निनीवांसः निनीवस (having led) निनीवद्धिः निन्युषा चन्निवस (having killed) जिन्नवान जिव्वांसः ज विविद्धः जघ्नुषा

e.g.: The thief was seen by the two men who had stood (= having stood) in the garden—उद्याने तस्थिवद्भ्यां नराभ्यां स्तेनो दष्टः।

To the brother who had gone (=having gone) to Hari's house, food was given by the servant—हरेर्गृ हं जामुणे आत्रे किंकरेणार्च दत्तम ।

LESSON 22

NOUNS AND ADJECTIVES WITH THREE STEMS (cont.)

101. Nouns ending in अन्

The strong stem ends in आन्

In the nom. sing masc., the final q is dropped

The middle stem ends in ex

The weak stem ends in ব after dropping the preceding হা In the loc. sing. and in the nom., acc, and voc. neuter dual, the stem may optionally end in হাব্

Stems ending in मन् and वन् preceded by a consonant always form their weak stem in अन् and not in न्.

102. राजन् m. (king)—strong stem: राजान्; middle stem राज; weak

stem: राज्न् =राज्

नामन् n. (noun)—strong stem: नामान्; middle stem: नाम; weak stem: नामन्
M

	S.	D.	Р.	S.	D.	P.
Nom.	राजा	राजानौ	राजानः	नाम	नाम्नी-नामनी	नामानि
Acc. •	राजानम्	राजानौ	राज्ञः	नाम	नाम्नी-नामनी	नामानि
Instr.	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
Dat.	राज्ञे	राजभ्याम्	राजभ्यः	नाम्ने	नामभ्याम्	नामभ्यः
Abl.	राज्ञः	राजभ्याम्	राजभ्यः	नाम्नः	नामभ्याम्	नामभ्यः
Gen.	राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञाम्	नाम्नः	नाम्नोः	नाम्नाम्
Loc.	राज्ञि-राचनि	राज्ञोः	राज्यु	नाम्नि-नामनि	नाम्नोः	नामसु
Voc.	राजन्	राजानी	राजानः	नाम-नामन्	नाम्नी-नामनी	नामानि

103. वर्त्मन् n. (path)—strong stem: वर्त्मन्; middle stem: वर्त्म; weak stem: वर्त्मन्

कर्मन् n. (work)—strong stem: कर्मान्; middle stem: कर्म; weak stem: कर्मन्

Nom. sing. Nom. plur. Instr. sing. Instr. plur. Voc. sing.

वर्म	वत्रमानि	वरमना	बत्म भिः	वर्त्म वर्त्मन्
कर्म	कर्माणि	कर्मणा	कर्मभिः	कर्म कर्मन्

104. Adjectives of direction ending in ধ্বৰ্

The strong stem ends in अञ्च

The middle stem ends in প্ৰব্

The weak stem ends in ईच् when अच् is preceded by य् in ऊच when अच् is preceded by व

105. प्रत्यच् (backward) strong stem : प्रत्यच् ; middle stem : प्रत्यच् ; weak stem : प्रतीच्

M. N. N. D. P. S. D. P.

Nom.	प्रत्यङ्	प्रत्यद्यौ	प्रत्यश्चः	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यिद्ध
Acc.	प्रत्यश्वम्	प्रत्यश्वौ	प्रतीचः	प्रत्यक् प्रतीची प्रत्यधि		
Instr.	प्रतीचा	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भिः	T *1		
Dat.	प्रतीचे	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भ्यः	Like		
Abl.	प्रतीचः	प्रलग्भ्याम्	प्रत्यग्भ्यः	th	e	
Gen.	प्रतीचः	प्रतीचोः	प्रतीचाम्		masculin	e
Loc.	प्रतीचि	प्रतीचोः	प्रत्यक्षु	mascume		
Voc.	प्रत्यङ्	प्रत्यघौ	प्रत्यश्च:	प्रत्यक्	प्रतिची	प्रत्यश्चि

106	Nom. sing.	Nom. plur.	Instr. sing.	Loc. plur.
न्यच् (downward)	न्यष्-न्यक्	न्यञ्चः	नीचा	न्यक्ष
सम्यच् (right)	सम्यष्-सम्यक्	मम्यञ्चः	समीचा	सम्यक्ष
उदच् (upward)	उदष्-उदक्	उद्धः	उदीचा	उ द क्ष
अन्वच् (following)	अन्वष्-अन्वक्	अन्वश्चः	अनूचा	अन्वस्
विष्वच् (pervading)	विष्यष्-विष्वक्	विष्यञ्चः	विष्चा	विष्यक्ष

107. तिर्यच् (horizontal) has the weak stem तिरश्च्।

प्राच (turned away), प्राच् (eastern) and अवाच् (southern) have only two steams: the strong stem is in आञ्, the weak stem in आच्।

	Nom. sing.	Nom. plur.	Instr. sing.	Loc. plur.
तिर्यच्	तिर्यं ङ्-तिर्यं क्	तिर्यञ्चः	तिरश्चा	तिर्यक्ष
पराच्	पराङ्-पराक्	पराघ्वः	पराचा	पराञ्च
प्राच	प्राष्ट्-प्राक्	प्राञ्चः	प्राचा	प्राधु
अवाच्	अवाङ्-अवाक्	अवाश्चः,	अवाचा	भवाश्च

EXERCISES 21 & 22

1. Vocabulary

	राजन् (राजा) m. king
चकुवस् having done	वरमेन् (वरमे) n. path महिमन् (महिमा) m.
जाग्मवस् naving gone तस्थिवस् having stood	greatness गरिमन् (गरिमा) m.
निनीवस् having led	heaviness प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम)
जिन्नस् having killed विद्वस् learned (man)	m. n. love मूर्धेन् (मूर्धा) m. head
	जिमनस् having gone तस्थिनस् having stood निनीनस् having led जिन्ननस् having killed

आत्मन् (आत्मा) m. self नामन् (नाम) n. name कर्मन् (कर्म) n. work जन्मन् (जन्म) n. birth	ब्रह्मन् (ब्रह्मा, ब्रह्म) m. n. Brahman, the Absolute व्योमन् (व्योम) n. sky भस्मन् (भस्म) n. ashes	नेश्मन् (वेश्म) n. house लोमन् (लोम) n. hair चर्मन् (चर्म) n. skin, leather क्यन् (क्या) n. disguise, fraud
प्रत्यच् western, averted	विष्वच् pervading	ज्योत्स्ना moonlight
न्यच् downward	तिर्यंच् horizontal	चण्डालः outcast विषम् poison
सम्यच् right, proper	पराच् turned away	वि-धा to perform,
उद्य upward	प्राच् eastern	to lay down वि-रम् (विरमति)
अन्वच् following	अवाच् southern	to stop, to cease

II. Translate the following into English:
निर्मुणेष्विप सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः।
न हि संहरते ज्योत्झां चन्द्रश्रण्डालवेश्मनः॥

(२) बहुभिर्मुनिभिरात्मानो महिमा स्तुतः। (३) ब्रह्मणा जगदेतत् सृष्टम् (४) समीचा वर्षमा जिम्बद्धिर्यशोधिगम्यते । (५) अग्नेभेस्मख्दं मृताया वध्वा हारमविन्दम् । (६) विद्वांस ऋषय प्रभूतानि शास्त्राणि विहितवन्तः। (७) यावत्त्वं राजा तिष्ठसि तावदःसाकं सवणां सुखं भवेत्। (८) पराक्रमो राज्ञो भूषणम्। (९) एतावतः शत्रूञ् जच्नुषे वीराय राजा दुर्लभे रत्ने अयच्छत्। (१०) आ जन्मनो दरिद्रो नरोऽन्येषां पुरतो लज्जया परिभूयते। III. Decline the following:

निद्रस् in the masc., sing., मूर्धन् in the pl., अन्वच् in the neuter pl.

IV. Translate the following into Sanskrit:

(1) Your face is turned away, your mind is dejected, ashes cover your head, you have even forgotten the names of your friends. (2) From a pure sky the moonlight falls upon the path. (3) Shoes are made of (with) leather. (4) The child has drunk poison: give him (some) medicine. (5) The king and the queen rejoiced at the birth of a talented son. (6) Let the ministers defeat the western enemies by fraud or by force. (7) For the sake of others the honest man bears the heaviness of misery.

LESSON 23

THE FORMATION ON THE FEMININE

108. The general rules for the fermation of the feminine of adjectives ending in vowels should be carefully revised (see LESSON 12).

Adjectives forming their feminine in आ are declined like स्ता। Adjectives forming their feminine ई are declined like नदी।

The present participle atmanepada and the present participle passive (ज्ञानच्), the perfect participle passive (ज्ञ), the comparative in तर and the superlative in तम and इन्ह form their feminine in आ।

लभमान लभमाना ; जीयमान-जीयमाना ; नीत नीता ; शुचितर-शुचितरा ; शुचितम-शुचितमा ; गरिष्ठ-गरिष्ठा ।

- 109. Some nouns and adjectives ending in ea follow special rules in forming their feminine:
- (1) Nouns and adjectives ending in क form their feminine in इका-बालक-बालिका: गायक-गायिका।
- (2) The following adjectives ending in अ form their feminine in ई—गौर-गारी; किशोर किशोरी; तरुण-तरुणी; सदश सदशी; तादश-तादशी।
- (3) Nouns ending in अ and denoting a class or a species form their feminine in ई-सिंइ-सिंइ); व्याघ्र-व्याघ्री; हरिण हरिणी; हंस-हंसी; मयूर-मयूरी, etc.

Exceptions— को किला, अश्वा, अजा, मूषिका, बलाका, चटका।

- (4) Adjectives ending with the suffixes मय and तन form their feminine in र्-मृन्मय-मृन्मयी; चिन्मय-चिन्मयी; पुरातन-पुरातनी।
- 110. Adjectives ending in consonants and having one stem only have the same form both in the masculine and in the feminine, e.g. कामकत (granting desire)—कामकत पिता: कामकत कन्या।

- 111. Adjectives ending in consonants and having two stems form their feminine as follows:
- (1) adjectives ending in बत् and मत्, perfect participles active in क्तवत् and adjectives of quantity like कियत् etc., add ई to their weak stem—धीमत्-धीमती; धनवत् धनवती; नोतवत् नीतवती; कियत् कियती।
- (2) present participles active in अत् (शत्) of the first, fourth and tenth conjugations add ई to their strong stem; those of the sixth conjugation add ई either to the strong or to the weak stem—नयत्नयन्ती; पुष्यत् पुष्यन्ती; चोरयत्-चोरयन्ती; विशत्-विशन्ती or विशती (see the rule for the neuter dual, No. 83).
- (3) भवत्, present part. active of भू forms its feminine in भवन्ती। भवत् honorific pronoun forms its feminine in भवती।
- (4) adjectives ending in इन् add ई to the strong stem in इन्— धनिन्-धनिनी।
- (5) comparatives in ईयस् add ई to their weak stem-पटीयस् पटीयसी।
- 112. Nouns and adjectives ending in consonants and having three stems form their feminine by adding \(\hat{\xi}\) to their weak stem:

	Weak stem	Femini ne
चकृवस्	चक्ष्	चक्रुषी
विद्वस्	विदुष्	विदुषी
राजन्	राज्ञ्	राज्ञी
प्रत्यच्	प्रतीच्	प्रतीची
प्राच्	प्राच्	प्राची

113. Interrogative and Relative Pronouns

Declension of the interrogative pronoun किम् (which? what?)

				•	-	. •	•		
		M.			F.			N.	
	S.	D.	P.	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	कः	कौ	के	का	के	काः	किम्	के	कानि
Acc.	कम्	कौ	कान्	काम्	के	काः	किम्	के	कानि
Instr.	केन	काभ्याम्	कै:	कया	काभ्याम्	काभिः			<u> </u>
Dat.	कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः	कस्यै	काभ्याम्	काभ्यः	Like		
Abl.	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्मः	कस्याः	काभ्याम्	काभ्यः	tl	ne	
Gen.	कस्य	कयोः	केषाम्	कस्याः	कयोः	कासाम्			1:
Loc.	कस्मिन्	कयोः	केषु	कस्याम्	कयोः	कासु		masc	unne

114. Declension of the relative pronoun यद (which, who)

		M.			F.			N.	
	S.	D.	P.	S.	D.	P.	S.	D.	P.
Nom.	यः	यौ	ये	या	ये	याः	यत्	ये	यानि
Acc.	यम्	यौ	यान्	याम्	ये	याः	यत्	ये	यानि
Instr.	येन	याभ्याम्	यैः	यया	याभ्याम्	याभिः		'	<u> </u>
Dat.	यस्मै	याभ्याम्	येभ्यः	यस्यै	याभ्याम्	याभ्यः	Like		
Abl.	यस्मात्	याभ्याम्	येभ्यः	यस्याः	याभ्याम्	याभ्यः	t	he	
Gen.	यस्य	ययोः	येषाम्	यस्याः	ययोः	यासाम्		masc	ulina
Loc.	यस्मिन्	ययोः	येष्	यस्याम्	ययोः	यासु		шаѕс	unne

EXERCISE 23

I.	Vocabulary	•

अजः goat	जरा old age
बलाकः crane	रोगः disease अहितम् harmful
चटकः sparrow	deed चत्र surprising
भृन्मय earthen	strange
चिन्मय spiritual	परि-तर्ज (परितर्ज- यति) to menace,
चमेमय leathern	to threaten
अम्भस् (अम्भः) n. water	प्र-हृ (प्रहरति) to strike
Water	था-नर (थानर्रात)
देहः body	आ-चर् (आचरति) to perform
,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,	to perform अनुकूल favour-
देहः body पुण्यम् merit	to perform
देहः body	to perform अनुकूल favour- able क्षयः loss, decline दृरत: far away
देहः body पुण्यम् merit सुदुर्लभ very hard to obtain	to perform अनुकूल favour- able क्षयः loss, decline
देहः body पुण्यम् merit सुदुर्लभ very	to perform अनुकूल favour- able क्षयः loss, decline दुरत: far away अप्रतिहत
	बलाकः crane चटकः sparrow मृन्मय earthen चिन्मय spiritual चर्ममय leathern अम्भस् (अम्भः) n.

II. Give the feminine of the following:

धावन् अश्वः। तरुणः गायकः। ज्यायान् बालकः। हृतः व्याघः। तादशः कोकिलः। पीतवान् हरिणः। कियान् हंसः। तस्थिवान् अजः। गौरः किशोरः। गुणप्राही नरः। डीयमानः चटकः। दष्टः मयूरः। चारुः बलाकः। III. Change the voice in the following:

जलं मयूरीभिः पीतम्। खसा भ्रातृन् दृष्टवती । भ्राता खसारौ रक्षितवान् । हरिणी राज्ञा हता । तरुण्यो गायिका गानं गीतवत्यः । व्याघ्र्या रुदितम् । मात्रोक्तम् ।

VI. Translate the following into English:

व्याग्रीव तिष्ठति चरा परितर्जयन्ती रोगाश्व शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् । आयुः परिस्रवित भिन्नघटादिवाम्भो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥ (१) क्षमी दाता गुणब्राही स्वामी पुण्येन लभ्यते । अनुकूलः शुचिदेक्षः कविविद्वान् सुदूर्लभः ॥ (२)

यावत् स्वस्थिमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरती यावन्व निद्रयशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो नायुषः। आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान् संदीप्ते भवने तु कृपखननं प्रत्युयमः कीहशः॥ (३)

LESSON 24

INDECLINABLE PAST PARTICIPLE (तवा and ल्यप्) LOCATIVE AND GENITIVE ABSOLUTE

115. The participles dealt with so far are treated like adjectives and are subject to the rules of agreement with the noun they qualify.

There exists a past participle active, also called gerund, which is never declined.

Its formation is as follows:

(1) verbs not preceded by a preposition form their gerund by adding ह्वा (त्वा) to the root, in a way similar to that of the perfect

- participle (see No. 84): गम्-गत-गत्वा; पत्-पतित-पतित्वा; रूभ्-रूब्ध-रूब्धाः Verbs of the tenth conjugation, however, keep their full active base: च्र-चोरयित्वा।
 - (2) verbs **preceded by a preposition** replace त्वा by य (त्यप्): verbs ending with consonants and *long* vowels simply and य—
 परिक्षिप्-परिक्षिप्य; अनुभ-अनुभ्य; आदा-आदाय।

verbs ending in short vowels add त्य instead of य-

विजि-विजित्य ; प्रतिश्र्-प्रतिश्र्त्य ; अनुकृ-अनुकृत्य ।

verbs ending in न or म and dropping their final nasal in the perfect passive participle have two forms: आगम्-आगम्य or आगत्य; अनुमन्-अनुमन्य or अनुमत्य [see No. 84 (3)]

166. Use of the indeclinable past participle

When two different actions are performed by the same agent, the first of the two actions is expressed by the indeclinable past participle:

- e.g.: I bathed and ate (= having bathed I ate) ज्ञात्वाहमभक्षयम् । On seeing me my mother was pleased (=having seen me my mother was pleased)—मां दस्वा मातातुष्यत्।
 - I came, I saw, I conquered (= having come and having seen, I conquered) आगम्य दृष्ट्वा चाह्मजयम् ।

When the second verb is in the passive voice, the indeclinable past participle refers not to the subject, but to the agent of the verb, i.e. to the noun in the instrumenral case. Thus : गृहमागम्य पित्रा निन्दितोऽहम्=On coming home my father scolded me (both the action of coming and that of scolding being performed by my father). Hence, if the voice is changed, the indecl. past part. remains unchanged: गृहमागम्य पिता मां निन्दितवान्।

117. Locative and Genitive absolute

An absolute phrase is a phrase containing a participle the subject of which is different from the subject of the main verb; e.g.: The sun having set, we went home. Every absolute phrase can be replaced by an adverb-clause.

e.g.: The boys being tired, the master stopped the class=Because the boys were tired, the master stopped the class.

The hunter having gone, the birds began to sing=After the hunter went the birds began to sing.

Your father being there, you did not rise from your seat=Although your father was there, you did not rise from your seat.

An absolute phrase can be translated into Sanskrit by the locative absolute. The subject is put in the locative case and the participle agrees with it in gender, number and case.

The present participle is used if the action of the absolute phrase is simultaneous with that of the main clause.

The past participle is used if the action of the absolute phrase precedes that of the main clause.

The active or passive participle is used according to the voice of the participle in the absolute phrase.

118. Examples

(1) The soldiers throwing arrows (=while the soldiers were throwing arrows), the general mounted his horse:

The soldiers : loc. plur. masc.—सैनिकेषु

throwing: active participle denoting an action simultaneous with that of the main clause: pres. act. part.

—क्षिपत्सु

arrows: acc. plur.—इष्न् सैनिकेष् इषून् क्षिपत्सु सेनापतिरश्वमारूढः। (2) The burden being carried by the servant (=as the burden was carried by the servant), we walked fast:

The burden: loc. sing. masc.—भारे

being carried: passive participle denoting an action simultaneous with that of the main clause: pres. pass. part.— उद्यमाने

by the servant : instr. sing.— किंकरेण किंकरेणोद्यमाने भारे वयं क्षिप्रमचराम ।

(3) My brother having drunk water (=after my brother had drunk water), I read my lessons.

My brother: loc. sing. masc.— श्रातिर

having drunk: active part. denoting an action which precedes that of the main clause: past part. act.— पीतनित

water: acc. sing.— जलम् भातरि जलं पीतवित पाठानहमपठम् ।

(4) The garland having been given (=after the garland was given), the boys sang.

The garland : loc. sing. fem.—मालायाम्

having been given: passive part. denoting an action which precedes that of the main clause: past part. pass— दत्तायाम् मालायां दत्तायां बाला अगायन्।

119. Genitive absolute

When the absolute phrase is equivalent to a concessive clause implying disregard or contempt, the genitive absolute may also be used. अपि is usually added:

e.g.: His father looking on (=although his father is looking on), the boy beats his younger brother—पितुः पश्यतोऽपि बालः कनीयांसं भ्रातरं ताडयति ।

120. When the subject of an adverb-clause is the same as that of the main clause, the use of the locative absolute remains possible if the voice of the adverb-clause can be changed:

e.g.: After he had defeated the enmies, the king started for the palace,

Change of voice: The enemies having been defeated, the king started for palace.

Loc. abs. : अरिष् जितेषु राजा प्रासादं प्रस्थितः।

121. When the absolute phrase containts the present participle of the verb 'to be,' it can be omitted in the locative absolute:

e.g.: You being my protector (=since you are my protector), I have no fear—स्वय रक्षितरि (सति) मम भयं नास्ति।

EXERCISE 24

I. Vocabulary

•			
आ-दा to receive	विप्रः brahmin	धूर्त rogue	प्रति-ईक्ष् (प्रतीक्षते)
अनु-भू (अनुभवति)	कःचित)	ततः then	to wait
to feel, to enjoy,	कःचित् कःअपि	उपाय: means	परि-ईक्ष् (परीक्षते) to examine
गौतमः Gautama	यज्ञः sacrifice	प्रकर्षः excellence	अश्चि-धा to address
अरण्यम् forest		तलम् base, foot	कुक्कुरः dog
स्कन्धः shoulder	新 to buy	आगमनम् coming	आ-कर्ण् (आकर्णयति)
नि-घा to put	वि-क्री to sell	साशंकम् with	to hear, to listen
down	क्रागः goat	fear	निःसंशयम् certainly

II. Translate the following into English:

अस्ति गौतमस्यारण्ये कश्चिद् ब्राह्मणः। स च यज्ञायान्यस्माद् प्रामाच्छागं कीत्वा स्कन्धे नीतवान्। स गच्छन् धर्ताभ्यामवलोकितः। ततस्तौ धूर्तौ चिन्तितवन्तौ ---"यद्येष क्यागः केनाप्युपायेन लभ्यते तद्दा मतिप्रकर्षौ भवेत्" इति। ततस्तौ वृक्षयोस्तले तस्य ब्राह्मणस्यागमनं प्रतीक्ष्य मार्गे स्थितौ । तत्रैकेन धूर्तेन गच्छन् स विप्रोऽभिहितः। "भो ब्राह्मण किं कुक्कुरः स्कन्धेनोह्यते" इति । विप्रेणोक्तम् — "नायं कुक्कुरः किन्तु यज्ञच्छागः" इति । तदनन्तरं द्वितीयेन धूर्तेन तथैवोक्तम् । तदाकर्ण्यं ब्राह्मणश्छागं भूमौ निधाय परीक्ष्य च साशंकमवदत् — "मम छागः किं कुक्कुरो भवेत्" इति । प्रथमेन धूर्तेनोक्तम्—"पश्य । मा स्पृशः तीव्रैर्दन्तैस्वां दशेत्" इति । भयाद् विप्रे क्षिप्रं गते धूर्तौ सानन्दं छागं हतवन्तौ ।

- III. Translate the following into Sanskrit, using in every sentence either the indeclinable past participle or the locative absolute:
- (1) I saw the minister and spoke to him. (2) The enemies having conquered, we fled. (3) The enemies having been conquered we sang. (4) The merchant sold two cows and bought one horse. (5) While the guests were arriving, all the servants adorned the house. (6) If you are alive, I, too, am alive. (7) After blaming me, my mother consoled me. (8) While your honour was our king, our happiness always increased. (9) We all fell asleep while the teacher spoke. (10) If a lion is stronger than a jackal, you should certainly vanquish your enemy. (11) Dear friends, look at me and have pity on me. (12) When the two black horses have drunk water and eaten grass, the cows should be brought in. (13) As the baby was carried away by the thieves, the mother, overcome by sorrow, fell upon the ground. (14) Although his daughter had fallen into danger, the rogue did not stir from the house.

LESSON 25

INFINITIVE IN तुम् (तुमुन्) THE SUBORDINATE CLAUSE

122. The infinitive is formed by adding तुम् to the root after gunating a short medial vowel and a final vowel, e.g.: गम्-गन्तुम्: जि-जेतुम्।

Many verbs insert an इ before तुम् , e.g. : भू-भवितुम् ।

Verbs of the tenth conjugation keep their present base and insert इ, e.g.: चर-चोर्यितुम्।

Many verbs form their infinitive irregularly (see Verbs and their Principal Parts).

123. Use of the infinitive

- (1) The infinitive is used to express the purpose of an action:
 - e.g.: He came to acquire knowledge—विद्यामधिगन्तुं स आगतः।
- (2) The infinitive is used with adjectives meaning 'fit', 'able', and with verbs meaning 'to wish', 'to begin', 'to be able':
 - e.g.: I am unable to drink—पातुमसमर्थोऽस्मि।

 He wishes to hear the song—गीतं श्रोतुमिच्छति।

 He began to run—धावितुमारभत।
- (3) The infinitive is used with the verb आई (to deserve) in the sense of polite request, e.g.: You shoul protect me— मां रक्षितुमहीस ।
- (4) The infinitive has no passive form. When the passive is to be expressed, the verb accompanying the infinitive is put in the passive:
 - e.g. : Active I begin to see the trees—वृक्षान् इन्द्रमारभे।

Passive: The trees begin to be seen by me—मया बृक्षा दृष्ट्वमारभ्यन्ते।

124. The Subordinate Clause

(1) The Noun-Clause

A noun-clause introduced by the conjunction 'that' is rendered into Sanskrit by a double accusative, e.g.: He thinks that Rāma is a hero (=he thinks Rāma to be a hero)—रामं वीरं चिन्तयति।

A noun-clause introduced by a conjunctive pronoun is equivalent to an adjective-clause, e.g.: What he says is true (=that which he says is true)—यद् वहति तत्सत्यम्।

Indirect speech does not exist in Sanskrit and must always be turned into direct speech. The end of the direct speech is marked by the word इति, e.g.: He told me that he had conquered the enemies (="I have conquered the enemies" so he told me)—अहं शत्रुत् जितवानिति सोऽवदत्।

125. (2) Adjective-Clause

An adjective-clause is introduced by a relative pronoun.

The case of the relative pronoun depends on its own grammatical function in the adjective-clause.

The number and gender of the relative pronoun depend on the number and gender of its antecedent.

e.g.: The man to whom the book was given has gone away from the house.

Adjective-clause: 'to whom the book was given': to whom: dative case governed by the verb 'was given'.

masc. sing., because its antecedent 'the man' is in the masc. sing—यहमें पुस्तकं दत्तम्

यस्मे नराय पुस्तकं इत्तं स गृहाद् गतः।

126. Only the first four numerals are declined in the three genders:

			द्वि (two)			
	M.	F.	N.	M.	F.	N.
Nom.	एकः	एका	एकम्	द्वौ	\psi\	द्ध
Acc.	एकम्	एकाम्	एकम्	द्वी	хη,	/ tx
Instr.	एकेन	एक्या			द्राभ्याम्	
Dat.	एकस्मै	एकस्यै	like		द्वाभ्याम्	
Abl.	एकस्मात्	एकस्याः	the		द्वाभ्याम्	
Gen.	एकस्य	एकस्याः	masc.	द्वयोः		
Loc.	एकस्मिन्	एकस्याम्			द्वयोः	

	М.	F.	N.	M.	F.	N.
Nom.	त्र यः	तिस्रः	त्रीणि	ब त्वारः	चतस्रः	चत्वारि
Acc.	त्रीन्	तिस्र.	त्रीणि	चतुरः	चतस्रः	चत्वारि
Instr.	রি भिः	तिसृभिः	Like	चतुर्भिः	चतस्रभिः	Like
Dat.	त्रिभ्यः	तिस्रभ्यः		चतुर्भ्यः	चतस्रभ्यः	
Abl.	त्रिम्यः	तिस्रभ्यः	the	चतुभ्यः	चतस्रभ्यः	the
Gen.	त्रयाणाम्	तिस्रणाम	masc.	चतुर्णाम्	चतस्रणाम्	masc.
Loc.	ন্নি षु	तिसृषु		चतुषु	चतसृषु	

त्रि (three)

चतुर (four)

EXERCISE 25

1. Vocabulary

समर्थ able	अर्ह (अर्हति) to	दोषः fault, defect	अनुरागः love
असमर्थ unable	deserve यत् (यतते) to	गुणवत् virtuous	संमानय (संमानयति) to esteem,
शक्य capable of being done	strive युज्यते it is proper	गुणरागिन् lover of virtue	to honour संसद् (संसत्) f.
प्रशामः cessation	खिद् (खिद्यते) to be depressed	कलङ्कः spot, mark व्याधिः m. disease	assembly उत्सारणम् driving
प्रशमं नी to check	शक् to be able आ-रुह् (आरोहति)	जातमात्रः hardly	away राजवल्लभः courtier
सार्थिः m. chario-	to mount, to climb	born वा or	अतिपुष्टाङ्मयुक्त strongly built

II. Translate the following into English:

दोषभि गुणवित जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न खियन्ते। श्रीत्यैव शिशनि पतितं पश्यित लोकः कलङ्कमिण ॥ (१)

यं यं चुपोऽनुरागेण संमानयति संसदि। तस्य तस्योत्सारणाय यतन्ते राजवस्रभाः॥(२)

> जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधि वा प्रशमं नयेत्। अतिपुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हृन्यते॥ (३)

- (४) नद्यां क्षातं वयमागताः। (५) यद् वदित मूखंस्तद् मितमान् श्रोतुं नेच्छिति। (६) त्विय प्रसन्ने मम किं गुणेन, त्वय्यप्रसन्ने मम किं गुणेन। (७) येवां विद्या नास्ति तेभ्यः कुप्यित गुरुः। (८) एतावद् दुःखं सोद्धमसमर्थास्मीत्युक्त्वा नारी विषण्णा भूत्वा वृक्षस्य तक उपाविशत्। (९) पापं परिहर्तव्यमिति मन्यन्ते साधवः। (१०) गच्छेत्युक्तं तया। III. Translate the following into Sanskrit:
- (1) On hearing that her husband had arrived, the young wife ran to the door. (2) We should protect those for whom we feel affection. (3) It is proper to salute the master entering the house. (4) Her sweet song could not be heard. (5) Those who are able

to check their senses are like a competent charioteer. (6) Those who begin to dig a well when their house is burning are like men who take a medicine when sickness has led them to death's door. (7) O king, you should forgive (शह + inf.) my offences.

IV. Change the voice in the following:

धीमत्या गायिकया गातुमारभ्यताम् । वक्तुम्नैवैचनानि बोद्धमारभे ।

LESSON 26 THE ADVERB-CLAUSE

127. The adverb-clause expresses a particular circumstance of the action of the main clause. In Sanskrit, the adverb clause generally precedes the main clause and is introduced by a conjunctive adverb to which a simple adverb corresponds in the main clause' e.g.: The tree lies where it fell' will be translated into Sanskrit as "Where the tree fell, there it lies".

128. List of adverbs

	Interrogative	Conjunctive	Simple	Indefinite
Тіме	कदा (when ?)	यदा (when)	तदा (then)	कदाचित्
				(at times)
No.		यावत् (while)	तावत् (—)	सर्वदा
			i	(always)
PLACE	कुत्र, क्व	यत्र (where)	तत्र (there)	सवेत्र
	(where ?)		- ()	(everywhere)
Manner	कथम् (how ?)	यथा (as)	तथा (so)	कथिश्वत्
			, ,	(somehow)
CAUSE	किम् (why ?)	यतः (because)		
CONDITION	_	यदि (if)	तिह्ं (then)	
Concession		यद्यपि	तथापि (yet)	
15		(although)		

Examples

You came when the guests had gone—यदातिथयो गतास्तदा त्वमागच्छः। Sit down while I fetch water—याबद्दं जलमानयामि ताबदपविश।

They stood where the hero fell—यत्र वीरोऽपतत् तत्र तेऽतिष्ठन्।

Virtues adorn the heart as flowers adorn the tree—यथा पुष्पाणि कृक्षं तथा गुणा हृदयं भूषयन्ति।

He does not speak because his friends have left him—यतौ मित्राणि तमत्यजन स न भाषते।

If your mother comes, you should wait upon her—यदि मातागच्छत् (तिह्) तां सेदेशाः।

Although I live in the forest, I still remember my friend— यद्यपि वने वसामि तथापि मित्राणि स्मरामि।

129. When an adverb-clause is translated by an indeclinable past participle or by a locative or genitive absolute, the conjunctive and simple adverbs are not translated (see LESSON 24).

130. The numerals एक, द्वि, त्रि, चतुर agree in gender and case with the following noun.

The numerals from पদ্ধন্ (five) to নব্বন্ (nineteen) are declined alike in the three genders. They agree in case with the noun they qualify. Except for ঘৃষ্ (six) and হাতুন্ (eight) they are all declined like पদ্ধন্

	पश्चन्	षष्	अष्टन्
Nom.	पश	षट्	अष्ट or अष्टौ
Acc.	पश्च	षट्	अष्ट or अष्टौ
Instr.	पश्चभिः	षड्भिः	अष्टभिः or अष्टाभिः
Dat.	पश्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः or अष्टाभ्यः
Abl.	पश्चभ्यः	षड्भ्य.	अष्टभ्यः ०१ अष्टाभ्यः
Gen.	पश्चानाम्	वण्णाम्	अष्टानाम्
Loc.	पश्चसु	षट्सु	अष्टसु or अष्टासु

131, Cardinals and Ordinals from One to Nineteen

Cardinals	Ordii	nals	Cardinals	Ordin	als
एक	प्रथम	-मा	द शन्	दशम	-मी
द्वि	द्वितीय	-या	एकादशन्	एकादश	-शी
ন্ বি	नुतीय	-या	द्वा द शन्	द्वा द श	-शी
चतुर्	चतुर्थ	-র্থা	त्रयोदशन्	त्रयोदश	-शी
1	तुरीय	-या	चतुर्दशन्	चतुदेश	-হা
	<u>तुर्</u> य	-र्या	षञ्जदशन्	पश्चदश	-शी
पश्चम्	पजन	-मी	षोडशन्	षोड्श	-शी
षष्	षञ्ड	-छी	सप्तदशन्	सप्तद्श	-शी
सप्तन्	सप्तम	-मी	अष्टादशन्	अष्ठादश	-হাী
अष्टन्	भच्य	-मी	नवदशन्	नवदश	-হাী
नवन्	नवम	-मी			

132. प्रथम, द्वितीय and तृतीय are optionally declined like pronouns in the dat., abl., and loc. singular.

All ordinals form their feminine in ई except प्रथम, द्वितीय, तृतीय, त्रीय and तुर्य which form their feminine in आ.

EXERCISE 26

1. Vocabulary

पक्षिन् (पक्षी) m. bird	दिनम् day	सजल having	भुजगः serpent भुजगी semale
सेना army	दिवसः day	water	-
		द्वयम् pair	serpent
सैनिकः soldier	सप्ताहः week	त्रयम् group	अण्डः egg
सेनापतिः m. general	मासः month	of three	बुभुक्षित famished
आम्रम् mango	TOTT VACE	चतुष्ठयम् group	क्षीण lean,
ह्रप्यम् rupee	वर्षम् year	of four	emaciated
शाणकः anna	शताब्दम् century	क्ष्यार्त famished	निष्करुण pitiless
वैद्यः doctor	ऋणम् debt	महिला woman	पुरुषः man

स्व one's own श्रोत्रियः learn-ऋणदात money-हातव्य to be avoided ed brahmin lender तन्द्रा sluggishness भृतिः f. prosperity दीर्घसत्रता सहोदरः brother हृदयम् heart यमः Yama slowness भागवतः devotee बुद्धिः f. intelligence प्राणाः (m.pl.) life प्रभवः origin व्य: wise man इह here : मृत्यम मत्तः from me भावसम्मन्तित wise price वस्तव्य to be योजनम् eight dwelt in miles क्रोशः two miles आलस्यम् laziness

II. Translate the following into English:

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते । इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ (१)

वैद्यराज नमस्तुभ्यं यमराजसहोदर ! यमस्त हरति प्राणान् वैद्यः प्राणान् धनानि च ॥ (२)

> त्यजेत् क्षुधार्ता महिला खपुत्रं खादेत् क्षुधार्ता भुजगी खमण्डम् । बुभुक्षितः किं न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ (३)

षड् दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता । निदा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥ (४

> तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् । ऋणदाता च वैदाश्व श्रोत्रियः सजला नदी ॥ (५)

III. Translate the following into Sanskrit:

N.B.—The time and distance during which an action lasts are put in the accusative:

बहुन् मासान् for many months, द्वे योजने for sixteen miles.

The time and distance within which an action is done are put in the instrumental:

त्रिभिः सप्ताहैः within three weeks : एकेन कोशेन within two miles.

The time after which an action is done is put in the ablative:

दशभ्यो वर्षभ्यः after ten years.

The price at which a thing is sold or bought is put in the instrumental: पड़भी रूप्ये: क्रीत: bought for six rupees.

(1) On the sixth day of the week I sold fruits for 18 rupees (2) In the nineteenth century many great men fought and died

tor the country. (3) While all the children are playing, we are able to write poems. (4) For how many rupees did you buy that horse? (5) After returning from my friend's house I was sick for two weeks and four days. (6) Within 18 miles, we saw only five or six houses. (7) Three sisters and four brothers lived happily for many years. (8) The general told the soldiers to rise and to fight like lions. (9) Do as you are told. (10) There is nothing sweeter than honey, nothing dearer than a friend, nothing lighter than a pure mind (11) The guests are tired for they have walked there krosas.

IV. Conversation between a fruit-seller and a customer.

आम्रम्। आम्रम्। कीट्रां फलं तवास्ति । आम्राणि पत्र्यानि । पर्यतु भवान्। तादृशं फल्डमच कृत्र भवता प्राप्तुं शक्यते ? मल्यं कियद् वद् । द्वादशाम्राणि चतुभी रूप्यैविकीयन्ते। किं वदिस १ चत्वारि रूप्याणि । तावनमूल्यं दातुमसमर्थौ ऽिसम । साध। कियत् भवता दातुं शक्यम् ? द्रादशानां द्वे रूप्याणि। भवान् मां परिदृसितुभिच्छति । येन मृल्येनेतानि फलानि मया क्रीतानि तद् भवतौ मूल्याद् भूयः। भवत्। अहं गच्छामि। तिष्ठतु भवान्। मम वचमं श्र्यताम्। तव ववनं श्रोतं नेच्छामि । अर्लं कलहेन । चत्वारीति त्वयोक्तम् । द्व इति मयोक्तम् । द्वादशानां त्रीणि रूप्याणि दातं युज्यने। साधु। कियन्ति फलानि यच्छामि। एकं दीयताम्।

V. Three types of men:

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहिता विरमन्ति मध्याः । विष्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारभ्य चोत्तमजना न परिखजन्ति ॥

VERBAL ROOTS WITH THEIR PRINCIPAL PARTS

From the present tense in the active voice, the imperfect, imperative and potential active, and the present participle active are derived.

From the present tense in the passive voice, the imperfect, imperative and potential passive, and the present participle passive are derived.

From the perfect passive participle, the perfect active participle in stage is derived.

The indeclinable past participle and the infinitive are given independently.

The present tense active of verbs which do not belong to the first, fourth, sixth and tenth conjugation, is not given, अस् (to be) and $\frac{1}{2}$ (to do) excepted.

Verbal root	Present act.	Present Pass	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
शह् to roam (1) अर्च to worship (1) अर्च to request (10) अर्द to deserve (1) अर्च to protect (1) अस् to be (2) अस् to throw (4) इष् to wish (6) ईक्ष to see (1) उन्मारं o abandon (6)	भटति अर्चति अर्चति अर्चति अस्ति अस्यति इच्छति इसते उज्मति	अख्यते अर्च्यते अर्च्यते अर्च्यते भूयते अस्यते इध्यते इध्यते उपस्यते	अटित अचित अधित अदित अवित भूत अस्त इप्ट ईक्षित उज्मित	अटित्वा अर्चित्वा अर्थित्वा अद्वित्वा अवित्वा भूत्वा असित्वा इष्ट्वा इक्षित्वा उजिसत्वा	अटितुम् भिचतुम् अर्थयितुम् शहितुम् भिवतुम् भिवतुम् एष्डुम् एष्डुम् इक्षितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass p.	Ind. past. p.	Infinitive
उष् to burn (1) एघ् to grow (1) कथ् to tell (10) कम्प् to shake (1) काज् to shine (1) कुप् to be angry (4) कुस् to embrace (4) कृ to do (8) कृत् to cut (6) कृष् to draw (1) कृष् to plough (6) कृष् to scatter (6) कृष् to scatter (6) कृष् to walk (1, 4) कीड् to play (1) कृध् to be angry (4)	ओषति एधते कथयति-ते कथयति-ते कम्पते काशते कुप्यति कुप्यति कृप्ति कर्पति कर्पति कर्पति कर्पति कर्पति कामति कामति कामति कामति कामति कामति कामति कामति	उच्यते एध्यते कथ्यते कथ्यते कास्यते कस्यते कस्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते कृष्यते	उषित एधित कथित कम्पित कारित कुपित कुसित कृत कृष्ट कृष्ट कीर्ण कर्द्ध कान्त की हित कृद	Ind. past. p. ओषित्वा एधित्वा कथित्वा कम्पित्वा काशित्वा कुपित्वा कुसित्वा कतित्वा कृष्ट्वा कृष्ट्वा कित्या कित्या कान्त्वा कान्त्वा कुष्ट्वा	भोषितुम् एधितुम् कथियुम् कम्पितुम् कोपितुम् कोपितुम् कतितुम् कतितुम् करितुम् करितुम् करितुम् करितुम् करितुम् करितुम् कोट्युम् कोट्युम् कोट्युम् कोट्युम्
कुश् to cry (1) ह्रम् to be tired (1.4)	क्रोशति झामति झाम्यति	क्रुश्यते ऋग्यते	कुड़ फ़्शन्त	कुष्ट्वा क्रान्त्वा	क्रोष्ट्रम् क्रमितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass p.	Ind. past r.	Infinitive
क्रिश to suffer (4) क्रिश्यते	क्रिश्यते	क्रिष्ट		क्र च्डम्
क्षण to hurt (8)	क्षण्यते	क्षत		
क्षम् to endure (1,4) क्षमते क्षाम्यति	श्रम्यते	क्षान्त	क्षमित्वा	क्षमितुम् क्षन्तुम्
क्षल to wash (10) क्षालयति	क्षल्यते	क्षालित	क्षालियत्वा	क्षालयितुम्
िक्ष to decay (1) क्षयति	क्षीयते	क्षित क्षीण	क्षित्वा	क्षेतुम्
क्षिप to throw (6	क्षिपति	क्षिप्यते	क्षिप्त	क्षिप्त्वा	क्षेप्तुम्
क्षुष् to be hungry (4	श्रु ध्यति	श्च ध्यते	क्षु धित	क्षुधित्वा	क्षोधितुम्
क्षम् to tremble (4	धुभ्यति		क्षुब्ध	क्षुभित्वा	क्षोभितुम्
खन् to dig (1	खनति ते	खन्यते-खायते	खात	खात्वा-खनित्वा	खनि तु म्
खाद् to eat (1	खादति	बा यते	खादित	खादित्वा	खादितुम्
गण to count (10	गणयति-ते	गण्यते	गणित	गणयित्वा	गणयितुम्
गद् to say (1)	गदति	गद्यते	गदित	गदित्वा	गदितुम्
गम् to go (1)		गम्यते	गत	गत्वा	गन्तुम्
गई to blame (1)	गर्हते	गर्ह्यते	गहित	गहित्वा	गहितुम्
गाह to plunge (1	गाइते	गाह्यते	गाढ गाहित	गाढ्वा गाहित्वा	गाढुम् गाहितुम्
गुह्रोo hide (1)	गूहति-ते	गुह्यते	गूढ	गूहित्वा	गृहितुम्
ौ to sing (1	गायति	गीयते	गीत	गीत्वा	गातुम्
प्रस् to swallow (1	प्रस ते	ग्रस्स ते	प्रस् त	प्रसित्वा	प्रसिद्धम्
प्रह् to take (9		गृह्यते	गृहीत	गृहीत्वा	प्र हीतुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past. pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
ग्लै to fade (1)	ग्लायति	ग्लायते	ग्लान	ग्लात्वा	ग्लातुम्
धुष् to proclaim (10)	घोषयति-ने	घ्ष्यते	घुषित घोषित	घोषयित्वा	घोषयितुम्
घ्रा to smell (1)	जिघ्रति	घायते	घात घाण	जिघित्वा	घातुम्
चर to move (1)	चरति	चर्यते	चरित	चरित्वा	चरितुम्
चल to move (1)	चलति	चल्यते	चलित	चलित्वा	चलितुम्
चि to collect (5)		चीयते	चित	चित्वा	चेतुम्
चिन्त to think (10)	चिन्तयति-ने	चिन्त्यते	चिन्तित	चिन्तयित्वा	चिन्तयि तुम्
चुर to steal (10)	चोरयति-ने	चोर्यते	चोरित	चोरयित्वा	चोरयितुम्
चेष्ट्र to try (1)	चेष्टते	चेष्ट्यते	चेष्टित		चेष्ठितुम्
छद् to cover (1,10)	छदति-ने	-	ন্তুন		
	क्वादयति-ने	छा यते	क्वादित		
च्चिद् to cut (7)		क्रियते	ক্তিন	छित्त्वा	छेत्तुम ्
जन to be born (4)	जायते		जात		
जप् to mutter (1)	जपति	ज प्यते	जपित	जपित्वा	जपितुम्
जल्प to prattle (1)	ज ल्पति	जल्प्यते	ज ल्पित	जल्पित्वा	जिंहिपतुम्
for to conquer (1)	जयित	जीयते	<u> जित</u>	जित्वा	जेतुम्
जीव् to live (1)	जीवति	जीव्यते	जीवित	जीवित्वा	जीविदुम्
জ to grow old (4)	जीर्यति	जीर्यते	जीर्ण	चरित्वा	जरितुम्
भ्रा to know (9)		ज्ञायते	भ्रा त	झात्वा	ज्ञातुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
ज्वल् to glow (1)	ज्वलति	ज्बल्यते	€ ज्वलित		
डी to fly (1,4)	डयते डीयते		डीन		ड यितु म्
तब्to beat (10)	ताडयति-ते	ताड्यते	ताडित	ताडयित्वा	ताडियतुम्
तन् to spread (8)		तन्यते तायते	तत	तत्वा	तन्तुम्
तप् to heat (1)	तपति	. तप्य ते	ਰ ਸ਼	तप्त्वा	तप्तुम्
तुद् to strike (6)	तुद ति	तु चते	ব্ৰন্থ	तुत्त्वा	तोदितुम्
तुल् to weigh (10)	तोलयति-ते	तोल्यते	तोलित	तोलियत्वा	तोलियतुम्
तुष् to be pleased (4)	तुष्यति		বুছ	तुष्ट्वा	तोष्दुम्
तृप् to be satisfied (4)	तृप्यति		ਰੁਸ਼	तृप्त्वा	तपिंतुम्
त् to cross (1)	तरित	तीर्यते	तीर्ण	तीर्त्वी	तरितुम् तरीतुम्
त्यज् to abandon (1)	त्यजति	त्यज्यते	त्यक्त	त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
त्वर् to hasten (1)	त्वरते		त्वरित तूर्ण	त्वरित्वा	त्वरितुम्
दंश् to bite (1)	दशति	दस्यते	दछ	दष्ट्वा	दंष्दुम्
दण्ड् to punish (10)	दण्डयति-ते	दण्ड्यते	दण्डित	दण्डियत्वा	दण्डयितुम्
दम् to tame (4)	दाम्यति	दम्यते	दान्त दमित	दान्त्वा दमित्वा	दमितुम्
दह् to burn (1)	द हति	दह्यते	दाध	दम्बा	दग्धुम्
दा to give (1)	यच्छति	दीयते	दत्त	दत्त्वा	दातुम्
दिव् to play (4)	दीव्यति	दीव्यते	चूत	गुत्वा	देवितुम्
दिश् to show (6)	दिशति	दिश्यते	यू त दिष्ट	दिष्ट्वा	देष्दुम्

Verbal root	1	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past p.	Infinitive
€ to honour	(6)	द्रियते		द त		
दश् to see	(1)	पश्यति	दश्यते	દેક	दृष्ट्वा	द्रष्टुम्
बृत् to shine	(1)	द्योतते		बु तित	यु तित्वा	बोतितुम्
हु to melt	(1)	द्रवति	द्रूयते	द्वत _. ्	द्वत्वा	द्रोतुम्
धा to put	(3)		धीयते	हि त		धातुम्
धाव् to run	(1)	धावति	धाव्यते	धावित	धावित्वा	धावितुम
घृ to hold	(1)	धरति-ने	ध्रियते	घृत	घृत्वा	ध र्तुम्
घृ to owe	(10)	धारयति		धारित		9 '
ध्मा to blow	(1)	ध म ति	धम्यते	ध्मा त	ध्मात्वा	ध्मातुम्
घ्यै to meditate	(1)	ध्यायति	ध्यायते	ध्यात	ध्यात्वा	ध्यातुम्
नद् to sound	(1)	नदति	नद्यते	नदित	नदिखा	नदितुम्
नम् to salute	(1)	नमति	नम्यते	नत	नत्वा	नन्तुम्
नश् to perish	(4)	नस्यति		નષ્ટ	नष्ट्वा	नष्टुम्
नह् to bind	(4)	नह्यति	नह्यते	नद्ध	नद्वा	नदुम्
निन्द् to blame	(1)	निन्दति ·	निन्चते	निन्दित	निन्दित्वा	निन्दितुम्
नी to lead	(1)	नयति	नीयते	नीत	नीत्वा	नेतुम्
नृत् to dance	(4)	न् त्यति	न् त्यते	रुत्त	नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच् to cook	(1)	पचति	पच्यते	पक्व	पक्त्वा	पक्तुम्
पठ् to read	(1)	पठित	पठ्यते	पठित	पठित्वा	पठितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
पत् to fall (1)	पतति	पत्यते	पतित	पतित्वा	प तितुम्
पद् to go (4)	पद्यते		पद्म	पत्त्वा	पसुम्
पा to drink (1)	पिबति	पीयते	पीत	पीत्वा	पाउँम्
पा to protect (2)		पायते	पात		पातुम्
पाल् to protect (10)	पालयति-ते	पाल्यते	पालित	पालयित्वा	पालयितुम्
पीह् to oppress (10)	पीडयति-ते	पीड्यते	पीडित	पीडयित्वा	पीड यितुम ्
पुष् to nourish (4)	पुष्यति	पुष्यते	तिह	पुष्ट्वा	पोषितुम्
पूज् to worship (10)	पूजयति	पूज्यते	पूजित	पूजियत्वा	पूजियतुम्
y to fill (3)		पूर्यते	पूर्ण	पूर्वा	
प्रच्छ to ask (6)	पृच्छति	पृच्छथते	पृष्ठ	पृष्ट्वा	प्रष्टुम
त्री to please (10)	प्रीणयति ते	प्रीयते	प्रीत	प्रीत्वा	प्रेतुम्
फल् to burst (1)	फलति		फल ित	फलित्वा	फलितुम्
बन्ध् to bind (9)		बध्यते	बद्ध	बद्धा	बन्द्म
बाध् to obstruct (1)	बाघते	बाध्यते	बाधित	बाधित्वा	बाधितुम्
बुध् to know (4)	बध्यते	बुध्यते	बुद्ध	बुद्ध्वा	बोद्धम्
भक्ष to eat (10)	भक्षयति-ते	भक्ष्यते	भक्षित	भक्षयित्वा	भक्षयितुम्
भज् to divide (1)	अजति-ते	भज्यते	भक्त	भक्तवा	भक्तुम्
भज्ञ to break (7)		भज्यते	भम	भङ्क्त्वा	भङ्क्तुम्
भाष् to speak (1)	भाषते	भाष्यते	भाषित	भाषित्वा	भाषितुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass p.	Ind. past p.	Infinitive
भिद् to cleave (7)	भिचते	भिष	भित्त्वा	भेत्तुम्
भू to become (1) भवति-ते	भूयते	भूत	भूत्वा	भवितुम
भ्रश to fall (4) भ्रश्यति	भ्रस्यते	भ्रष्ट	भ्रष्ट्वा	भ्रं शितुम
भ्रम् to roam (1,4) भ्रमति भ्राम्यति	भ्रम्यते	भ्रान्त	भ्रान्त्वा	श्रक्षितुम्
	71.41				
मद् to be glad (4) माद्यति	मचते	मत्त	गदित्वा	मदितुम्
मन् to think (4) मन्यते	मन्यते	मत	मत्वा	सन्तुम्
मन्त्र to consult (10) मन्त्रयते	मन्त्र्यते	मन्त्रित	मन्त्रयित्वा	मन्त्रयितुम्
मस्ज् to sink (() मज्जित	मज्ज्यते	मन्न	मक्त्वा	
मा to measure (2)	मीयते	मित	मित्वा	मातुम्
मार्ग to seek (10) मार्गयति-ते		मागित		
भिल् to join (6) मिलति	मिल्यते	मिलित	मिलित्वा	मेलितुम्
मुच् to loosen (6) मुश्चति	मुच्यते	मुक्त	मुक्त्वा	मोक्तुम्
मुद् to rejoice (1) मोदते		मुदित	मुदित्वा	मोदितुम्
मुह to faint (4) मुद्यति	मुह्यते	मुग्ध मृढ	मुग्चा मृह्वा	मोग्धुम् मोढुम्
मृ to die (6) म्रियते		मृत	मृत्वा	मर्तुम्
मृश् to ponder () मृशति	मृद्यते	मृष्ट	मृष्ट्वा	मर्प्ट्र्म
म्रा to repeat (1) मनति	म्रायते	न्नात		,

Verbal root		Present act.	Present pass.	Past pass p.	Ind. past p.	Infinitive
म्ले to fade	(1)	म्लायति		म्लान		
यज् to sacrifice	(1)	यजति	इज्यते	इष्ट	इष्ट्वा	यष्टुम्
यत् to attempt	(1)	यतते	यत्यते	यतित	यतित्वा	यतितुम्
यम् to restrain	(1)	यच्छति	यम्यते	यत	यत्वा	यन्तुम्
याच् to beg	(1)	याचते	याच्यते	याचित	याचित्वा	याचितुम्
युज् to join	(7)		युज्यते	युक्त	युक्त्वा	योक्तुम्
युध् to fight	(4)	युध्यते	युध्यते	युद्ध	युद्धा	योद्भ
रक्ष् to protect	(1)	रक्षति	रक्ष्यते	रक्षित	रक्षित्वा	रक्षितुम्
रच् to arrange	(1)	रचयति-ते	रच्यते	रचित	रचयित्वा	रचयितुम्
रभ् to begin	(1)	रभते	रभ्यते	रब्ध	रब्धा	रब्धुम्
रम् to sport	(1)	रमते	रम्यते	रत	रत्वा	रन्तुम्
राज् to shine	(1)	राजति		राजित	राजित्वा	राजितुम्
हच् to please	(1)	रोचते		रुचित	रुचित्वा	रोचितुम्
रुध् to obstruct	(7)		रुध्यते	रुद्ध	रुद्वा	रोद्धुम्
रह ् to grow	(1)	रोइति	रुह्यते	रूढ	रूढ्वा	रोढुम्
लङ्घ् to leap	(1)	लङ्घति	लंघ्यते	लङ्घित	·	
लज्ज् to be		_	_			
ashamed	(6)	लज्ज्यते	लज्थते	लजिजत		
लभ् to get	(1)	लभते	लभ्यते	लब्ध	लब्बा	लब्धुम्

Verbal root		Present act.	Present pass.	Past pass. p	Ind. past. p.	Infinitive
लिख् to write	(6)	लिखति	लिख्यते	लिखित	लिखित्वा	लेखितुम्
लिप् to anoint	(6)	लिम्पति	लिप्यते	ਲਿਸ	लिप्त्वा	लेप्तुम्
ली to stick	(9)		लीयते	र्लीन	लीत्वा	लेतुम्
खुट् to wallow	(4)	छु ट्यति	छ ट्यते	छुटित		
छुप् to break	(6)	छम् पति	छ प्यते	छ प्त	छुप्त्वा	लोप्तुम्
छम् to covet	(4)	छभ्यति	छभ्यते	लुब्ध	छ ण्चा	लोब्धुम्
ন্ধ to cut	(9)		ऌयते	ऌन	लवित्वा	लवितुम्
वच् to speak	(2)		उच ्यते	ভ ক্ত	उक्त्वा	वक्तुम्
बद् to speak	(1)	वदति	उ द्यते	उदित	उदित्वा	वदितुम्
वन्द् to salute	(1)	वन्दते	वन्द्यते	वन्दित	वन्दित्वा	वन्दितुम्
वप् to sow	(1)	वपति	उ प्यते	ভম	उप्ता	वप्तुम्
वम् to vomit	(1)	वमति	वम्यते	वान्त	वान्स्वा	विमतुम्
वस् to dwell	(1)	वसति	उष्यते	उषित	उषित्वा	वस्तुम्
वह् to carry	(1)	वहति	उह्यते	ऊ ढ	ऊढ्वा	वोद्धम्
विद् to find	(6)	विन्दति	विद्यते	वित्त विन्न	वित्त्वा	वेत्तुम्
विश् to enter	(6)	विशति	विश्यते	विष्ट	विष्ट्वा	वेष्टुम्
बृत् to exist	(1)	वर्तते	वृ त्यते	वृत्त	वृत्त्वा	वर्तितुम्
त्रुध् to increase	(1)	वर्धते	वृ ध्यते	बृद्ध	बृद् घा	वधितुम्
व्यध् to pierce	(4)	विध्यति	विध्यते	विद्ध	विद्वा	व्यद्रुम्

Verbal root		Present act.	Present pass.	Past pass p.	Ind. past p.	Infinitive
त्रज् to go	(1)	व्रजति	व्रज्यते	व्रजित	व्रजित्वा	व्रजितुम्
शंस् to praise	(1)	शंसति	शस्यते	शस्त	शस्त्वा	शं सितुम्
शक् to be able	(5)		शक्यते	হান্দ		
शप् to curse	(1)	शपति-ते	शप्यते	হা ম	शप्त्वा	शपुम्
शम् to stop	(4)	शाम्यति	शम्यते	शान्त	शान्त्वा	शमितुम्
शिक्ष् to learn	(1)	शिक्षते	शिक्ष्यते	शिक्षित	शिक्षित्वा	शिक्षितु म्
शुच् to grieve	(1)	शोचति	शुच्यते	शोचित	शोचित्वा	शोचितुम्
शुष् to dry	(4)	शुष्यति	शुष्यते	शुष्क		शोध्रुम्
श्रम् to be tired	(4)	श्राम्यति	श्रम्यते	श्रान्त	श्रान्त्वा	श्रमितुम्
匆 to reach	(1)	श्रयति	श्रीयते	श्रित	श्रयित्वा	श्रयितुम्
श्रु to hear	(5)		श्रूयते	श्रुत	श्रुत्वा	श्रोतुम्
श्लाघ् to praise	(1)	श्चाघते	र लाघ्यते	रलाघित		
श्चिष् to embrace	(4)	श्चिष्यति	रिल ष्यते	ঞ্চিন্ত		
सद् to sit	(1)	सीदति	संयते	सभ	सत्त्वा	सत्तुम्
सह् to bear	(1)	सहते	सह्यते	सोढ	सोढ्वा	सोढुम्
सान्त्व् to console		सान्त्वयति-ते	सान्त्व्यते	सान्त्वित	सान्स्वयित्वा	सान्त्वयितुम्
सिच् to sprinkle	(6)	सिम्बति	सिच्यते	स्रिक्त	सिक्त्वा	सेकु म्
सिध्to reach	(4)	सिघ्यति	सिध्यते	सिद्ध	सेधित्वा	सेधितुम्
सु to go	(1)	सरति	स्नियते	सृत	स्ता	सर्तुम्

Verbal root	Present act.	Present pass.	Past pass. p.	Ind. past. p.	Infinitive
सुज् to create (6)	मृजति	सुज्यते	सृष्ट	संख्वा	स्रदृम्
सेव् to serve (1)	सेवते	सेव्यते	सेवित	सेवित्वा	सेवितुम्
स्था to stand (1)	तिष्ठति	स्थीयते	स्थित	स्थित्वा	स्थातुम्
ब्रिह् to love (4)	िम्नद्यति	म्निह्यते	क्रिय	क्रिग्वा	
स्पन्द् to throb (1)	स्पन्दते	स्पन्चते	स्पन्दित		
स्पृश् to touch (6)	स्पृशति	स्पृश्यते	स्पृष्ठ	स्पृष्ट्वा	स्प्रच्डम्
स्पृह् to long for (10)	स्पृह्यति-ते	स्पृद्यते	स्पृद्धित	स्पृह्वित्वा	स् पृह्यितुम्
est to throb (6)	स्फुरति		स्फुरित		
स्मि to smile (1)	स्मयते	स्मीयते	स्मित	स्मित्वा	
हमृ to remember (1)	. स्मर ति	स्मर्यते	₹मृत	स्मृत्वा	स्मर्तुम
स्नुto flow (1)	स्रवति	स्रूयते	स्रुत		,
खप् to sleep (2)		सुप्यते	सुप्त	सुप्ता	खप्तुम्
खाद् to taste (1)	खादते	खाद्यते	खादित		
हन् to kill (2)		इन्यते	इत	ह्ला	हन्तुम्
हस् to laugh (1)	इसति	इस् यते	हसित	इसित्वा	इसितुम्
हा to abandon (3)		हीयते	द्दी न	हित्वा	हातुम्
ह to take (1)	इरति	ह्रियते	हृत	हृत्वा	इ र्तुम्
हे to call (1)	ह्रयति	हूयते	हूत	हूत्वा	ह्वातुम्

SANSKRIT-ENGLISH GLOSSARY

अ

अग्नि: m. fire अग्रम tip, point अप्रे in front (+gen.) भजः goat **अ**ट् (1**)** (अटति) to roam अण्डः egg अत एव therefore अतिथिः m. guest अत्र bere अदस् that (see n. 70) अद्य today अध्य lowest अधः below (+gen.) अधना now अनन्तरम् after (+abl.) अनिलः wind अन after, along (+acc.) अनुकूल favourable अनुरागः love अन्तरा between (+acc.) अन्तरेष without (+acc.) अन्तिक near अन्तिम last भन्ध blind अन्नम् ि००४ अन्यः-अन्या-अन्यत् other अन्यथा otherwise अन्वच् (अन्वष्ठ-अनूची -अन्बक्) following अपराधः offence

ध्रपि even अप्रतिहत unimpaired अभितः near (+acc.) अभिवेयम् name अम्ब water अम्भस् (अम्भः) n. water अर्ण्यम् forest अरि: m, enemy अहज healthy अर्च (1) (अर्चति) to worship अर्थ (10) (अर्थयते) to request अर्थः object, riches अर्ह (1) (अर्हति) to deserve अलम् enough (+instr.) अलि: m. bee अल्प little अव (1) (अवति) to protect अवाच् (०वाङ् ०वाची ॰ बाक्) southern अश्र tear ভাষা: horse भट्टन eight (see n. 130) अष्टम (०म. ०मी ०मम्) eighth अष्टादशन् eighteen अष्टादश (० शः शी शम्)

eighteenth

अस (अस्ति) to be

अस (4) (अस्यति) to throw; वि-अस् (व्यस्य-ति) to scatter असमथे unable असिः m. sword असीम limitless **अ**स्ज (**अ**स्कृ) *n*. blood अस्मद् I (see n. 67) अहिः m. serpent अहित harmful आ आ from, up to (+abl.) आकाशः sky आकुल disturbed आगमः arrival अगमनम् arrival आचारः conduct आचार्यः preceptor आणक: anna भारमन् (आत्मा) m. self आत्मश्रेयस (आत्मश्रेयः) n.

supreme good

adversity

॰मत) long lived

आदेशः order

भाप (5) to obtain

आयुस् (आयुः) n. life

आयुष्मत् (०मान् ०मती

आपद् (आपत्) f.

भाम्रम् mango

आद्य first

भारोग्यम् health भारुस्यम् laziness भाशा hope भाशु quick भाश्रमः hermitage भाश्रयः refuge, support भारतम् seat भाहारः food भाहारः joy

इ

इन्हा wish

इति thus

इदम् this (see n. 69)

इन्दुः m. moon

इन्द्रियम् sense

इन्धनम् fuel

इयत् (॰यान् ॰यती ॰यत्)

so great, so much

इव like

इष् (६) (इन्ह्यति) to wish

इषुः m. arrow

इह here

इ

ईस् (1) (ईस्रते) to see; परि-ईस् (परीक्षते) to examine; प्रति-ईस् (प्रतीक्षते) to expect ईस्र (॰सः ॰सी ॰सम्) such

ईश्वरः God, master

उ

उच्चेः loudly उज्म् (6) (उज्मति)

abandon उत्तम highest, best उत्सारणम् driving away उदच् (•दङ् •दीची •दक्) upward

उद्धिः m. ocean उद्दार generous, noble उद्भिर् (उद्भित्) m. plant उद्यमः effort उद्यानम् garden उपरि above (+gen.) उपानद् (उपानत्) f. shoe उपायः means उभयतः on both sides

डरस् (डरः) n. breast डरु wide डर्ष् (1) (ओषति) to burn डषस् (डषाः) f. dawn डष्ण hot

(+acc.)

ऊ

ऊर्जस् (ऊर्जः) n. vigour ऊर्मिः f. wave

ऋ

ऋच् (ऋक्) f. hymn ऋणम् debt ऋणदातृ (ऋणदाता)
money-leader
ऋते except (+abl.)
ऋत्विज् (ऋत्विक्) m.
priest
ऋषिः m. seer

ए

एक one (see n. 126)
एकदा once upon a
time
एकादशन् eleven (see
n. 130)
एकादश (०शः ०शी ०शम्)
eleventh
एतद् this (see n. 67)
एतावत् (०वान् ०वती ०वत्)
so great, so much
एव just only

Ú

ऐशवतः Indra's elephant ऐश्वर्यम् power, sway

एवम thus

ओ

ओकस् (ओकः) n. house ओघः flood, heap ओजस् (ओजः) n. energy ओदनः boiled rice ओछः lip

औ औषधम् medicine क

कः who (see किम्)
ककुम् (ककुप्) f. direction
कण्ठः neck
कतरः which of two
कथ् (10) (कथयित) to tell
कथम् how
कथित् somehow
कदा when
कदाप sometimes;
न कदाप never

कनकम् gold कनिष्ठ youngest कनीयस् (॰यान् ॰यसी ॰यः) younger

कन्या daughter कपिः m. monkey कपोतः pigeon कमलम् lotus कम्प् (1) (कम्पते) to tremble

to tremble करः hand करिन् (करी) m. elephant कर्ण (10) (कर्णयति) to hear

आ-कर्ण (अकर्णयति) to hear, to listen

near, to liste क्रणः ear

कर्त्र (कर्ता) m. doer, master

कर्मन् (कर्मे) n. work कलङ्कः spot कलङ्कः quarrel किलः m. quarrel कत्याणम् welfare किवः m. poet काणः one-eyed

काकः crow

कान्तिः f. beauty

कामः desire

कामदुह् (कामधुक्)
granting desires

कायः body कारणम् cause कार्य to be done

कार्य to be done कार्यम् work, business कालः time

काव्यम् poem काश् (1) (काशते) to

shine ; प्र-काश् (प्र-काशते) to shine किङ्करः servant

किन्तु but

किम् (कः का किम्) who ? what ? (see n. 113) कश्चित् काचित् किश्चित् को ऽपि कापि किमपि

कियत् (॰यान् ॰यती ॰यत्) how great? how much?

some, a certain

किशोर (॰री) adolescent कीदश (॰शः ॰शी •शम्) of what kind ?

कुक्कुरः dog

कुतः whence?

कुत्र where?

कुप् (4) (कुप्पति) to be angry (+dat.)

কুহাল skilful, expert

कुस् (4) (**कुस्यति**) to embrace

कुषुमम् flower कृषः well

कृ (8) (करोति) to do to make; अलम् कृ (अलंकरोति) to decorate

कृत् (6) (कृन्तति) to cut कृतज्ञ grateful

कृतज्ञता gratitude कृते for the sake of (+gen.)

कृत्रिम artificial कृपण wretched कृश lean, emaciated कृष् (1) (कर्षति) to draw;

(6) (कृषति) to plough कृष्ण: Kṛṣṇa कृष्ण black

कृष्णाय (कृष्णायते) to make black

क (6)(किरति) to scatter

क्लप् (1) (कल्पते) to be fit, to conduce

केलि: f. jest (+dat.)

कोकिलः cuckoo

कोपः anger

कौन्तेयः son of Kuntī

कम् (1,4) (कामति, काम्य-ति), अति-क्रम् (अतिका-म्यति) to go beyond, to cross की (9) to buy; वि की to sell कीड (1) (क्रीडति) to play क्रीडा game क्ध् (4) (क्ध्यति) to be angry (+dat.) क्रोधः anger क्श (1) (क्रोशति) to cry कोशः cry, shout क्रम् (1,4) क्लामति, क्राम्यति) to be tired क्रिश (4) (क्रिश्यते) to suffer क्लेश: pain, trouble ara where? क्षण (8) to hurt क्षणः moment क्षयः decay, loss क्षम (1,4) (क्षमते, क्षाम्यति) to endure. to forgive क्षमिन (॰मी ॰मिणी ॰मि) forbearing क्षल (10) (क्षालयति) to wash क्षि (1) (क्षयति) to decay क्षिप (6) (क्षिपति) to throw अधि-क्षिप (अधिक्षिपति) to abuse; नि-क्षिप (नि-क्षिपति) to put down;

सम्-क्षिप् (संक्षिपति) to shorten, to summarize क्षिप्र fast, quick श्रीण wasted, lean श्रद्ध small, mean थ्रुध् (4) (क्षुध्यति) to be hungry ञ्जूघ् (ञ्जूत्) f. hunger क्षधार्त famished क्षुभ् (4) (क्षुभ्यति) to be agitated क्षेत्रम् field ख ৰন্ধ lame खण्ड (10) (खण्डयति) to break खण्ड: piece, section खन् (1) (खनित) to dig खननम् digging खञ्ज indeed, surely खाद (1) (खादति) to eat खिद् (4) (खिद्यते) to be afflicted, depressed ख्यात known, famous ग गङ्गा Ganges गजः elephant गण (10) (गणयति) to गुरुः m. teacher

गतिः f. course, gait गन्तु (ता ॰त्री •तु) goer गन्धः odour, perfume गम् (1) (गच्चति) to go; अधि-गम् (अधिगच्छति) obtain: अव-गम (अवगच्छति) to know: आ-गम् (आगच्छति) to come: उप-गम (उप-गच्छति) to approach प्रति-गम (प्रतिगच्छति) to return गरिमन् (गरिमा) m. heaviness गानम् song गायकः singer गायिका songstress गाह (1) (गाइते) to plunge गिर_(गीः) f.. voice गिरिः mountain गुण: virtue, quality गुणप्राहिन् (० ही ० हिणी •िह) appreciative गुणरागिन् (०गी ०गिणी ०गि) loving virtue गुणवत् (॰वान् ॰वती ॰वत्) गुणिन (०णी ०णिनी ०णि) virtuous गुरु heavy, honourable count; अव-गण् (अव- गुहु (1) (गृहति) to hide गणयति) to despise गृहा cave

गृहम् house
गृहिणी housewife
गै (1) (गायति) to sing
गोपालः cowherd,
Gopala
गौतमः Gautama

जिक्काव गौतमः Gautama गौर (.॰रः ॰री ॰रम्) white, fair प्रस् (1) (प्रेसते) to swallow प्रह (9) to seize

घ

प्रामः village

घटः jar दुष् (10) (घोषयति) to proclaim घृतम् ghee

ग्रा (1) (जिझति) to smell

च

च and
चक्रवस् (॰वान् ॰क्रुषी
 ॰वत्) having done
चक्रम् wheel
चक्रुस् (चक्रुः) n. eye
चञ्चः f. beak
चटकः (॰का) sparrow
चतुर् four (see n 126)
चतुर्थ (॰थः ॰थी ॰थम्)
fourth
चतुर्शन fourteen

चतुर्दश (०शः शी ०शम्) fourteenth

चन्द्रः moon चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m. moon

चमू: army
चर् (1) (चरति) to move;
अप-चर् (अपचरति) to
depart; आ-चर् (आचरति) to perform
चर्मन् (चर्मा) n. leather
चर्ममय (•मयः •मयी
•मयम्) leathern
चल् (1) (चलति) to move
चण्डालः (•ली) outcast
चारु lovely, beautiful
चि (5) to collect, to

चित्र surprising चिन्त् (10) (चिन्तयति) to think

gather

चिन्मय (॰मय ॰मयी ॰मयम्) spiritual चिरात् after a long time चुर् (10) (चोरयति)

to steal चेतस् (चेतः) n. mind

चेतस् (चेतः) *n*. mind चेष्ट् (1) (चेष्टते) to try

छ

छद् (10) (**छादयति)** to cover छद्मन् (कुद्म) n. disguise, fraud

छागः goat क्रिद् (7) to cut छिद्रम् hole, crack

ज

जगत् n. world
जिम्मवस् (॰वान् ॰मुषी
॰वत्) having gone
जिम्मवस् (॰वान् ॰ध्नुषी
॰वत्) having killed
जन् (४) (जायते) to be
born

जनः man, person जनकः father जननी mother जन्मन् (जन्म) n. birth जप् (1) (जपति) to mutter

जरा old age जलम water जल्प् (1) (जल्पति) to prattle

जाति: f. race, caste जानु knee जामातु (जामाता) m.

son-in-law

जालम् net
जि (!) (जयति) to conquer; वि-जि (विजयते)
to vanquish; परा-जि
(पराजयते) to defeat

जिह्वा tongue
जीव् (1) (जीवित) to live
जीवनम् life
जीवितम् life
जेतृ (॰ता ॰त्री ॰तृ)
victorious
जृ (4) (जीर्यति) to grow
old

ज्ञा (9) to know ज्ञानम् knowledge ज्ञानवत् (०वान् ०वती ०वत्) learned ज्ञानिन् (०नी ०निनी ०नि)

ज्येष्ठ eldest ज्योतिस् (ज्योतिः) n. light ज्योत्ज्ञा moonlight ज्वल् (1) (ज्वलति) to glow

굨

झठिति quickly, at once

ਟ

टगर squint-eyed टिप्पनी gloss, comment टीका commentary

ड

डिम्भ: young child डी (1,4) (डयते, डीयते) to fly त

तक्रम butter-milk तदः slope, shore तड (10) (ताडयति) to beat तिंद्र f. lightning तन्दुलः uncooked rice ततः thence, then तथा so, thus तदु (सः सा तद्) that (see n. 67) तदा then तन (8) to stretch तनः f. body तन्द्रा fatigue, sluggishness तन्द्राल sleepy, sluggish तप (1) (तपति) to burn तपस् (तपः) n. heat, penance तपस्विन् (॰स्वी) ascetic तमस् (तमः) n. darkness त्रः m. tree तरुण (०णः ०णी ०णम)

youthful

तर्ज (10) (तर्जयति ते) to

तलम् base, foot

तस्थिवस् (०वान् ०स्थुषी

threaten परि-तर्ज (प-

रितर्जयति) to threaten

•वत) having stood

तादश (०शः शीः ०शम) such तारा star ताल palate तावत (०वान ०वती ०त) so great, so much तिर्यच् (तिर्यष्ट् तिरश्ची तिर्यक्) horizontal तीरम् bank तीव sharp, violent तुद्(6)(तुद्ति) to strike तुल (10) (तोलयति) to weigh तुष् (4) (तुष्यति) to be pleased त्रणीम silently त्णम् grass ततीय third तप् (4) (तप्यति) to satisfy oneself त्रप्तिः f. satisfaction तच्जा thirst तृ (1) (तरित) to cross अव-तु (अवतरति) to descend तेजस (तेजः) n. glow, brilliance तेजस्वन (०वी ०विनी ०वि) spirited, ardent त्यज् (1) (त्यजति) to abandon; परि-त्यज् (परित्यजति) to give up, to forsake त्रयम् group of three

न्नयोदशन् thirteen न्नयोदश (॰शः ॰शी ॰शम्) thirteenth न्नि (न्नयः तिसः त्रीणि) three (see n. 126) त्वर् (1) (त्वरते)

द

दंश (1) (दशति) to bite दक्ष competent, skilful दण्ड (10) (दण्डयति) to punish दण्ड: stick दन्त: tooth दम् (4) (दाम्यति) to tame द्या compassion mercy दरिद्र poor दर्शनम् sight, vision दशन ten दशम (॰मः ॰मी ॰मम) tenth दह (1) (दहति) to burn अव-दह (अवदहति) to burn down दा (1) (यच्छति) to give आ-दा to receive प्र-दा to offer दानम gift दात (०ता ०त्री ०त) giver, generous दारु wood

दासः servant दासी maid servant दिनम day दिव (4) (दीव्यति) to play दिवसः day दिवा by day दिश (6) (दिशति) to show: आ-दिश (आ-दिशति) to command; उप-दिश (उपदिशति) to advise instruct, to दिश् (दिक्) f. direction दीप (4) (दीप्यते) to shine; सम-दीप (संदीप्यते) to burn, to glow दीर्घ long दोघंसत्रता slowness दुःखम misery दुजेनः wicked man दलेभ difficult to get दुहितु (दुद्दिता) f. daughter दतः messenger दर distant दूरम far away (+abl.) दूरात् दूरतः from afar द्द (6) (द्रियते) आ-द (आद्रियते) to honour दृढ firm हश (i) (पश्यति) to see दू (9) to tear, to split देवः god

देहः body दैवम fate दोषः fault **च**्त (1) (द्योतते) to shine द्र (1) (द्रवति) to run to melt द्वयम् pair द्वादशन twelve द्वादश (०शः ०शी ०शम) twelfth द्वार (द्वाः) f. door द्धि (द्वी द्वे द्वे) two (see n. 126) द्वितीय second द्विष (द्विट) m. enemy ध धनम wealth धनवत् (॰वान् ॰वती ॰वत्) rich धनिन् (०नी ०निनी ०नि) rich धनुस् (धनुः) n. bow धर्म: duty, law, virtue धा (3) to put; अभि-धा to address : नि-धा to lay down धात (धाता) m. creator धात्री nurse धान्यम grain धाव (!) (धावति) to run ; अभि-धाव (अभिधावति) to attack

धिक fie on (+acc.) धीमत् (•मान् •मती •मत्) talented, prudent धीर steadfast धुर (धः) f. yoke धर्तः rogue धिलः f. dust धू (1) (धरति-ते) to hold ध्र (10) (धारयति) to owe घेतुः f. cow ध्मा (1) (धमति) to blow ध्यै (1) (ध्यायति) to meditate न not नक्तम् at night नगरम्, नगरी city नद् (1) (नदित्) to sound नदी river ननान्ह (ननान्दा) f. husband's sister नप्त (नप्ता) m. grandson नम् (1) (नमति) to salute नमः honour, salutation to (+dat.) नरः man नव new नवन nine नवम (०मः ०मी ०मम्)

ninth नवदशन् nineteen नवदश (०शः ०शी ०शम्) nineteenth

नश (4) (नश्यति) to perish नह (4) (नहाति) to bind तामन (नाम) n. name नाम by name नारी woman नाजः destruction निकषा near (+acc.) नित्य constant, regular निद्रा sleep निधिः m. treasure निनद् (1) (निन्दति) to blame निनीवस् (०वान् ०न्युषी ॰ बत्) having led निपुण skilled निरपराध innocent निर्गण worthless निदेय pitiless निष्करुण pitiless निःसंशयम certainly नी (1) (नयति) to led: था-नी (धानयति) to bring: परि नी (परि-णयति) to marry नीच low . नीतिः f. conduct नीरुज healthy ਜੀਲ blue नृत् (4) (नृत्यति) to dance नुपः king द्रपतिः m. king

नेत (नेता) m. leader नेत्रम eye न्यच् (न्यष्ट् नीची low

प पक्षः side, wing पक्षिन् (पक्षी) m. bird पङ्कम् mud पच् (1) (पचति) to cook पञ्चदश (०श ०शी ॰शम्) fifteenth पश्चद्शन् fifteen বছাৰ five (see n. 130) पद्यम् (०सः ०मी ःसम्) fifth प्र cleaver पठ (1) (पठति) to read पत् (1) (पतित) to fall परि-पत् (परिपतति) to fly around

पत्नी wife पत्रम leaf, letter पथ्य wholesome पद् (4) (पद्यते) to go; वि-पद् (विपद्यते) fall into adversity: सम्-पद् (संपद्यते) to prosper पदम step, place पयस (एयः) n. water.

milk

परतः beyond (+abl.) प्रशः m. axe पराक्रम: valour, exploit पराच (॰राङ ॰राची ॰राक्) turned away परिवाज् (परिवाट्) m. mendicant परिषद् (परिषत्) f. assembly परिहतेव्य to be avoided पुरुष hard, rough पर्वतः mountain पुशः m. beast पक्षात् behind (+gen.) पा (1) (पिबति) to drink पा (2) to protect पाठः lesson पाणि: m. hand पात्रम् vessel पादः foot पापम sin पारिषदः courtier पाल (10) (पालयति) to to protect पित (पिता) m. father पीड (10) (पीडयति) to oppress, to torment पीत yellow पीन fat पुण्यम् merit पत्रः son पुनर (पुनः) a,;ain पुरतः in front (+gen.)

पुर (पू:) f. city पुरा formerly पुरुषः man पुरुषकारः human effort पुष (4) (पुष्यति) to nourish पुष्पम flower पुस्तकम book पूज् (10) (पूजयति) to worship पूर्वम before (+abl.) प्रथिवी earth पृथ् wide ष (3) to fill प्रच्छ (6) (पृच्छति) to ask; आ प्रच्छ (आपृ-च्छते) take leave प्रति towards (+acc.) प्रत्यच (॰त्यष्ट ॰तीची ॰ त्यक्) backward, western प्रत्युद्यमः reaction. remedy प्रथम first प्रभवः origin प्रभावः power प्रभुः m. lord, master प्रभृत much, many प्रयञ्चः effort प्रशसः cessation प्रशमं नी to check प्रसन्त favourable प्रसादः favour

प्राक before (+ abl.)

प्राच् (प्राष्ट्रप्राची प्राक्) forward, eastern प्रातर् (प्रातः) early प्रात्रुष् (प्रात्रुट्) f. monsoon प्रासादः palace प्रिय dear प्री (10) (प्रीणयात) to please प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम)m., n. love फ फर: hood of a snake फल (1) (फलित) to bear fruit फलम fruit फलवत् (•वान् वती ০বর) fruitful

ब

দুল্ল blossoming

फेणः foam

बन्ध् (9) to bind बन्धः relative, friend बलम् strength बलवत् (॰वान् ॰वती ॰वत्) strong बहिः outside (+ abl.) बह much, many वालः बालक boy बाला बालिका girl बाह: m. arm बिन्दुः m. drop बिलम् hole बुद्धिः f. intelligence बुद्धिमत् (०मान् ०मती ॰मत्) intelligent बुध (1,4) (बोधति बुध्यते) to know; प्र-बुध् (प्रबोधति प्रबुध्यते) to awake बुधः wise man बुभक्षित famished ब्रह्मन् (ब्रह्म) n. the Absolute ब्रह्मन् (त्रह्मा) m. Brahma ब्राह्मणः brahmin भ भक्तिः f. devotion भक्ष (10) (भक्षयति) to eat भगवत (भगवान्) God भगिनी sister भज (1) (भजति) to divide भन्न (7) to break भद्रम् fortune भयम् fear भयंकर fearful भर्त (भर्ता) m. lord, husband

भवत (॰वान ॰वती) your honour (see n. 91.) भवनम house, abode भस्मन् (भस्म) n. ashes भागवत: devotee भारः burden भार्या wife भाष (1)(भाषते) to speak भाषा speech, language भिद् (7) to split भुज (7) to eat, to enjoy भुजगः गी serpent भवनम् world भू (1) (भवति) to be, to become ; अनु-भ (अनु-भवति) to feel, to enjoy; उद्-भू (उद्-भवति) to arise; परि-भ (परिभवति) to overcome; प्र-भू (प्रभवति) to prevail भृति: f. prosperity भूमृत् m. king भृमिः f. earth भूष (10) (भूषयति) to adorn भूष्णम् ornament म (1)(भरति) to support भोग: enjoyment, pleasure भोजनम् meal भ्रंश (4)(भ्रश्यति) to fall

भ्रम् (1,4) (भ्रमति भ्राम्यति) to roam, to err Ħ मतिः f. mind मतिमत् (॰मान् ॰मती ॰मत्) prudent मत्स्यः fish मद् (4) (माद्यति) to rejoice मधु honey मधुलिह (मधुलिट्) m. bee मध्य middlemost, mediocre मन् (4) (मन्यते) to think मनस् (मन:) n. mind मनोर्थः wish, desire मन्त्र (10) (मन्त्रथते) to consult मन्त्र: sacred text, spell मन्त्रिन् (मन्त्री) m. minister मयूरः peacock मयरी peahen महत् m. wind मलहार्कः sweeper महत् (॰हान् ॰इती ॰इत्) great महिमन् (महिमा) m. greatness महिला woman मा not (with imperative)

मा (2) to measure; निस्-मा (निर्मा) to build मांसम् flesh मात (माता) f. mother मानय (मानयति) संमानयति to honour मागे (10) (मार्गयति) to seek मार्गः path माला garland मासः month मित्रम् friend मिल (6) (मिलति) to join मुक्तिः f. salvation मुखम mouth, face मुच (6) (मुद्यति) to release मुद् (1) (मोदते) to rejoice मुद्रा coin, seal मृनि: m. sage मुह (4) (मुह्यति) to faint मर्खः fool मूर्घन् (मूर्घा) m. head मुष्क: rat, mouse मृ (6) (म्रियते) to die मग (10) (मृगयते) to seek मृगः deer मृत dead मृत्युः m. death मृदु soft मन्मय (०सयः ०सयी •मयम्) earthen मेघ: cloud

य यज् (1) (यजति) to sacrifice यज्ञः sacrifice यत् (1) (यतते) to attempt यत्र where यथा तथा as.. so यत् (यः या यत्) who, which (see n. 114) यदा when यदि if यम् (1) (यच्छति) to restrain यशस् (यशः) n. fame या (2) to go याच् (1) (याचते) to beg यावत् (०वान् ०वती ०वत्) .. तावत् (०वान ०वती •वत) as much यावत्...तावत् while युज् (7) to join युध (4) (युध्यते) to fight युद्धम् war, battle युष्मद् thou, you (see n. 67) योजनम् eight miles रक्ष् (।) (रक्षति) to protect रक्षितृ (रक्षिता)

रघः Raghu रचं (10) (रचयति) to arrange, to compose रज्जः f. rope रत्म jewel रथः chariot रभ् (1) (रभते); आ-रभ् (आरभते) to begin रम् (1) (रमते) to sport रम्भा plantain-tree रविः m. sun रिमः m. ray रहिस secretly राज (1) (राजते) to shine राजन् (राजा) m. king राजवङ्गभः courtier राज्ञी queen रात्रिः f. night रामः Rama राशिः m. heap रुच (1) (रोचते) to please (see n. 44) हद (2) to cry रुध (7) to obstruct रुधिरम् blood रुह (1) (रोहति) to grow: आ-रुह (आरोहति) to climb, to mount रूपम् rupee रेखा line, series रेणुः f. dust, pollen m. protector शिग: disease

रोगिन् (०गी ०गिणी ०गि) sick

रोदनम् weeping

ल

स्रञ्ज light ਲੜ੍ਹ (1) (ਲੜ੍ਹਿ (ਗੜ੍ਹਿ to leap लज्ज (6) (लज्जते) to be ashamed लज्जा shame

लता creeper लभ (1) (लभते) to receive, to obtain

लाभः acquisition लिख (6) (लिखति)

to write

लिप् (6) (लिम्पति) to smear, to anoint ਲੀ (9) to adhere, stick बुर (४) (बुर्खात)

to wallow छुप् (6) (छुम्पति) to break छुभ् (4) (छुभ्यति)

to covet

ন্থ (9) to cut लोक (10) (लोकयति) अव-लोक् (अवलोकयति) to see, to observe लोकः world लोभः avarice लोमन् (लोम) n. hair

लोल fickle, anxious

a

वंशः race, family वक्त (बक्ता) m. orator बक्त (बक्ता वक्त्री वक्त्र) eloquent वच् (2) to speak वचनम् saying वणिज (वणिक) m. merchant बद् (1) (बदति) to speak; वि-वद् (विवद्ते) to disagree, to dispute वधः kili.ng, murder वधः wife, woman बनम forest धन्द् (1) (वन्दते) to salute बद् (1) (वपति) to sow वपुस् (वपुः) n. body वयस (वयः) n. age नरादः boar वणेः colour, caste वर्त्मन् (बर्त्म) n. path वर्षम vear वस् (1) (वसति) to dwell वस्तव्य to be dwelt in वस wealth बस्त thing, object वस्त्रम् garment **ब**ह् (1) (बहति) to bear, to flow वा or

वाच् (वाक्) f. speech

वाणी voice वापी well वायुः m. wind बारि water विघ्नः obstacle वित्तप् money, riches विदु (6) (विन्दति) to find विद (4) (विद्यते) to be विद्या knowledge विद्य त् f. lightning विद्वस (•वान् •दुषी •वत्) learned विधिः m. îate विनयः modesty

विना without (+acc. instr. or abl.) विनोदः diversion विपद् (विपत्) f. adversity

विप्रः brahmin

विमूद bewildered विवाहः wedding विश (6) (विशति) to enter; अभि-नि-विश (अभिनिविशते) to resort to (+acc.); उप-विश (उपविशति) to sit; प्र-विश (प्रविशति) to enter

विश् (बिट्) Vaisya विश्वम् universe विषण्ण dejected विषम poison

विध्वच् (विध्वङ् विष्रची विष्वक) all-pervading वीर: hero, warrior त्रकः wolf त्रक्षः tree बृत् (1) (बत्ते) to be, to exist; नि-त्रुत् (नि-बर्तते) to desist from: परि-वृत (परिवर्तते) turn, to change: 9-कृत (प्रवर्तते) to proceed, to begin त्रथा in vain बद्ध old गृद्धत्वम् old age बृध (1) (वर्धते) to increase वेधस वेधाः m. Creator वेप (1) (वेपते) to shake, to tremble वेश्मन् (वेश्म) n. house बेद्यः doctor व्यध् (4) (विध्यति) to pierce व्यसनम् loss, misfortune व्याघ्रः tiger न्याघ्री tigress व्याधिः m disease व्यधित sick व्योमन् (व्योम) n. sky वज् (1) (वजित) to go, to walk त्रतः, त्रतम् vow, promise

श शंस (1) (शंसति) to praise शक् (5) to be able शक्तिः f. strength, power शक्य able to be done शुठः rogue शताब्दम् century যার: m. enemy शनैः slowly शप (1) (शपति) to curse शब्दः sound, noise शम् (4) (शाम्यति) to become quiet, to stop शर: arrow शरद् (शरत्) f. autumn शरीरम् body शर्वरी night शशिन् (शशी) m. moon शस्त्रम् weapon शाखा branch शान्तिः f. peace शास्त्रम् sacred book, science शिक्ष (1) (शिक्षते) to learn शिखरः summit शिरस (शिरः) n. head शिद्धः m. baby, child शिष्यः pupil शीत cold शीषेम् head

शीलम् character য়ুৰ (1) (হাাৰিत)to grieve शुचि pure হ্যুष (4) (হ্যুঘ্যतি) to dry श्रूरः hero श्रगालः jackal शोभा splendour श्रम् **(**4) (श्राम्यति) to be tired श्रि (1) (श्रयति) to reach: আ-প্রি (आ-श्रयति) to depend on, to have recourse श्रीमम् (०मान् ०मती ०मत्) rich, fortunate श्र (5) to hear श्रोत् (श्रोता) m. hearer श्रीत्रियः learned brahmin क्लाघ् (1) (क्लाघते) to praise रिलष् (4) (हिलष्यति) to embrace শ্বপ্ন: mother-in-law ম্ব: tomorrow इवेत white Ø षष (षट्) six (see n. 130) षष्ठ (षष्ठः षष्ठो षष्ठम) sixth षोडश (•शः •शी •शम्) sixteenth

षोडशन् sixteen

स

संसद (संसत्) f. assembly सकृत्`once संख्यम friendship सजल having water सत्त्वम being सत्यम truth सद् (1) (सोदति) to sit; प्र-सद् (प्रसीदति) to be favourable; वि-सद् (विषीदति) to be afflicted, depressed सदस (सदः) n. abode, residence सददा (०२ा: ०२११ ०२१म्) similar सन्ध्या twilight सपदि at once सप्तन् seven सप्तम (॰मः ॰मी मम) seventh सप्तदश (०शः ०शी ०शम) seventeenth सप्तद्शन् seventeen सप्ताहः week सभा court, assembly समक्षम in the presence of (+gen.) समम with (+instr.)

सभयः time, contract समया near (+acc.) समर्थ able समिव (समित्) f. fuel समीपम् near (+ gen.) समुद्रः sea सम्पद् (सम्पत्) f. wealth, prosperity सम्यक well, properly सम्यच (सम्यङ् ॰ मीची ॰म्यक) right, proper सम्राज् (सम्राट्) m. emperor सरित् f. river सर्पः serpent, snake सर्व all (see n. 96) सर्वतः on all sides (+acc.) सर्वत्र every where सर्वेदा always सवित (सविता) m. sun **सह_ (1)** (सहते) to endure सह with (+instr.) सहसा suddenly साधु good, holy साधः m. holy man सानन्दम cheerfully सान्त्व (10) (सान्त्वयति) to appease,

to endure
सह with (+instr.)
सहसा suddenly
साधु good, holy
साधु: m. holy man
सानन्दम् cheerfully
सान्त्व (10) (सान्त्वयति)
to appease,
to console
सारिषः m. charioteer
सारांकम् with fear

सिंद्दः lion सिंद्दी lioness सिंच् (6) (सिश्चति) to sprinkle सिंध् (4) (सिध्यति) to reach, to succeed सीता Sītā

सुखम् happiness सुगन्धि fragrant सुदुर्रुभ very difficult to obtain सुप्त asleep

सुमतिः f. kindness सुमति wise सुमनस् (०नाः ०नाः ०नः) benevolent

सुमनस् (सुमनाः) m. learned man

सुरिभ fragrant सुवर्णम् gold सुहृद् सुहृत्) m. friend सूतः charioteer सैनिकः soldier सोपानम् ladder सौन्दर्यम् beauty स्कन्धः shoulder स्तु (2) to praise स्या (1) (तिष्ठति) to stand; अधि-स्था (अधि-तिष्ठति) to occupy, to dwell (+acc.); उद्-स्था (उत्तिष्ठति) to

स्थानम place स्थित standing स्थिर firm, steadfast स्थूल big, large हा (2) to bathe ब्रिह् (4) (ब्रिह्मति) to love (+loc.) स्पन्द (!) (स्पन्दते) to throb स्पर्धा rivalry स्पृश् (6) (स्पृशति) to touch स्पृह् (10) (स्पृह्यति) to desire (+dat.) हिम (1)(समयते) to smile; वि-स्मि (विस्मयते) to be surprised

(**स्मर**ति) €मृ (1)remember: वि-स्मृ (विस्मरति) to forget स्यतिः f. rememberance, law-book स्रज (स्रक्) f. garland सु (1) (स्रवति) to flow ख one's own स्वप् (2) to sleep स्वप्रः dream खभावः nature स्वर्गः heaven खमू (खसा) f. sister खरित hail! (+dat.) खस्थ healthy **खाद् (1) (खादते**) to taste स्वाद sweet खामिन् (खामी) m. lord, husband ह

हंसः swan हंसी female swan हत killed हन् (2) to kill, प्रति-हन् to strike ; वि-हन् to disturb हनः f. jaw इनुमत् (इनुमान्) Hanuman हरि: m. Hari हरिणः deer हरिणी female deer हरित green इलम plough हविस (हविः) n. oblation (इसति) to इस (1) laugh ; परि-हस् (परि-हस्ति) to laugh at हा (3) to abandon हातव्य to be avoided हारः necklace हास्यम ridicule हि for, indeed हिमवत् (हिमवान) Himalaya ह (1) (हरति) to take away; परि-ह (परि-हरति) to avoid ; प्र-ह (प्रहरति) to strike, सम्-ह (संहरति) to collect हृद्यम heart हदः lake हे (1) (हयति) to call

ENGLISH-SANSKRIT GLOSSARY

A

to abandon उउम (6)

त्यज् (1), हा (3) able समधे able to be done शक्य to be able शक (5) abode भवनम्, सदस् (सदः) n. above उपरि (+gen.) the Absolute ब्रह्मन् (ब्रह्म) n. to abuse अधि-क्षिप (6) acquisition লাম: to address अभि-धा (3) adolescent किशोरः (री) to adorn भूष (10) adversity आपद् (आपत्) f. aqq (aqq) f. to fall into adversity वि-पद् (4) (विपद्यते) to advise उप-दिश (6) afar दूरम् ; from afar दूरात् afflicted पीडित to be afflicted वि-सद् (विषीदति) after अनन्तरम (+abl.), अनु (+acc.) again पुनर् age **वयस्** (वयः) n.

old age जरा to be agitated क्षम (4) all सर्व (see n. 96) along अनु (+acc.) although यद्यपि always सदा, सवेदा and ব anger कोपः, कोधः angry कुपित, कुद्ध to be angry कुष् (4) क्ष (4) (+dat,) anna आणकः anxious लोल to appease सान्त्व (10) appreciative गुणप्राहिन् to approach उप-गम (1) ardent तेजिखन to arise उद्-भू (1) Arjuna अजुनः, कौन्तेयः arm बाहु: m. army चमूः f. to arrange रच (10) arrival आगमः आगमनम् to arrive आ-गम् (1) arrow इषुः m. शरः artificial कृत्रिम ascetic यतिः m. तपस्तिन (तपस्वी) m. ashamed लजित to be ashamed লডজ (लज्जते) ashes भस्मन् (भस्म) n.

to ask प्रच्छ (6) (प्रच्छति) asleep सुप्त assembly परिषद् (परि-षत्) र्रः सभा, संसद् (संसत्) *∫*. to attack अभि-धाव (1) था-क्रम् (4) (आक्राम्यति) to attempt यत् (1) (यतते) autumn शरद् (शरत्) f. avarice लोभ: to avoid परि-ह (1) to be avoided परिहर्तेच्य to awake प्र-बुघ (1) axe पर्शुः m. В baby হািহ্য: m. backward प्रत्यच bank तीरम् base तलम to bathe स्ना (2) battle युद्धम्

B
baby शिद्युः m.
backward प्रत्यच्
bank तीरम्
base तलम्
to bathe स्ना (2)
battle युद्धम्
to be अस् (2), भू (1),
विद् (4) (विद्यते), वृत्
(1) (वर्तते)
beak चञ्चुः f.
to bear वह् (1)
beast पद्युः m.
to beat तड् (10)
(ताडयति)
beautiful चारु

beauty कान्तिः f., सौन्दर्यम् to become भ (1) bee अिल: m. मधुलिह (मधुलिट) m. before पूनेम्, प्राक् (+abl.)to beg याच् (1) (याचते) to begin आर्भ (1) (भारभते), प्र-वृत् (1) (प्रवर्तते) behind पश्चात (+gen.) below প্রথ: (+gen.) best उत्तम, श्रेष्ठ between अन्तरा (+acc.) beyond परतः (+gen.) big स्थूल to bind नह (4), बन्ध् (7) bird पक्षिन (पक्षी) m., विहगः birth जन्मन (जन्म) n. to bite दंश (1) (दशति) black कृष्ण to blacken (कृष्णाय) (कृष्णायते) to blame निन्द् (1) blind अन्ध blood असूज् (असूक्)n. रुधिरम् blossoming फুল্ল to blow ध्या (1) (धमति) blue नील boar वराहः body काय:, तनः f., देहः, **बपुस**, (बपुः) n. शरीरम

book पुस्तकम to be born जन (4) (जायते) bow धनुस (धनुः) n. boy बालः, बालकः Brahma ब्रह्मन् (ब्रह्मा) m. brahmin ब्राह्मणः, विप्रः branch शाखा to break भन्न (7), छुप् (6) (ब्रम्पति) breast उरस (उरः) n. bridge सेतुः m. brilliance तेजस (तेजः) n. ^to bring आ-नी (1) to build निस-मा (निर्मा) (2) burden भारः to burn उष् (1), तप् (1), **द**ह (1) to burn down अव-दह (1) business कायेम but किन्त butter-milk तकम to buy की (9) to call 富 (1) caste जातिः f., वर्णः cause कारणम cave गुहा century शताब्दम

a certain कश्चित काचित्र किश्चित certainly निःसंशयम cessation प्रशासः to change परि-वृत् (1) (परिवर्तते) character शीलम chariot रथ: charioteer सार्थिः m. सूतः to check यम् (1) (यच्छति), प्रशमं नी (1) cheerfully सानन्दम् child डिम्भः, शिशः m. city नगरम् , नगरी, पुर् (qt) f. clever पट्ट to climb आ-हह (1) cloud मेघः coin मुद्रा cold शीत to collect चि (5) सम्-ह (1) colour वर्णः to come आ-गम (1) comment टिप्पणी commentary टीका compassion इया to compose रच (10) conduct आचारः नीतिः f. to conquer जि (1) to console सान्त्व (10) to consult मन्त्र (10) (मन्त्रयते)

constant नित्य
contract समयः
to cook पच् (1)
to count (गण्) (10)
country देशः
course गतिः f.
court सभा
courtier पारिषदः
to cover छद् (10)
(ज्ञादयति)
to covet छभ् (4)

to covet छुम् (4)
cow धेनुः f
crack छिद्रम्
crane बलाकः बलाका
to create सृज् (6)
creation सृष्टिः f.
Creator धातृ (धाता) m.
वेधस् (वेधाः) m.

creeper लता to cross अति-क्रम् (4) (अतिक्राम्यति), तृ (1) (तरति)

crow काक:
cry कोश:
to cry कुश (1), रुद् (2)
cuckoo कोकिल:, कोकिला
to curse शप (1)
to cut कृत (6) (कृन्तति),
ख (9)

D

to dance नृत् (4) darkness तमस् (तमः) n. daughter कन्या, दुहित् (दृहिता) f. dawn उषस् (उषाः) f. day दिनम् , दिवसः by day दिवा dead मृत dear प्रिय death मृत्यः m. debt ऋणम decay क्षयः to decay क्षि (1) to decorate अलम्-कृ (8) deer मृगः, हरिणः to defeat परा-जि (1) (पराजयते) dejected विषणा to depart अप-चर् (1) to be depressed खिद (4) (खिद्यते , वि-सद् (1) (विषीदति) to descend अव-त (1) to deserve अर्ह[ि] (1) desire इच्छा, मनोरथः to desire इष (1) (इच्छति), स्पृह् (10) (+dat.)to desist नि-बृत् (1) (निवर्तते) (+abl.) to despise अव-गण् (10) destruction नाशः devotee भक्तः, भागवतः devotion भक्तिः f.

to die मृ (6) (म्रियते) difficult to get दुर्लभ to dig खन् (1) digging खननम् direction इकुम् (ककुप) f, दिश् (दिक्) f. to disagree वि-वद् (1) (विवदते) disease रोगः व्याधिः m. disguise हुद्मन् (हुद्म) n. to dispute वि-वद् (1) (विवदते) distant द्र disturbed शाकुल diversion विनोदः to divide भज (1) to do 雾 (8) (see nn. 51 & 62); to be done कार्य doctor वैद्यः, भिषज् (भिषक्) m. doer कर्तृ (कर्ता) m. dog कुक्कुर: door द्वार् (हाः) f., द्वारम् to draw कृष् (1) dream खप्रः to drink पा (1) (पिबति) driving away उत्सारणम् drop बिन्दुः m. to dry शुष् (4) dust धृतिः f. duty धर्म, कर्तव्यम to dwell वस (1)

E

ear कर्णः early प्रातर earth पृथिवी, भूमिः f. eastern प्राच to eat खाद (1), भक्ष (10) effort उद्यमः, प्रयतः egg अण्डः, अण्डम् eight अष्टन् (see n. 130) eighteen अष्टदशन् eighteenth अष्टदश eighth अष्टम eldest ज्येष्ठ elephant करिन् (करी) m. गज: eleven एकादशन् eleventh एकादश emaciated ক্র to embrace कुस (4), **डिलष** (4) emperor सम्राज

to enter प्र-विश् (6)

to err भ्रभ (1,4) (भ्रमति) (भ्राम्यति) even अपि everywhere सर्वत्र to examine परि-ईक्ष (1) (परीक्षते) except ऋते (+abl.) to exist बृत् (1) (वतेते) to expect प्रति-ईक्ष् (1) (प्रतीक्षते) expert कुशल exploit प्राक्रमः eye चक्षुस् (चक्षुः) n. नेत्रम् F face मुखम् fair गौर to faint मुह (4) to fall पत् (1),भ्र'श (4) (भ्रश्यति) fame कीतिः f., यशस् (यशः) n. family वंशः famished श्रुधाते famous ख्यात far दूरम ; from afar दूरात् fast क्षिप्र fat पीन fate दैवम् , विधिः m. father जनकः, पित (पिता) m. fatigue तन्द्रा, क्लान्तिः f.

fault दोषः favour प्रसादः favourable अनुकूल, प्रसन्न to be favourable प्रसद् (1) (**प्र**सीदति) fear भयम fearful भयंकर with fear साशंकम to feel अनु-भू (1) fickle लोल fie on धिक (+acc.) fifth पश्चम fifteen पश्चदशन् fifteenth पश्चदश to fight युध् (4) (युध्यते) to fill q (3) to find विद् (6) (विन्दति) fire अग्नि: m. firm हड, स्थिर first आदा, प्रथम fish मत्स्यः to be fit क्ॡप् (1) (कल्पते) (+dat.) five q\ (see n. 130) flesh मांसम flood ओघः to flow वह (1) स्न (1) flower कुसुमम् , पुष्पम् to fly डी (1, 4) (डयते, डीयते) to fly around परिपत् (1) foam फेजः

तावत्

to follow अन-स् (1) following अन्वच food अन्नम्, आहारः fool मुर्खः foot पादः, तलम् for हि forbearing क्षमिन् forest अरण्यम , वनम् to forget वि-स्मृ (1) to forgive क्षम (1,4) (क्षमते, क्षाम्यति) formerly प्रा to forsake परि-त्यज् (1) fortune भद्रम् fortunate श्रीमत forward प्राच four चतुर् (see n. 126) fourteen चतुर्दशन fourteenth चतुदेश fourth चत्रथे fragrant सुगन्धि, सुरभि fraud कुद्मन् (छद्म) n. कपटम् friend बन्धु: m. मित्रम, सुहृद् (सुहृत्) m. friendship संख्यम from at (+abl.) in front of अग्रे (+gen.) पुरतः (+gen.) fruit फलम fruitful फलवत to bear fruit फल (1) fuel इन्धनम , समिध् (समित) f.

G

gait गति: f. game कीडा Ganges गङ्गा garden उद्यानम garland माला, स्रज् (**सक**) f. garment वस्त्रम to gather चि (5) सम्-चि (5) Gautama गौतमः general सेनापतिः generous उदार, दात ghee घृतम gift दानम girl बाला, बालिका to give दा (यच्छति) to give up परित्यज् (1) giver दात (दाता) m. glow तेजस् (तेजः) n. to glow ज्वल (1), सम् दीप् (4) (संदीप्यते) to go गम् (1), व्रज् (1) goat अज:, छाग: God ईश्वर:, भगवत् (•वान) god देव: goer गन्तु (गन्ता) m. gold कनकम, सुवणेरा good साध्र Gopāla गोपाल: grain धान्यम

grandson नप्तृ
(नप्ता) m.
grass तृणम्
grateful कृतज्ञ
gratitude कृतज्ञता
great महत् (see n, 90)
how great ? कियत्
so great इयत् , एतावत्
as great as यावत् ...

greatness महिमन्
(॰मा) m.
green हरित
to grieve ग्रुच् (1)
to grow कह् (1)
guest अतिथि: m.

H

hail! खरित (+dat.)
hair केशः, लोमन् (लोम) n.
hand करः, पाणिः m. इस्तः
happiness मुख्यम्
happy मुखिन्
harmful अहित
hard परुष
Hari हरिः
to hasten त्वर् (1)
(त्वरते)
head मधन (मधी) m.

head मूधेन् (मूर्घा) m. शिरस् (शिरः) n., शीर्षम् health आरोग्यम

healthy अरुज, नीरुज, स्वस्थ heap ओघः, राशिः m. to hear आ-कर्ण (10) श्रु (5) hearer श्रीतृ (श्रोता) m. heart हृद्यम heaven स्वगे: here अत्र, इह hermitage आश्रम: hero बीर: शूर: to hide गुह (1) (गृहति) high उच्च, तुङ्ग highest उत्तम Himalaya हिमवत् (•वान्) *m*. to hold \(\mathbf{q} \) (1) hole छिद्रम् , विलम् holy man साधुः m. honey मध्र to honour आ-इ (6) (भाद्रियते), पूज् (10) your honour भवत् (॰वान् ॰वती) (see n. 91) honourable पुज्य hood (of a serpent) फटः, फणः hope आशा horizontal तियेच horse अश्वः hot उच्य

house ओकस (ओकः) n. गृहम् , भवनम् वेश्मन् (वेरु**म**) n. housewife गृहिणी how? कथम hunger क्ष्य (क्षत्) f. hungry क्षित to behungry क्ष्य (4) to hurt क्षण (8) husband भत् (भती) m. खामिन् (खामी) m. husband's sister ननान्ह (ननान्दा) *f*. hymn ऋच् (ऋक्) f. I अस्मद् (see n. 67) if यदि to increase वृध् (1) (वर्धते) indeed खलु, हि Indra इन्द्रः Indra's elephant ऐरावत: innocent निरपराध intelligence बुद्धि: f. intelligent बुद्धिमत् J jackal श्रगालः iar घटः iest केलिः f.

jewel रलम to join मिल् (6), युज् (7) joy आनन्दः, आह्वादः just एव K to kill हन् (2) killed हत killing वधः kind दयाछ, सदय kindness सुमति: f. of what kind? की इश king नृपः, नृपतिः m. भृभृत् m. राजन् (राजा) m. knee जान to know अव-गम् (1) ज्ञा (9) knowledge ज्ञानम् , विद्या Krşna कृष्णः L ladder सोपानम् lake हदः lame खन language भाषा large स्थ्ल last अन्तिम to laugh इस (1) to laugh at परि-हस (1) law धर्मः, नीतिः f. to lay down बि-धा (3)

laziness आलस्यम् lazy अलस to lead भी (1) leader नेतृ (नेता) m. leaf पत्रम , पर्णम lean कुश, क्षीण to leap ন্তব্ধ (1) to learn शिक्ष (1) (शिक्षते) learned ज्ञानवत्, ज्ञानिन, विद्वस् learned brahmin श्रोत्रियः learned man विद्वस (विद्वान्) m. leather चर्मन (चर्म) n. leathern चर्ममय to leave त्यज् (1) to take leave প্রা-সুরন্ত (6) (आप्रुच्छते**)** lesson पाठः letter पत्रम life आयुस् (आयुः) n. जीवनम् , जीवितम light ज्योतिस (ज्योतिः) n., तेषस् (तेजः) n. light (adj) ਲਬ lightning तिहत् f., विद्युत् f. like इब limit सीमन (सीमा) f. limitless असीम line रेखा lion सिंहः (•ही) lip ओष्ठः

to listen आ-कर्ण (10) little अल्प, श्रुद्र, लघु to live **जीव (1)** long दीघे long-lived आयुष्मत् lord प्रभ: m., भत (भत**ी**) m. loss क्षयः, नाशः, व्यसनम् lotus कमलम loudly उच्नैः love अनुरागः, प्रेमन् (प्रेमा, प्रेम) m., n. to love क्रिह् (4) (+loc). lovely चारु low नीच, न्यच lowest क्षधम М maid-servant दासी to make 事 (8) (see nn. 51 & 62) man जनः, नरः, पुरुषः mango आम्रम् many (see 'much') mare अश्वा to marry परि-नी (1) (परिणयति) master प्रभु: m., ईश्वरः, कर्त (कर्ता) m. meal भोजनम mean श्रद्ध, नीच

means उपायः

to measure # (2)

medicine औषधम mediocre मध्य to meditate ध्ये (1) meditation ध्यानम to melt g (1) mendicant মিগ্র্ক:, परिवाज (परिवाट) m. merchant वणिज (वणिक) m. mercy दया merit पुण्यम messenger दूत: middlemost मध्य mile-2 miles क्रोश: 8 miles योजनम milk पयस् (पयः) n. mind चेतस् (चेतः) n., मनस् (मनः) n. minister अमात्यः, मन्त्रिन (मन्त्री) m. misery दुःखर्म misfortune आपद् (आपत्) f. modesty विनयः moment क्षणः, क्षणम money वित्तम् monkey कपिः m, वानरः monsoon प्रातृष् (प्रावट्)f. month मासः moon इन्दुः m. चन्द्रः, चन्द्रमस् (चन्द्रमाः) m., शशाचिन (शशी) m. moonlight ज्योत्झा

mother जननी, मातृ (माता) f.

mother-in-law श्वश्नः
to mount आ-रह (1)
mountain गिरिः m., पवतः
mouse मूषकः
mouth मुखम्
to move चल्ल् (1), चर् (1)
much (many) प्रभूत, बहु
how much ? कियत्
so much इयत्, एतावत्
as much as यावत्...तावत्
mud पङ्कम्
murder चधः
to mutter जप् (1)
mutually परस्परम्

N

name नामन (नाम) n. nature स्वभाधः near (adj.) अन्तिक near (prep.) अभितः (+acc.) निक्रपा (+acc.), समया (+acc) neck करूर necklace हारः net जालम never न कदापि new नव night राजि: f., शर्वरी at night नक्तम् nine नवन् (see n. 130); nineteen नवद्शन्

nineteenth नवदश
ninth नवम
noble उदार
noise शब्दः
to nourish पुष् (4)
not न, मा (with
imperat.)
now अधुना
nurse धात्री

J

object अर्थ:, वस्तु oblation इविस् (इविः) n. to observe अव-लोक् (10)

obstacle विद्यः
to obstruct रुघ् (7)
to obtain अधि-गम् (1)
लम् (1) (लमते)
ocean उदधिः m.
to occupy अधि-स्था (1)
(+acc.)

odour गन्धः
offence अपराधः
to offer प्र-दा (3)
old बृद्ध, जीर्ण
old age जरा, इद्धत्वम्
to grow old जु (4)

one एक once सकृत् at once माठिति, सपदि once upon a time एकदा only एव, केवलम to oppress पीड् (10) or बा orator बक्तु (बक्ता) m. order आदेशः to order आ-दिश् (6) origin प्रभवः ornament भूषणम् other अन्य, पर् otherwise अन्यथा outcast चण्डालः (०ली) outside बहिः (+abl.) to overcome

भिन-भू (1) to owe घृ (10) own स्व

P

pain क्लेशः, वेदना
pair द्रयम्
palace प्रासादः
palate ताछ
path मार्गः, वत्मन् (बत्मं) n.
peace शान्तिः f.
peaceful शान्त
peacock मयूरः (०री)
penance तपस् (तपः) n.
to practise penance
तपः तप् (1)

to perform आ-चर্ (1), গুর-ংখা (1)

perfume गन्धः to perish नश् (4) person जनः, लोकः

piece खण्डः to reduce to pieces खण्ड (10) to pierce व्यध (4) (विध्यति) pigeon कपोतः pitiful द्यालु pitiless निदेय, निष्करुण pity द्या, कृपा place स्थानम , पदम to place नि-धा (3), नि-अस (4) (न्यस्यति) plant उद्भिद् (उद्भित्) m. plantain-tree रम्भा to play क्रीड (1) to please श्री (10) (प्रीणययि) pleased प्रीत, तुष्ट to be pleased तुष् (4) pleasure भोगः plough इलम to plough कृष् (6) to plunge गाइ_(1) (गाहते) poem काव्यम poet कवि: m. point अप्रम् , बिन्दुः m. poison विषम pollen रेणुः f. poor दरिद्र power प्रभावः, शक्तः f. to praise शंस (1) इलाघ (1) (क्लाघते), स्तु (2) to prattle जल्प (1)

preceptor आचायेः, गुरुः m. quickly शाज्य, मठिति, in the presence of **सम**क्षम (+gen.) priest ऋत्विज (ऋत्विक्) m. to proceed प्र-वृत् (1) (प्रवर्तते) to proclaim ঘুৰ (10) promise प्रतिश्रतिः f. to promise प्रति-श्र (5) proper सम्यच properly सम्यक to prosper सम्-पद् (4) (संपद्यते) prosperity भूति: f., सम्पद् (सम्पत्) f. to protect अव (1), पा (2), पाਲ (10), एक्ष (1) protection रक्षा protector रक्षित (रक्षिता)m. prudent धीमत्, मतिमत्, to punish दण्ड (10) pure श्रुचि to put धा (3), नि-धा (3) to put down नि-क्षिप (6)

quality गुजः

queen राज्ञी

without quality निर्गण

quarrel कलहः, कलिः m.

quick आज्ञ, क्षिप्र, शीघ्र

शीघ्रम् quiet शान्त to become quiet शम (4) (शाम्यति) R race जातिः f., वंशः Raghu रचः Rama रामः rat मूषकः, मूषिकः ray किरणः, रहिमः m. to reach प्र-आप (5) to read पठ (1) to receive आ-दा (3), ਰਮੂ (1) (ਰਮਰੇ) refuge आश्रयः, शर्णम to take refuge आ-ब्रि (1) regular नित्य to rejoice मद् (4) (माद्यति), मुद् (1) (मो**द**ते) relative बन्धः m. to release मुच (6) (मुझति) to remember स्मृ (1) remembrance स्मृतिः f_{\cdot} , स्मरणम to request अर्थ (10) (अर्थयते), प्र-अर्थे (10) residence सदस् (सदः) n. to restrain यम (1) (यच्छति) to return प्रति-गम् (1)

rice तण्डुल: boiled rice ओदनः rich धनवत् , धनिन् , श्रीमत् riches अथेः, धनम्, वित्तम ridicule हास्यम to incur ridicule हास्यं गम् to rise उद्-स्था (1) (उत्तिष्ठति) rivalry स्पर्धा river नदी, सरित् f. road मार्गः to roam अट (1), भ्रम् (1, 4) (भ्रमति, भ्राम्यति) rogue धूर्तः, शठः rope रज्जः f. rough परष ruper रूप्यम S

sacred text मन्त्रः, शास्त्रम् sacrifice यज्ञः to sacrific यज् (1) sage मुनिः m. for the sake of कृते (+gen.) to salute नम् (1) बन्द् (1) (बन्दते) salvation मुक्तिः f. sandal-wood चन्द्रनम

satisfaction ਰੁਸ਼ਿ:

to be satisfied तप (1)

satisfied ਰੂਸ: f.

saying एचन्छ्यू to scatter क (7) (फिरति), वि-अस (4) science शास्त्रम् sea समुद्रः seat आसनम् second द्वितीय secretly रहसि section खण्यः to see 🦄 (1) (पश्यति), ईक्ष (1) (ईक्षते) to seek मृग् (10) (मृगयते) seer ক্ষ্মি to seize श्रह (9) self आत्मन् (आत्मा) m. to sell वि-क्री (9) sense इन्द्रियम series श्रेणी serpent अहिः m. सर्पः servant किंकरः, मृत्यः to serve सेव् (1) (सेवते) seven सप्तन् (see n. 130) seventeen सप्तदशन seventeenth सप्तदश seventh सप्तम to shake वेप् (1) (धेपते) shame लजा sharp तीक्ष्ण, तीव to shine प्र-काश (1) (प्रकाशते), दीप (4) (दीप्यते), द्युत् (1)

(द्योतते)

shoe उपानह् (उपानत्) f. पादुका shore तटः, तीरम् , वेला to shorten सम्-क्षिप (6) shoulder स्कन्धः shout क्रोज: to shout ब्रश् (1) to show दिश (6) sick रोगिन , व्याधित sickness रोगः, व्याधिः m. side पक्षः on both sides उभयतः +acc.on all sides सबेतः (+acc.)sight दशनम silently तृष्णीम similar तुल्य, सदश (+instr.) sin पापम to sing गै(1) singer गायकः to sink नि-मस्ज (6) (निमज्जति) sinner पापः, पापिन (पापी) *m*. sister भगिनी, स्वस (ख**सा**) *f*. to sit उप-विश् (6), सद् (1)(सीदित) Sita सीता six षष (षट)

(see n. 130)

sixteenth षोडश sixth षष्ठ skilful कुशल skilled निपुण sky आकाशः, ब्योमन् (ब्योम n.)

slave दासः, दासी
to slay हन् (2)
sleep निद्रा
to sleep स्तप् (2)
sleepy तन्द्राञ्ज
slope तटः
slothful तन्द्राञ्ज
slow मंथर
slowly शनः
sluggish असस
sluggishness आलस्यम्, तन्द्रा
small क्षुद्र
to smear लिप् (6)

to smell प्रा (1) (जिप्नति)
to smile स्मि (1) स्मयते
smoke धृमः
snake शहः m., सर्पः
snare जालम्, पाशः
snow हिमम्
so एवम्, तथा
soft मृदु
soldier सैनिकः
some कश्चित, काचित, किचित्
sometimes कदापि

son पुत्रः song गानम् , संगीतम् songstress गोयिका son-in-law जामासृ (जामाता) *m*. sound शब्दः

sound शब्दः
to sound नद् (1)
southern अवाच्
to sow वप् (1)
sparrow चटकः (•का)
to speak भाष् (1)
(भाषते), वच् (2) वद् (1)

speaker वक्तु (बक्ता) m. speech भाषा, वाच् (वाक्) f. spirited तेजिस्वन् spiritual चिन्मय splendour शोभा

splendour शोभा to split द (9), भिद्

to sport रम् (1) (रमते) spot कलद्धः to sprinkle सिच् (6)

to stand स्था (1)

(तिष्ठति)
standing स्थित
star तारका, तारा
steadfast धीर, स्थिर
to steal चुर् (10)
step पदम्
stick दण्डः
to stick छी (9)

strength बलम् शक्तिः f.
to strike तुद्(6), प्र-ष्ट्
(1)
strong बलनत्, बलिन्
to succeed सिध् (4)
success सिद्धिः f.
such ईदश, तादश
suddenly सहसा
to suffer क्षिश् (4)

(क्रिस्यते)
sun रवि: m. सूर्यः
support धारणम्, आश्रयः
to support धृ (1)
surely नूनम्
surprised विस्मित
to be surprised विस्मि (1) (विस्मयते)

to swallow प्रस् (1) (प्रसते) swan हंस:, हंसी to sweep मार्ज (10) sweeper मलहारक: sweet स्वाद

sweetmeat मोदक: sword असि: m.

Т

tail लाङ्गूलम् to take प्रह् (9),

आ-दा (3) to take away ह (1)

अप-ह (1), अप-नी (1) talented धोमत to talk बद् (1)

to tame दम् (4) (दाम्यति)

tank जलाशयः, तडागः

tall उन्नत

to taste स्वाद् (1) (स्वादते) to teach उप-दिश (6) teacher शिक्षकः, गुरुः m. tear अश्र to tear द (9) to tell कथ (10) ten दशन (see n. 130) tenth दशम terrible भर्यकर that अदस्, तद्, यद् theft चौर्यम then तदा, ततः , तहि thence ततः, तस्मात् there तत्र therefore अत एव, तस्मात thick घन, स्थल thief चोरः, स्तेनः thin तन, क्रश thing पदार्थः, वस्तु to think चिन्त् (10), मन् (4) **(मन्यते**) third तृतीय thirst तृष्णा, पिपासा thirteen त्रयोदशन thirteenth त्रयोदश this इदम् , एतद् though यद्यपि thought ध्यानम् , मतिः f.

to threaten तर्ज (10) three (see n, 126) group of thee त्रयम् throat **ಹਾ**ਨ: to throb स्पन्द (1) (स्पन्दते), स्फुर् (6) to throw अस , (4) क्षिप (6) thus इति, इत्थम, एवम् tiger व्याप्रः, व्याघी time काल[,], वेला, ससयः .ρ अग्रम tired क्रान्त, श्रान्त to become tired क्रम (4) (sirala), श्रम् (4) (श्राम्यति) today अद्य to morrow শ্ব: tongue जिहा tooth दन्तः top अप्रम् , शिखरः to torment पीड़ (10) tortoise कर्मः to touch स्प्रश (6) towards प्रति (+acc.) town नगरमः नगरी to transgress अति-क्रम (4)(अतिकाम्यति) treasure कोशः, निधिः m. tree तहः m., वृक्षः to tremble कम्प (1) कम्पते trouble कष्टम , क्लेश:

U

unable अक्षम, असमर्थ

under अधः (+gen.)
to understand अव-गम्
(1), बूध् (1)
unimpaired अप्रतिहत
universe विश्वम्
up to आ (+abl.)
upon उपरि (+gen.)

upward उदच

urn कुम्भः, कलशः

vain असार, व्यथे

victory विजयः

V

vainly, in vain त्रथा
Vaisya विश् (विट्) m.
valour पराक्रमः
to vanquish परा-जि
(1) (पराजयते)
vessel पात्रम्
victorious जेत (जेता) m.

vigour ऊर्जस् (ऊर्जः) n.
vile क्षधम, नीच
violent तीव
violently सरभसम्
virtue सदाचारः, गुणः
virtuous गुणवत् , गुणिन्
vision दृष्टिः, f., दर्शनम्
voice गिर् (गीः) f., वाणी
vow व्रतम्

W

to wait प्रति-ईक्ष् (1) (प्रतीक्षवे) to walk ਚਲ (1), ਜਯੂ (1) to wallow दुर (4) war युद्धम् warrior भटः, योधः, वीरः warm उच्च to wash ਖ਼ਲ (10) (क्षालयति) water अम्बु, अम्भस् (अस्म) n., जलम् , पयस् (पयः) ग्र. वारि wave ऊमि: f., तरज्ञः way मार्गः weak दुबेल, बलहीन wealth अथेः, धनम् , वित्तम् weapon अस्त्रम्, शस्त्रम् weary क्लान्त, खिन्न wedding विवाहः week सप्ताहः

to weep हद् (2) weeping रोदनम् to weigh ਰੂਲ (10) welfare कल्याणम् , भद्रम् well (adv.) सम्यक्, साध् well कुपः, वापी western पश्चिम, प्रत्यच् what ? किस wheel चक्रम when ? कदा, when यदा whence ? कुतः where ? कुत्र, क्व, where यन्न which? किम, which यद (see nn. 113 & 114) while यावत् .ताचत् white इवेत, शुक्र wholesome पथ्य who? किम, who यद् (see nn. 113 & 114 why? किम, किमर्थम्, कुतः wicked दुष्ट wicked man दुजेन wide ভদ, দুখু wife पत्नी, भार्या wind अनिलः, महत् m., वायुः m. wing पक्षः wise मतिमत्, प्राज्ञ wise man बुधः

wish इच्छा

to wish इष् (6) (इच्छति) with समम्, सह (+instr.) without विना (+acc., instr. & abl.) wolf मुकः woman नारी, .महिला, वध्र: wood दाह work कर्मन् (कर्म) n. world जगत् n., भुवनम् , लोकः to worship पूज (10), अचे (1) worthless तुन्छ, निगुण worthy योग्य wretched दीन, कृपण to write লিজ (6) Y to yawn जुभू (1) (जंभते) year वर्षम to yell आ-क्र्यू (1) yellow पीत yesterday हाः yet तथापि yoke धुर् (धूः) f.

young तरुण

youngest कनिष्ठ youth यौवनम

younger कनीयस् , यवीयस्

SYSTEMATIC INDEX

(The figures refer to the marginal number)

I. The Sanskrit Alphabet

Vowels—1; Consonants—2; Consonants followed by vowels—3; Compound consonants—4; Numerical figures—5.

II. Euphomic Combination (Sandhi)

- 1. Vowel Sandhi i Guna and vrddhi—6(3); Sandhi of similar simple vowels—31(1); Sandhi of dissimilar vowels—31(2); Sandhi of diphthongs and vowels—31(3); Special sandhi rules: for the augment—47(3); in conjugations—7(2), 16(3), 23(3), 32(3), 40, 46(2), 55; Absence of vowel sandhi—31(4), 70(2).
- 2. Visarga Sandhi: 15(2), 27; Visarga standing for final ₹—54; Absence of visarga sandhi—67.
- 3. Consonant Sandhi: Change of न to ण्-17; Change of स् to ष्-45; Final consonants allowed—72 (1, 2, 3); Hard and soft consonants—72 (4, 5, 6); Final म्-15; Final न-87; Dentals combined with palatals, cerebrals and ल-88; Transfer of aspiration—77 (7).

III. Declension

1. Stems ending in vowels: Masc. and neuter nouns in 哥一10 and 11; Fem. nouns in 哥—38; Masc. nouns in 氧 and 哥—28; Fem. nouns in 氧 and 哥—50; Fem. nouns in 氧—38; Fem. nouns in 禹—58; Masc. and fem. nouns in—幂—52 and 53; Neuter nouns in 禹, 哥 and 禹—64.

- Stems ending in consonants: Nouns and adj. with one stem —74-77; Nouns and adj. with two stems—79-83, 85, 89-92, 94; Nouns and adj. with three stems—-97-107.
- IV. Formation of the Feminine: 66, 108-112.
 - V. Degrees of Comparison: 93-94.
- VI. Numerals: from 1 to 19: 126, 130 and 131.
- VII. Pronouns: Personal—67; Demonstrative—67, 69-70; Relative—114; Interrogative—113; Pronominal adjectives—96.
- VIII Indeclinables: Prepositions—37; Adverbs—128.

XI. Conjugation

- 1. Generalities—6; The augment—47.
- 2. Conjugational Tenses and Moods
 - (1) Generalities—34.
 - (2) Terminations 8, 40, 48, 55, 59,
 - (3) 1st Conj. (भ्वादि)—6-9, 18 4th Conj. (दिवादि)—16, 18 6th Conj. (तुदादि)—23 - 25 10th Conj. (चुरादि)—32 - 33
- 3. The Passive

Present, Imperfect, Imperative and Potential—68, 71 (3).

4. Participles

Pres. part. act. and pass. (शत् and शानच्)—83. Perfect part. act. (क्तबतु)—85. Perfect part. pass. (क्त)—85. Indecl. past part. (क्ला and हम्पू)—115.

5. Infinitive (तुमुन्)—122.

X. Syntax

- 1. The Cases: Nominative—13; Accusative—14: Instrumental...

 —21; Dative—22; Ablative—29; Genitive 30; Genitive absolute—119; Locative—35; Locative absolute—117-118; Vocative—36.
- 2. Agreement of the adjective-66.
- 3. Tenses and Moods: Present—8; Imperfect—46; Imperative—55; 61; Potential—59, 61.
- 4. Participles: Present and perfect participles—86; Indecl. past participle—116.
- 5. Infinitive—123.
- 6. The Passive Voice: Change of voice—71, 86(2), 116: Passive impersonal—71, 86(3).
- 7. The Subordinate-Clause: Noun-clause—124; Adjective-clause—125; Adverb-clause—127-129.

